

NAMN OCH BYGD

TIDSKRIFT FÖR NORDISK
ORTNAMNSFORSKNING

107 · 2019

NAMN OCH TIDSKRIFT FÖR NORDISK ORTNAMNSFORSKNING BYGD

UTGIVEN AV KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
FÖR SVENSK FOLKKULTUR

REDAKTÖRER
STAFFAN NYSTRÖM, EVA NYMAN, INGE SÆRHEIM

REDAKTIONSRÅD
TERHI AINIALA, VIBEKE DALBERG, LARS-ERIK EDLUND, LENNART
ELMEVIK, BENT JØRGENSEN, SVAVAR SIGMUNDSSON

With English summaries

Årg. 107 · 2019

KUNGL.
GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
FÖR SVENSK FOLKKULTUR
UPPSALA

Distribution
eddy.se ab
VISBY

Utgivet med bidrag från Nordiska publiceringskommittén för
humanistiska och samhällsvetenskapliga tidskrifter

För bedömning av manuskript till uppsatser i Namn och bygd anlitas
vetenskapliga granskare utanför redaktionen

ISSN 0077-2704

© Respektive författare

Printed in Sweden 2019
Textgruppen i Uppsala AB

Innehåll

<i>Aldrin, Emilia</i> : Båtnamn som sociolingvistisk resurs. En studie av svenska fritidsbåtgäres syn på namnvalet	83
† <i>Andersson, Thorsten</i> : Till frågan om onomastikonets uppbyggnad	7
<i>Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig</i> : Høstcløf. Et udraderet førstebeleg på Ørslevkloster	53
<i>Larsson, Mats G. & Fridell, Staffan</i> : Var låg noret i Norunda härad?	31
<i>Lovén, Christian</i> : Lägerbovade	39
<i>Nuolijärvi, Pirkko</i> : Det lingvistiska landskapet i Svenskfinland	75
<i>Nyström, Staffan</i> : Jan Paul Strid 15/7 1947 – 25/12 2018	109
—, <i>Nyman, Eva & Særheim, Inge</i> : Förändringar i Namn och bygd	5
<i>Strandberg, Mathias</i> : Göran Hallberg 7/10 1939 – 23/7 2019	115
<i>Strandberg, Svante</i> : Harpsund	17
<i>Særheim, Inge</i> : <i>Godfar</i> – noanemne for 'bjørn' i nokre sørvestnorske stadnamn?	61

Smärre bidrag

<i>Fridell, Staffan</i> : Sjönamnet <i>Boren</i>	119
<i>Holm, Olof & Devine, Josefin</i> : Om <i>Namn</i> i Jämtland	121
<i>Strandberg, Svante</i> : Sockennamnet <i>Naum</i> i Västergötland	123

Recensioner

<i>Hoffmann, István, Rác, Anita & Tóth, Valéria</i> : History of Hungarian Toponyms. Translation by Balázs Venkovits (2017). Rec. av Lars-Gunnar Larsson	127
<i>Det medeltida Sverige 7. Värmland</i> . [Av] <i>Annika Björklund</i> (2018). Rec. av Birgit Falck-Kjällquist	131
<i>Namn som kjelder</i> . Rapport frå Den sekstande nordiske namneforsarkongressen på Jæren folkehøgskule, Kleppe 8.–11. juni 2016. Red. av Tom Schmidt & Inge Særheim (2017). Rec. av Svante Strandberg	133
<i>Nordblom, Stefan & Europeiska unionens råd</i> : Utländska namn på svenska. Handbok om translitterering och alternativa geografiska namnformer (2018). Rec. av Staffan Nyström	135
<i>Onomastics between sacred and profane</i> . Ed.: Oliviu Felecan (2019). Rec. av Per Vikstrand	138
<i>Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län 14</i> . Ortnamnen i Sotenäs härad 1. Bebyggelsenamn. Av <i>Maria Löfdahl</i> (2018). Rec. av Inge Særheim	140
<i>Ortnamnen i Hälsingland 2:2</i> . Hudiksvalls kommun. Hudiksvallsområdet. Bebyggelsenamn. Av <i>Lennart Hagåsen</i> (2014). Rec. av Botolv Helleland	142
<i>Ortnamnen i Värmlands län 17</i> . Register 2. Huvudleder. Av <i>Birgit Falck-Kjällquist</i> (2018). Rec. av Eva Nyman	144
<i>Sonstige Namenarten</i> . Stiefkinder der Onomastik. Hrsg.: Rita Heuser & Mirjam Schmuck (2018). Rec. av Emilia Aldrin	146

<i>Tollin, Clas</i> : Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården. Bebyggelseutvecklingen runt Mälarens utlopp från 900 till omkring 1600, med särskild hänsyn till förhållandena i Nationalstadsparken (2017). Rec. av Staffan Nyström	147
Författarna i denna årgång	153
Förkortningar	155

Förändringar i Namn och bygd

En bredare inriktning

Från och med nästa årgång, 108 (2020), får Namn och bygd en bredare inriktning. Tidskriften kommer då även att välkomna uppsatser och smärre bidrag som behandlar personnamn. Detta är en följd av att *Studia anthroponymica Scandinavica* (SAS) skall byta namn och inriktning och fortsätta som *Nordisk tidskrift för socioonomastik/Nordic Journal of Socio-Onomastics*. För att uppsatser som behandlar personnamn ur ett mer historiskt/etymologiskt än socioonomastiskt perspektiv fortsatt skall ha ett forum, har redaktionen för NoB beslutit att välkomna dem till denna tidskrift.

Den aviserade nyorienteringen av NoB är i själva verket en återgång till förhållanden som rådde före grundandet av SAS 1983. Innan dess publicerade nämligen NoB även uppsatser om personnamn. Inriktningen hos NoB kommer i övrigt att förbli densamma som tidigare. Vi välkomnar uppsatser och smärre bidrag om alla typer av namn samt om ämnen som har relevans för namnforskningen. Likaså välkomnar vi recensioner av arbeten som behandlar alla typer av namn eller på annat sätt är relevanta. NoB tar även fortsättningsvis emot uppsatser med mera på de nordiska språken, på engelska och på tyska.

Årskrönikan Nordisk namnforskning upphör

Nordiska samarbetskommittén för namnforskning (NORNA) kommer från och med denna årgång (107, 2019) inte längre att publicera en årskrönika, *Nordisk namnforskning*, i NoB. Vi vill tacka NORNA för att de under lång tid bidragit med denna mycket uppskattade översikt av namnforskningen i Norden. Den intresserade hänvisas fortsättningsvis till NORNA:s Namnbibliografi, som nås via organisationens hemsida (www.norna.org).

Staffan Nyström Eva Nyman Inge Særheim

Till frågan om onomastikonets uppbyggnad

Av † Thorsten Andersson

Namn och bygd 107 (2019), 7–15.

Thorsten Andersson, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: On the construction of the onomasticon.

Abstract

This article is a Swedish translation, prepared by the editors of *Namn och bygd*, of Thorsten Andersson's essay 'Zum Aufbau des Onomastikons' (Andersson 2009), which was included in a Festschrift for Professor Rudolf Šrámek: *Teoretické a komunikační aspekty proprii: Prof. Rudolfu Šrámkovi k životnímu jubileu*, Brno.

The essay analyses the construction of the mental onomasticon. The result is a model of naming, which can occur by means of name formation (drawing on the non-proper part of the lexicon) or name choice (from an existing name stock). In addition, names that derive solely from the phonotactic possibilities of the language are considered.

Keywords: proper nouns, naming, name formation, name choice, lexicon, onomasticon, pro-rialisation, onymisation, name transfer, transfer names.

Redaktionens förord

Denna uppsats är en översättning till svenska av Thorsten Anderssons uppsats *Zum Aufbau des Onomastikons* (Andersson 2009), vilken publicerades i en festskrift, som 2009 överlämnades som hyllning till professor Rudolf Šrámek på hans sjuttiofemårsdag: *Teoretické a komunikační aspekty proprii. Prof. Rudolfu Šrámkovi k životnímu jubileu*. Brno. Den jubilar, som uppsatsens inledande ord åsyftar, är alltså Rudolf Šrámek.

Andersson arbetade under många år med att utarbeta en modell för hur namngivningen sker, och denna uppsats innehåller den sista och slutgiltiga versionen av denna modell. Eftersom uppsatsen är mycket svåråtkomlig, torde många namnforskare vara okunniga om dess existens. Då vi gärna vill sprida detta viktiga teoretiska inlägg, publiceras det därför i NoB. Inför publiceringen har något smärre tryckfel rättats, och litteraturförteckningen har anpassats till NoB:s modell. I uppsatsen hänvisas till första upplagan av *Svenskt ortnamnslexikon* (2003), men inom klammer ges nu även hänvisning till motsvarande artikel (oförändrad) i andra upplagan, SOL. Översättningen är utförd av Eva Nyman.

Thorsten Anderssons text

Vår jubilar inleder en uppsats, som tillkommit i ett för mig kärt sammanhang, på följande sätt (Šrámek 1989 s. 367): »Eine der zentralen Fragen, mit der sich die theoretische Namenforschung auseinandersetzt, ist das Problem des Charakters und der Strukturierung des onymischen Systems.» ('Ett av de centrala spörsmål, som den teoretiska namnforskningen dryftar, är frågan om det propriella systemets karaktär och struktur.')

I sin djupgående analys av den funktionella onomastiken påvisar han fyra knutpunkter (s. 373):

- die Entstehung der gesellschaftlich bedingten Opposition von appellativen und onymischen Objektbereichen [...]; ('uppkomsten av den samhälleligt betingade motsatsen mellan appellativa och propriella objektsområden [...];')
- der Akt der proprialen Nomination; ('proprialiseringsakten;')
- die Eingliederung des neu entstandenen EN [Eigennamens] in die gesellschaftliche Kommunikation, die Festigung des Verhältnisses des EN zu „seinem“ Objekt; ('införlivandet av det nybildade egennamnet i den samhälleliga kommunikationen, upprättandet av förhållandet mellan egennamnet och »dess» objekt;')
- die Herausbildung eines neuen, und zwar des onymischen Inhaltstyps. ('uppkomsten av en ny innehållstyp, nämligen den propriella.')

Dessa fyra punkter ger en uttömmande beskrivning av proprialiseringsprocessen. Det handlar här alltså om namnbildning, vilken utgör den ena huvuddelen av namngivningen. Den andra huvuddelen är namnval, dvs. val ur ett redan existerande namnförråd. När man arbetar med namngivning, aktualiseras förr eller senare frågan huruvida det rör sig om bildning av nya namn eller om återanvändning av redan existerande namn. Det rör sig med andra ord om det mentala onomastikonets uppbyggnad. Denna fråga är inte helt okomplicerad. Efter det att jag hade framlagt en modell för ortnamnsbildning och gjort ytterligare förarbeten (Andersson 1988 s. 78 ff., 1994 s. 16 ff.), har jag försökt konstruera en generell modell för namngivning, som i princip avser alla egennamn, och som förutom till namnbildning också tar hänsyn till namnval (Andersson 1996 s. 22 ff.).

Glädjande nog har mina bidrag gett upphov till vidare diskussion, som också har lett till en komplettering av modellen (se nedan). Jag önskar här lägga fram en aktualiserad, lätt bearbetad version av modellen.

Egennamn tillhör i sin egenskap av ord, nomina propria, ett språks lexikon, och de utgör närmare bestämt den onymiska eller propriella delen, onomasti-

konet. Lexikonet kan indelas i en propriell del, som omfattar egennamnen, och en icke-propriell del, som innehåller det övriga ordförrådet.

Vid namnbildning måste man alltid först ställa frågan, huruvida det rör sig om primär eller sekundär namnbildning, dvs. om namnet är nybildat eller om det kan visas återgå på ett redan existerande ord (oftast ett appellativ eller ett adjektiv) eller ett syntagm. Bäcknamnet *Mühlbach* 'Kvarnbäcken' är en proprialisering av ett motsvarande appellativ, och bäcknamnet *Lauter* en proprialisering av det fornhögtyska och fornsaxiska adjektivet *hlūt(t)ar* 'ren, klar' (Krahe 1964 s. 25). Till grund för det på tre ställen uppträdande svenska sockennamnet *Torsåker* (fsv. *Porsaker* m.) ligger ett syntagm fsv. **Pors aker* 'guden Tors åker' (Svenskt ortnamnslexikon s. 323 f. [SOL s. 336]). Namnen på Sveriges två största sjöar, *Vättern* och *Vänern*, kan anföras som exempel på sekundär respektive primär namnbildning. *Vättern* (fsv. *Vætur* m.) innehåller ett indoeuropeiskt ord, **uedōr* 'vatten, vattensamling' (Svenskt ortnamnslexikon s. 374 [SOL s. 380], Andersson 2005). *Vänern* (fsv. *Væmir* m.) är en *-ia*-avledning antingen till fvn. *ván* f. 'förhoppning', väl snarast uttryckande förhoppning om gott fiske, eller eventuellt till ett älvnamn **Van* f., bildat till *ván* (Svenskt ortnamnslexikon s. 365 [SOL s. 371]). I det senare fallet skulle det entydigt röra sig om primär namnbildning (om deonymiska namn se Strandberg 2004). Med all sannolikhet föreligger primär namnbildning också i det fall att *Væmir* vore bildat till *ván* 'förhoppning'. Här måste man dock peka på en komplikation. Till *ván* vore det teoretiskt sett möjligt att skapa en ögonblicksbildning, ett appellativ fsv. **væmir* m., avseende en »hoppingivande sjö». Som bekant bildar vi spontant en mängd ord, av vilka några tas upp i språket som egennamn, andra som icke-propriella ord; de flesta försvinner dock direkt (Andersson 1997). Det är här fråga om »Eigennamen in statu nascendi» ('egennamn i födelseögonblicket') respektive »Gattungsnamen in statu nascendi» ('appellativ i födelseögonblicket') (Šrámek 1991 s. 76). I den övergångszon, som det här är fråga om, kunde man tänka sig ett appellativ **væmir* som ett förstadium till namnet *Væmir*. För namnbildningsprocessen har sådana icke-propriella ad hoc-bildningar främst teoretiskt intresse. I praktiken är det inte möjligt att strikt skilja namnbildning, som kan ha skett via en ad hoc-bildning, från primär namnbildning.

Skillnaden mellan primär och sekundär namnbildning låter sig lika väl illustreras med personnamn. Binamn som *der/die Dicke* 'Den tjocke/Den tjocka', *der/die Kleine* 'Den lille/Den lilla' är exempel på proprialiseringar av de motsvarande adjektiven. Till grund för patronymikonet *Andersson* ligger ett syntagm **Anders son*. Exempel på primär namnbildning är däremot binamn som *Lachgeorg* 'Skrattgeorg' och *Bierschmidt* (»der [...] einen guten Trunk liebte»; '[han] som tyckte om en god klunk') (Bach 1952 §

127 II A.1 resp. 2 d.). Ad hoc-bildningar är tänkbara även bland personnamn (Andersson 1996 s. 26).

Den här diskuterade åtskillnaden mellan primär och sekundär namnbildning, som framför allt har beaktats inom nordisk namnforskning (Andersson 2004 s. 20 ff., Elmevik 2004, Strandberg 2004), är viktig inte bara vid bedömningen av onomastikonets uppbyggnad. Den kronologiska inordningen av namnen förutsätter först och främst primär namnbildning (Andersson 2004 s. 20 ff.). Också från icke-propriell sida sett är särhållandet av de båda bildningstyperna viktigt. Ur gamla ortnamn låter sig ofta appellativ och adjektiv rekonstrueras, och denna rekonstruktion av icke-propriella ord förutsätter sekundär namnbildning (Andersson 1980, 1996 s. 25, 2004 s. 21, Elmevik 2002, 2004). Åtskillnaden mellan primär och sekundär namnbildning är alltså av fundamental betydelse, men i praktiken låter den sig inte alltid strikt genomföras.

Med dessa utredningar skulle onomastikonets grundstruktur vara klarlagd: namn, som har uppstått genom primär eller sekundär namnbildning, och därtill namn, som möjligtvis såsom ad hoc-bildningar har ett förpropriellt förstadium.

Det finns ytterligare komplikationer i onomastikonets uppbyggnad. Hittills har det varit fråga om det faktiska, i verkligheten föreliggande onomastikonet, om förrådet av existerande namn, förbundna med individuella namnbärare. Jämte detta måste man räkna med två abstrakta onomastikon, vilka innehåller namnförråd som är avsedda att utnyttjas för ytterligare namnbärare. Dessa abstrakta namnförråd visar en uppenbar likhet med den icke-propriella delen av lexikonet, såtillvida som de häri ingående namnen inte är förbundna med individuella objekt.

Som prototypiska företrädare för ett abstrakt onomastikon bör förnamnen nämnas. I vår kultur nybildas förnamn praktiskt taget aldrig numera utan väljs ur ett förråd. Genom mönsterbetingad namngivning uppstår också förråd av ortnamn. Efter Hans Krahe har jag anfört tyska exempel som *Erlenbach* 'Albäcken' och *Schwarzbach* 'Svartbäcken', som förekommer upprepade gånger, men som dock inte kan återföras på motsvarande appellativ, utan kan sägas företräda ett slags analogisk eller mönsterbetingad namngivning (Andersson 1988 s. 80). Då sådana namn förekommer tillräckligt ofta, uppstår ett förråd av i förväg bildade, »färdiga» (»ready-made») namn, ett förråd ur vilket man kan ösa vid ny namngivning. Som exempel skulle kunna anföras ofta förekommande namn såsom de finska älvnamnen *Kohiseva* 'Den brusande' (Andersson 1988 s. 81 f.) och de svenska bebyggelsenamnen *Ekeby*. I stället för att varje gång bilda ett nytt namn med hjälp av den icke-propriella delen av lexikonet, väljer man ett »färdigt» namn, som man redan känner till från sin omgivning eller – annorlunda uttryckt – som man finner lagrat i sitt mentala

onomastikon. I de enskilda fallen kan det naturligtvis vara svårt att här skilja strikt mellan namnbildning och namnval (Andersson 1994 s. 19). Man måste också beakta, att nybildningen av egennamn styrs just genom de givna mönstren, så att utnyttjandet av det icke-propriella ordförrådet begränsas (jfr Šrámek 1972–73, Nyström 1996 s. 137 f.).

Exempel såsom de här ovan nämnda ortnamnen skiljer sig från förnamn i det avseendet, att de bara kan användas för passande namnbärare, dvs. för namnbärare på vilka karakteristiken passar. Däremot är förnamn som *Astrid* eller *Rudolf* helt enkelt traderade stereotypa namn, som kan komma i fråga för vilka namnbärare som helst (om blott könstillhörigheten beaktas). Ofta är de dock samhälleligt betingade såtillvida som de ges genom uppkallelse – inom eller utom familjen. Också bland ortnamn förekommer ofta uppkallelse, ibland i sådan mängd, att man kan tala om vandringsnamn, t.ex. det danska och svenska *Rosendal* efter den tyska förebilden *Rosenthal*. Uppkallelse är ett specialfall av sekundär namnbildning.

I motsats till förnamn är ortnamn normalt på något sätt karakteriserande; de överensstämmer i detta avseende med personbinamn. Ortnamn som kan ges helt efter behag är ovanliga. Vandringsnamn utbreder sig dock lätt på detta sätt. I Norden bildar namn på egnahem och lantställen, t.ex. de svenska *Fridhem*, *Lugnet* och *Vilan*, en särskild grupp, som till största delen är hämtad ur onomastikonet (Andersson 1994 s. 18, 26).

Efter dessa vidare utredningar kan man teckna en namngivningsmodell (fig. 1). Det faktiska onomastikonet byggs upp på olika sätt, huvudsakligen dels ur den icke-propriella delen av lexikonet (namnbildning), dels ur de båda abstrakta onomastikonen (namnval). Vid namnbildningen kan sammanhanget med den icke-propriella delen av lexikonet vara av olika slag: dels övertagande av existerande ord/syntagm eller ad hoc-bildningar, dels nybildning som utgår från det normala ordförrådet; i modellen markeras detta med pilar respektive med streckad linje. De redan färdiga, karakteriserande namnen hänger nära samman med de karakteriserande namn, som kommit till genom namnbildning, medan denna anknytning saknas för de stereotypa namnen. Detta förhållande markeras i modellen med streckad respektive heldragen gränslinje.

Hittills har i denna framställning endast ortnamn och personnamn diskuterats. Namngivningsmodellen är dock avsedd för alla namnkategorier. I en undersökning av nötkreatursnamn, utförd av Katharina Leibring (2000 s. 26 ff.), har modellen glädjande nog lagts till grund för analysen av namnstrukturen. Författaren uppmärksammar därvid, att färdiga, karakteriserande konamn eller i varje fall efterleder från konamn på grund av flitigt bruk kan överföras från onomastikonet med karakteriserande namn till onomastikonet med stereotypa namn, något som innebär en komplettering av modellen. Ett exempel är

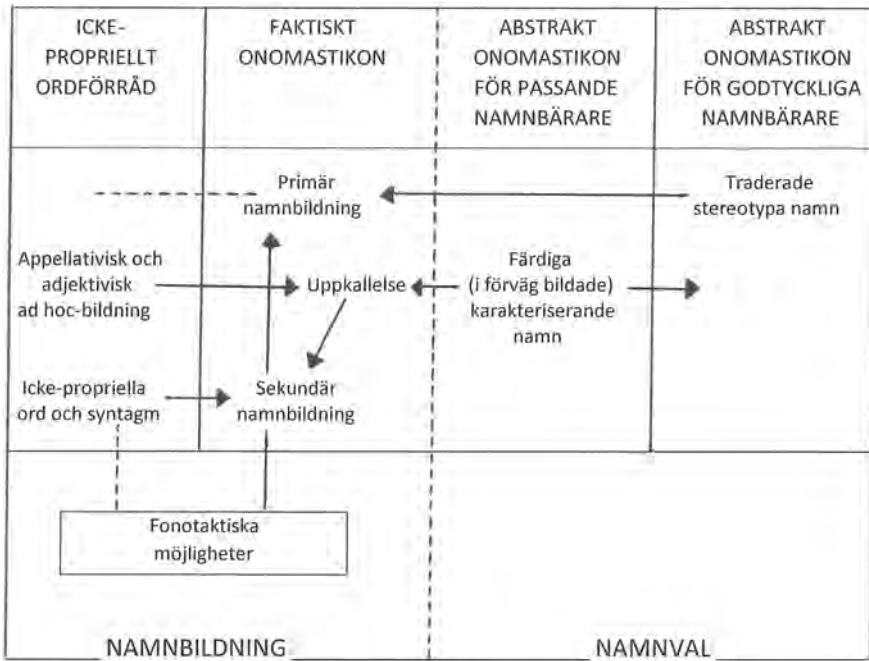

Fig. 1. Namngivningsmodell.

efterleden *-ros*, egentligen 'ros', syftande på fläckar av annan färg i hårremmen, vilken har utvecklats till ett namnelement utan konkret innehåll och följaktligen kan användas vid bildning av nya namn på kor med vilken teckning som helst. Leibring (2000 s. 26 f., 31 f.) kallar denna övergång schablonisering. Liknande semantiska förskjutningar har antagits för efterleder i ortnamn (Benson 1972, Leibring 2000 s. 31).

I en tidigare framställning (Andersson 1994 s. 24 f.) har jag liksom Katharina Leibring beaktat inte bara namn utan även namnleder. Den senare modellen (Andersson 1996) är emellertid av praktiska skäl inskränkt till namn. En kombination av namnleder och ord ur den icke-proprieella delen av lexikonet skulle ha kunnat komplicera modellen och äventyra överblicken. Vid det fortsatta utforskandet av namngivningsprocessen kommer emellertid relationerna mellan den proprieella och den icke-proprieella delen av lexikonet säkerligen att spela en viktig roll även vad beträffar namnlederna. En motsvarande diskussion har inletts av Staffan Nyström (1995, 1996, 1998), men den har ännu inte utvecklats närmare inom forskningen.

Ytterligare något måste tillfogas den här föreslagna modellen. Möjligheten finns att inom varje språks fonotaktiska ramar skapa fritt. Sådana namn åter-

finns framför allt i namnkatgorier som kännetecknas av sin emotiva laddning, t.ex. i intima smeknamn och i reklamriktade varumärken. Luckor i svenskans fonotax har utnyttjats i den kommersiella namnbildningen, t.ex. *Glex, Melka, Mum, Zingo*, ibland med anknytning till det vanliga ordförrådet, t.ex. *Myrr* (ett medel mot myror), något som i modellen markeras med en streckad linje (Sigurd 1965 s. 189 ff., Andersson 1994 s. 20 f., 23 f., 1996 s. 28, 30).

Det vore än radikalare att spränga de fonotaktiska ramarna vid den primära namnbildningen. Inom reklamen vore det kanske inte så fördelaktigt, men intima smeknamn skulle utan tvivel kunna gynnas av detta (Andersson 1994 s. 25, 1996 s. 30). Det är också avgjort möjligt att det redan finns just smeknamn med främmande fonotax, måhända inlånad från andra språk.

Resultatet av dessa utredningar är en tämligen komplicerad modell med många pilar. Det måste dock tillfogas, att verkligheten ofta är betydligt mer komplex. Vid analys av namn kan det inte sällan påvisas, att olika orsakstrådar kan leda till ett visst namn (jfr Nyström 2002 s. 118 f.).

En analys av den propriella funktionen, utförd av vår jubilar, bildar utgångspunkten för detta bidrag. För den funktionella namnforskningens vidare studium är onomastikonets uppbyggnad av avgörande betydelse. Detta bidrag är ett försök att belysa uppkomsten av detta mentala onomastikon.

Litteratur

- Andersson, Thorsten, 1980: Ord eller suffixbildning? Till frågan om rekonstruktion av ord ur ortnamn. I: Sprogvidenskabelig udnyttelse af stednavnematerialet. NORNA:s syvende symposium i København 18–20 maj 1979. Red. af Vibeke Dalberg, Bente Holmberg & John Kousgård Sørensen. 1980. Uppsala. (NORNA-rapporter 18.) S. 9–40.
- 1988: Zur Geschichte der Theorie einer alteuropäischen Hydronymie. I: Probleme der Namenbildung. Rekonstruktion von Eigennamen und der ihnen zugrundeliegenden Appellative. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 1.–4. September 1986. Hrsg. von Thorsten Andersson. Uppsala. (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica. Arkiv för germansk namnforskning 18.) S. 59–90.
- 1994: Olika egennamnskatgorier – förenande och särskiljande drag. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. Uppsala. (NORNA-rapporter 56.) S. 15–42.
- 1996: Onomastiska grundfrågor. I: Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.) S. 15–41.
- 1997: Name-formation – and other word-formation. I: You name it. Perspectives on onomastic research. A Festschrift for Professor Eero Kiviniemi on his 60th birthday, 2 January 1997/Juhlakirja professori Eero Kiviniemelle kuusikymmenvuotis-

- päivänä 2. tammikuuta 1997. Ed. by Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat. Helsinki. (Studia Fennica. Linguistica 7.) S. 47–53.
- 2004: Die Suffixbildungen in der altgermanischen Toponymie. I: Suffixbildungen (se detta). S. 13–26.
- 2005: *Vättern och Västlösa*. I: NoB 93. S. 133–134.
- 2009: Zum Aufbau des Onomastikons. I: Teoretické a komunikační aspekty proprií. Prof. Rudolfa Šrámkovi k životnímu jubileu. Red.: Milan Harvalík, Eva Minářová & Jana Marie Tušková. Brno. (Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity svazek číslo 135.) S. 11–18.
- Bach, Adolf, 1952: Deutsche Namenkunde 1. Die deutschen Personennamen 1. Einleitung. Zur Laut- und Formenlehre, Wortfügung, -bildung und -bedeutung der deutschen Personennamen. 2., stark erweiterte Aufl. Heidelberg.
- Benson, Sven, 1972: Namngivning och namntypologi. I: SOÅ. S. 34–40.
- Elmevik, Lennart, 2002: Ordskatten i den svenska ortnamnsskatten. I: Folkmålsstudier 41. S. 79–88.
- 2004: Über die *-n-* und *-sn-*Suffixe in nordischen Appellativen und Ortsnamen. I: Suffixbildungen (se detta). S. 45–59.
- Krahe, Hans, 1964: Unsere ältesten Flußnamen. Wiesbaden.
- Leibring, Katharina, 2000: *Sommargås och Stjärnberg*. Studier i svenska nötkreatursnamn. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 69.)
- Nyström, Staffan, 1995: Lexikon och onomastikon – två samverkande system. I: NN 12. S. 81–87.
- 1996: Namnmönster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur. I: Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23 juni 1994. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.) S. 133–148.
- 1998: Names in the mind: Aspects of the mental onomasticon. In: Proceedings of the 19th International Congress of Onomastic Sciences. Aberdeen. August 4–11. 1996. 1. Red.: W. F. H. Nicolaisen. Aberdeen. S. 229–235.
- 2002: Från *Allravänast* till *Marion*. Ett storverk om svenska nötkreatursnamn. I: NoB 90. S. 109–125.
- Sigurd, Bengt, 1965: Phonotactic structures in Swedish. Lund.
- Šrámek, Rudolf, 1972–73: Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der Toponomastik. I: *Onoma* 17. S. 55–75.
- 1989: Onymische Funktion und funktionale Namenforschung. I: *Studia Onomastica*. Festschrift till Thorsten Andersson den 23 februari 1989. Red. av Lena Peterson (huvudred.) & Svante Strandberg under medverkan av Lennart Elmevik, Lennart Moberg & Allan Rostvik. Stockholm. S. 367–374.
- 1991: Altes und Neues in der Toponymie. I: Probleme der älteren Namensschichten. Leipziger Symposion 21. bis 22. November 1989. Hrsg. von Ernst Eichler. Heidelberg. (BNF. Neue Folge. Beiheft 32.) S. 75–83.
- Strandberg, Svante, 2004: Dehydronymische Ableitungstypen. I: Suffixbildungen (se detta). S. 27–44.
- Suffixbildungen = Suffixbildungen in alten Ortsnamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 14.–16. Mai 2004. Hrsg. von Thorsten Andersson & Eva Nyman. 2004. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 88.)
- Svenskt ortnamnslexikon. Utarbetat inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. [1 uppl.] Red.: Mats Wahlberg. 2003. Uppsala.

Summary

On the construction of the onomasticon

By † Thorsten Andersson

This article analyses the construction of the mental onomasticon. The result is a model of naming, which can occur by means of name formation (drawing on the non-proper part of the lexicon) or name choice (from an existing name stock). In addition, names that derive solely from the phonotactic possibilities of the language are considered.

Harpsund

Av Svante Strandberg

Namn och bygd 107 (2019), 17–29.

Svante Strandberg, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Harpsund.

Abstract

Harpsund is the well-known name of a country estate in Södermanland, the main house of which serves as the rural retreat of Sweden's prime ministers. The present-day form of the name can be traced back to Old Swedish *Harposund*. The author explores a number of possible interpretations of the first element *Harpo-*. The main alternatives he identifies are *harp-* referring to stony, rough terrain, and *harp-* referring to a very narrow strait. He is somewhat inclined to prefer the latter alternative.

Keywords: place-names, Harpsund, Södermanland, terrain studies, *harp-* 'stony, rough ground', *harp-* 'something contracted, constricted, narrow'.

Ståndscirkulation har förekommit även bland ortnamn. Eriksberg t.ex., Sörmlands största jordagods, leder sitt ursprung från ett medeltida nybygge i närheten av den forntida boplatsen Djulfors (Strandberg 1974 s. 62 ff.). Det säteri som på 1800-talet gav sitt namn åt den blivande staden Katrineholm är utgången från en bebyggelse omtalad som *thorpit fulbonæs* år 1383 (Strandberg 1972 s. 158). Efter en testamentarisk donation av industrimannen Carl August Wicander står huvudbyggnaden på säteriet Harpsund i det sörmländska Mellösa sedan 1950-talet till svenska statsministrars disposition och har därigenom blivit riksbekant. Också Harpsund har mera blygsamt ursprung. Något forntida gravfält vid denna boplats är inte bekant. En Johan Skräddare i Flen överlät 1380 i ett byte 14 penningland jord i Harpsund till den mäktige drotsen Bo Jonsson (Grip). På 1500-talet fanns två skattehemman i Harpsunds by (DMS 2:4 s. 172). Kerstin Kurtzel lät 1643 uppföra ett säteri på platsen, till erinran om sonen Axel kallat *Axelsberg* (AF 2 s. 502 f.). Vid första världskrigets början återfick herrgården namnet *Harpsund* (Wicander 1951 s. 399).

Äldre skrivningar av gårdens namn är bl.a. (j) *harposunde* (2 ggr) 1380 30/9 u.o. SRAp or. (SD 11 s. 1103), (ii) *harposunde* 13[8]1 3/5 Malstanäs SRApp or. (SRPp 49), (j) *harposund*, (j) *harposund* 1381 10/10 Kjulaås (a *kiwlboase*) SRAp or. (SRP 1634), *harposwnd* 1382 28/11 Nyköping LSBp or. och (j) *harpasundhe* 1400 6/5 Österrekarne hdstg SRAp or. (SRP 3094).

Harpsundssjön framträder i äldre källor med skrivningar som *Harppsunds Siön* 1677 LSA C 13:46–47, *Harpsunds Sjön* 1721 LSA C 46–25:1, *Harp Siön* 1722 OAUex och *Harpsunds Sjön* 1864 glk Aa 12.

Fig. 1. Utsnitt ur topografisk webbkarta (Kartsök och ortnamn), © Lantmäteriet. Hämtat 2019-10-25.

Sven Benson (1961–62 s. 51 ff.) har sökt att tolka *Harpsund*. Han framhåller att herrgården Harpsund ligger vid nordöstra stranden av Harpsundssjön och att en 2,5 km lång dalgång sträcker sig från detta vatten fram mot Mellösasjön längre österut i socknen (se fig. 1). Han antar att denna sänka en gång har burit namnet *Harpsund*. Benson vill inte utesluta möjligheten att det postulerade sundets namn har varit ett sedermera reducerat **Harpokarlssund* 'strömkarlens sund' (jfr Sahlgren 1935 s. 49 ff. om bl.a. ett isländskt *Hörpu-karlshaugr*). Han omnämner också (s. 53), med hänvisning till Karl Gustav Ljunggren (se nedan), »förekomsten av ett östgötskt-sörmländskt subst. *arpe* 'orenlighet' som kanske uppkommit ur ett **harpe* genom *h*-bortfall. I och för sig kan ett dylikt subst. mycket väl tänkas ingå i ett ortnamn, vars senare led är *-sund*.» Benson (s. 54) föredrar dock att förbinda *Harpsund* med ett dialektalt verb *harpa* 'knipa, trycka samman' och tänker sig ett **harpa* 'förträngning' e.d.: »Orsak till namngivningen har enligt min mening varit den förträngning som dalsänkan undergår innan den definitivt spärras vid Fridal.» Se om *harp-*, *herp-* 'dra ihop' Torp 1919 s. 229, ODS 7 sp. 902, Hellquist 1948 s. 338, Jóhannesson 1956 s. 843, Magnússon 1989 s. 308, 323; jfr Rietz s. 276, Falk & Torp 1910–11 s. 433, Torp a.st., NO 5 sp. 776, 876 om no. *hurpa* 'dra ihop vårdslöst' (NO 5 sp. 776: »til germ rot **herp* 'trekkja, skrumpa saman'»), *hyrpa* 'snörpa ihop', sv. *hyrpa*, *hörpa* 'dra ihop, snörpa; rynka ihop vårdslöst'. Sdw redovisar verbet *hærpa* 'klämma, trycka, fasthålla, hålla?', och Ihre upp-tar 1766 *harpa ihop* »Draga eller sy löst tilhopa en ting» och *hyrpa* 'dra ihop'.

I OSDs finner man bl.a. *harpa ihop* 'löst ihopsy' (Uppland, Värmland), *härpa* 'tränga; sammandra, lägga i veck och rynkor' (Västerbotten) och *härpa* 'snörpa' (Västergötland).

Bensons tydningsförslag har mött flerfaldig kritik i sakkunnigutlåtanden. En del av kritiken har riktats mot att han åberopar landhöjningens verkan vid försöket att ge en bild av den nämnda dalsänkan under förhistorisk tid. Se här om Holm 1968 s. 110, Ståhle 1972 s. 18 f. och Johannisson 1968 s. 453. Även den språkliga delen av framställningen har ansetts ha brister. »Uppsatsen har förtjänstfulla enskildheter, men varken sakligt eller språkligt är problemet utrett i botten», heter det hos Bertil Ejder (1972 s. 19).

Att namnet *Harpsund* äldst skulle ha brukats om den omtalade sänkan öster om Harpsundssjön är inte sannolikt. Sedd från sjöns strand ter sig dalen föga sundliknande, landhöjningen kan inte åberopas så som Benson har gjort, och det äldsta Harpsund låg av allt att döma inte vid randen av dalen men däremot nära ett sund i Harpsundssjön. Bensons tanke att förleden kan höra samman med *harp-* 'knipa ihop' är däremot inte alls orimlig; denna möjlighet förtjänar ytterligare uppmärksamhet.

Det äldsta Harpsund låg sålunda inte där huvudbyggnaden påträffas i dag. En lantmäterikarta från 1721 (LSA C 46–25:1) utvisar dels Axelsberg i ett läge motsvarande det hos dagens Harpsund, dels två gårdar med namnet *Harpsund* öster om den vik, på kartan kallad *Bywijken*, vid vars norra strand

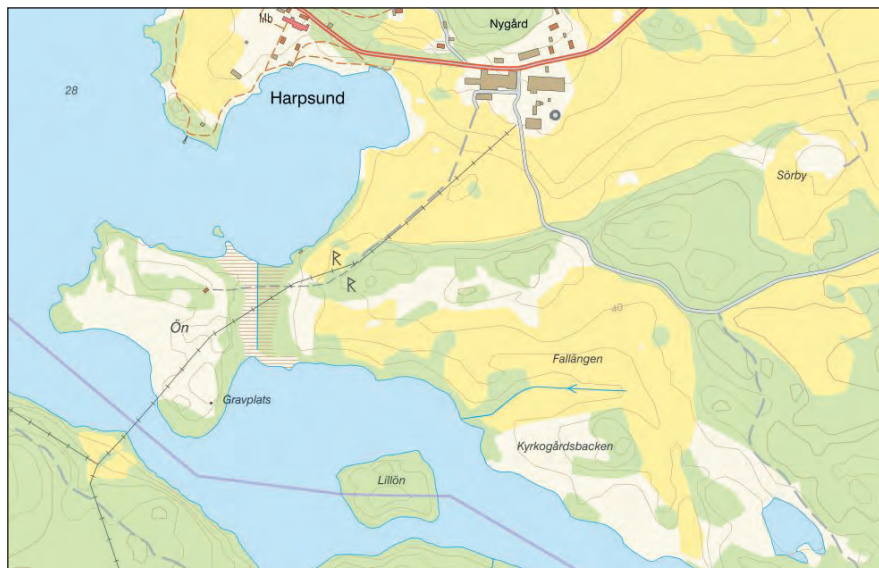

Fig. 2. Utsnitt ur topografisk webbkarta (Kartsök och ortnamn), © Lantmäteriet. Hämtat 2019-10-25.

säteriets huvudbyggnad numera ligger. Då Axel Stålarms tillträdde egendomen, låg huvudgården sydost om den plats där den nu ligger, meddelar Carl August Wicander (1951 s. 399), som konstaterar att årtalet för omlokaliseringen inte har kunnat fastställas exakt men att »den måste ha ägt rum före den 4 juli 1702, då Axel Stålarms gick till sina fäder».

I Harpsundssjön ligger ett stycke söder om det nuvarande Harpsund en förutvarande ö (*Stooröhn* 1677 LSA C 13:46–47) som numera kallas *Ön* (se fig. 2). Ett smalt sund har skilt ön från fasta landet öster därom (LSA C 13:46–47 och LSA C 46–25:1). Det äldre Harpsund låg betydligt närmare detta sund än våra dagars herrgårdsbyggnad. Landsarkivarien och arkeologen David Damell – en gång bosatt i Mellösa socken – har (2019) gjort mig underrättad om observationer vid det nu nästan helt igenväxta sundet. Det exakta läget för gamla tidens Harpsund har tidigare inte varit bekant. »En liten arkeologisk utredning har dock visat att egentligen endast en plats är möjlig», framhåller Damell. Ungefär 100 m öster om sundet vid Öns östsida har lämningar av två husgrundsterrasser registrerats (RAÄ). De två terrasserna ligger i hagmark nedanför en moränrygg med stora stenblock. »De stenskodda anläggningarna, 18 x 8 respektive 8 x 5 m stora, har av inventeraren bedömts som till sin karaktär förhistoriska men som ändå möjliga rester efter det medeltida Harpsund, som omkring 1660 flyttades till den nuvarande platsen från gamla läget nära sundet mellan ön och fastlandet.» Damell tänker sig att byggnadsmaterial vid flyttningen kan ha överförts från den gamla boplatsen till den nya. Han betraktar som möjligt att den gamla bebyggelseplatsen etablerats redan i övergångsskedet mellan vikingatid och tidig medeltid och nämner därvid ett gravröse nära terrasserna. Hans slutsats blir att det mesta tyder på att området med husgrundsterrasser och gravröse är den ursprungliga platsen för Harpsunds byggnader.

I sakkunnigutlåtanden har bl.a. Gösta Holm (1968 s. 109 ff.) och Sigurd Fries (1974 s. 17 f.) lämnat synpunkter värda beaktande vid tolkningen av *Harpsund*. Holm (s. 112) riktar uppmärksamheten mot *Ön*; han finner det sannolikt att ett sund öster om denna har vuxit igen. »En tolkning 'dysundet' förefaller rimlig», framhåller han men tillägger: »Detta är ett förslag, som endast är avsett att visa på en outnyttjad förklaringsmöjlighet. Arbetet med tolkningen av namnet *Harpsund* måste i själva verket tas upp från grunden.» Fries (a.st.) påpekar att Benson vid behandlingen av *Harpsund* inte har dragit in natur- och ägonamnsmaterialiet innehållande *harp(a)* från östra Sverige. Han erinrar om toponymer som *Harpan* i Norrbo sn, Hälsingland, och Nykils sn, Östergötland, *Harpaänget*, Österfärnebo sn, Gästrikland, och *Långharpan* i Upplandssocknarna Skogstibble och Vänge. »Förleden i fsv. *Harposund* kan möjligen vara gen. av ett **Harpa*, kanske namn på en vid sundet belägen odling.»

Lars Hellberg (1979 s. 213) har senare tillskrivit *Harpsund* en helt annan innebörd än den av Benson föredragna. I samband med tolkningen av det uppländska sockennamnet *Tierp* antar han att *Harpsund* i Mellösa innehåller sv. dial. *arp* 'smuts, gammal (hoptorkad) orenlighet'.

Inför utgivningen av andra upplagan av Svenskt ortnamnslexikon (2016) fick jag uppgiften att skriva en kort artikel om namnet *Harpsund*. Efter språkliga och topografiska undersökningar bedömde jag som möjligt att ortnamnet sammanhänger med bl.a. nyisl. *harpa* 'rynka ihop' och *herpa* 'dra ihop' och innehåller ett ord på *harp-* med grundinnebörden 'något sammanströpt, hopdraget': »*Harpsund* kunde då betyda 'sundet Harpa', 'sundet vid ön Harpa ('ön vid förträngningen' e.d.)' eller möjligen 'sundet vid ån Harpa'.» (SOL s. 121.)

Ett samband – snarast medelbart – mellan toponymen *Harpsund* och instrumentet harpa kan inte uteslutas. »Näcken säges ha spelat harpa på sjöbotten», meddelar Gösta Harne i en uppteckning av *Harpsundssjön* (1931, OAU). Möjligheten att tankar kring en harpolekare (Näcken) har bestämt namngivningen av Harpsundssjön är visserligen ytterst osäker, men på norskt håll har det ansetts att ett »Elvenavn *Harpa kunde med Hensyn til Betydning sammenlignes med Songa og Kvæda eller Kvaada» (NE s. 92) och att det »er spor etter eit elvenamn *Harpa i fleire sms. namn på gardar og vatn. Elvenamnet kunne høre til gno. *harpa* vb 'spela på harpe'» (NSL s. 197). Jfr NG 3 s. 215, 5 s. 233, 7 s. 205 f., 10 s. 130 f. och 12 s. 147. För by- och tätortsnamnet *Järpen* i Undersåkers sn, Jämtland, har som alternativ ett ljudhärmande forsnamn **Herpr* föreslagits (Flemström 1983 s. 20 f., SOL s. 163 f.).

Mot bakgrund av topografin ter sig ett ljudbeskrivande, om Harpsundssjön använt, formellt primärt namn på *Harp-* inte som en närliggande möjlighet. Det vattendrag som från Gålsjön i Floda sn rinner till Harpsundssjön faller dock enligt T 10GSO (1966) mer än 20 m på en rätt kort sträcka vid Västra och Östra Granhed (jfr glk Aa 12). I Granhed fanns 1557 tre kvarnar (DMS 2: 5 s. 105); jfr Neander 1949 s. 33 om ett vattenfall vid Östra Granhed. När ån från Harpsundssjön fortsätter till sjön Orrhammaren faller den i det närmaste två meter på den korta delsträckan (där låg Transätters kvarn 1677, LSA C 13: 46–47) mellan Harpsundssjön och Transätterssjön. Ett ljudhärmande **Harpa* f. 'harpan, ån som ljuder som en harpa' är tänkbart som forntida namn på denna å (jfr Sahlgren 1935 s. 47 f.), och *Harpsund* skulle därmed kunna vara en redukt av ett äldre **Harposioa(r)sund* 'sundet i Harposjön (den med ån Harpa sammanhängande sjön)'. Denna förklaringsväg är dock behäftad med betydande ovisshet. Sjön inrymmer flera sund. Se Hellquist 1903–06 1 s. 383 (*lor-* 'ljud, ljudande') – jfr Hellberg 1985 s. 382 – och Strandberg 1986 s. 238 f. (*ljud-* 'ljud, ljudande') beträffande möjligheten av ett ljudbeskrivande tidigare namn på vattendraget från sjöarna Lören (*Löhrn Lacus* 1677 LSA C 13:39)

och Gålsjön till Harpsundssjön. Äldre belägg för bebyggelsenamnet *Lörstorp* vid Lören är bl.a. *Löderstorp* SH 1580:18 s. 427 och *Lydestorp* 1586 Collmar s. 77.

Vid tydningen av det halländska by- och sockennamnet *Harplinge*, en sammansättning på *-ljung*, betraktar Ljunggren (1941 s. 18 ff.) som möjligt att förleden innehåller stammen *harp-* i dialekt verbet *harpa* 'vara stel, styv'. »Med *Harpælyung* etc. bör man sålunda mycket väl ha kunnat beteckna en terräng, som genom markens beskaffenhet (hårdhet, styvhet, ojämnhet, 'skorvighet', 'skarphet' eller dylikt) skiljde sig från andra ljungmarker i den med sådana en gång rikt försedda socknen», framhåller han efter att ha anfört vissa nordiska ordbildningar på *harp-* åsyftande skorvighet e.d. (jfr SOH 1 s. 116). En utgångspunkt för Ljunggren har varit ett *Harpås* i västgötasocknen Härryda öster om Göteborg; dess *Harp-* sammanställs i OGB 1 (s. 162) med sv. dial. *harpa* 'vara stel, styv' och antas kunna åsyfta hård och »skarp» jord.

Toponymisk syftning på »skorvig» eller skarp terräng har förmodats kunna föreligga även i andra svenska ortnamn på *Harp-*. Ett sådant fall är *Harpö* i Skaftö sn, Bohuslän (OGB 8 s. 188 f.: »'ön med torr och ofruktbar mark'?»), ett annat är *Harphult* i Svensköps sn, Skåne; *-hult*-namnets förled innehåller enligt SkO 4 (s. 303) troligen en bildning till stammen i sydsv. dial. *harpe* 'skorvig hud' o.d. *Harp-* i det halländska *Harpered* i Värö sn antas i SOH 3 (s. 90) alternativt kunna sammanhånga med verbet *harpa* 'vara stel, styv' m.m. Här kan det jämtländska *Järpen* åter nämnas (Flemström 1983 s. 20 f., SOL s. 163 f.). Se också Ljunggren 1941 s. 20 f. Förleden i ett småländskt *Harphult* i Angerdshestra sn lämnas oförklarad i SOJö 2 (s. 6).

En skärgårdsö i Sankt Anna sn, Östergötland, heter numera *Arpsund*. Namnet har undersökts av Eva Nyman (2000 s. 196 ff.), som med anförande av bl.a. belägget *Haarpund* 1684 tänker sig – inte utan förbehåll – möjligheten att här föreligger ett äldre **Harpund* 'den som kännetecknas av skrovlighet, den skrovliga' e.d.

Ett biflöde till floden Werra i Wesers vattensystem kallas *Herfa-Bach*. Som den närmast liggande utgångsformen för denna hydronym ansätter Albrecht Greule (DGNB s. 219) ett äldre germanskt **Harpjō* f. Efter att ha redovisat svenskt språkmateriel ger Greule för avledningsbasen **harp-* grundbetydelsen 'hopskrumpnad, torr, ojämn'. »Hiervon abgeleitete Namen bezeichneten ursprünglich Gelände oder Gewässer, die trocken waren oder leicht eintrockneten.» Jfr DGNB s. 220 (*Herpf*).

Markytan på Ön utanför sundet där det äldsta Harpsund troligen legat motiverar knappast ett namn som beskriver skrovlig, skarp, oländig terräng, och detsamma kan sägas om själva sundet. Strax öster om sundet och den av Damell förmodade husplatsen sträcker sig emellertid en markerad höjdrygg med

påtaglig rikedom på stenar och block (jfr glk Aa 12, T 10GSO). *Harpsund* kan tänkas innehålla ett natur- eller ägonamn **Harpa* f., vars *Harp-* åsyftat markförhållandena på denna ås.

Vid sin behandling av det östgötska *Arpsund* (äldre *Harp-*) i Sankt Anna sn framhåller Nyman (2000 s. 198) att det i svenska folkmål tycks ha skett en viss förblandning av ord på *arp-* och *harp-*: »Betydelselikheten mellan *arp* m.fl. ord, vilka avser skrovligheter i huden o.d., och *harp* 'skrovlighet' förklarar att ordgrupperna lätt kunnat gå över i varandra.» Hon hänvisar till OSD. I denna ordbok (vol. 1, h. 2 s. 157 f.) ges under de sammanförda uppslagsorden *arp*, *arpe* och *arpa* betydelseuppgifterna 'lager eller skorpa av skorv eller fnas eller mjäll eller ingrodd smuts (på hud eller i hårbotten hos människa eller djur)', '(koll.:) (ruvor eller skovor av) skorv eller fnas eller mjäll eller ingrodd smuts', 'ruva eller skova av skorv eller fnas eller mjäll eller ingrodd smuts', 'sårskorpa', 'lager eller skorpa av smuts eller lera e.d. (på föremål)' och 'ytterhud, överhud (på människa eller djur eller skinn)'. Orden *arp* 'skrovlighet', *arpen* 'skrovlig, torr' o.d., *arpig* 'skrovlig, torr' o.d. och *arpna* 'bli skrovlig' o.d. följs inte av någon text annan än hänvisning till respektive *harp*, *harpen*, *harpig* och *harpna*. I ODS (7 sp. 899) antas da. *harp* 'ojämnhet, sprickor i huden' ha den »egentliga» betydelsen »sammentrækning ell. noget sammentrukket, -skrumpet»; jfr Nyman 2000 s. 198. Instrumentbeteckningen da. *harpe*, sv. *harpa* sammanhänger enligt ODS (7 sp. 899, 902) med det nordiska *harp-* 'dra ihop'; se om detta appellativ också Falk & Torp 1910–11 s. 382, 1478, SAOB H 465 f., Hellquist 1948 s. 338, Jóhannesson 1956 s. 843, Magnússon 1989 s. 308, Wanzeck 1999 s. 2 f.

Det centrala betydelseinnehållet i de anförda formerna på *arp(-)* hänför sig av allt att döma till torr, skorvig materia. Ön i Harpsundssjön har inte sådan topografisk karaktär att en beskrivning därav med *arp(-)* 'skorv, fnas, mjäll' ter sig närliggande, och för ett namn på sundet skulle en betydelse 'det dyiga, kärriga' vara mer träffande än 'det arpliknande, arpaktiga' e.d. I en beskrivning av den ovannämnda stenrika höjden öster om sundet framstår alternativet *harp-* 'skrovlig' som naturligare än *arp-* 'skorvig, fnasig' e.d. Skäl att för *Harpsund* överväga ett äldre **Arpo-* som undanträngts av den 1380 betygade förledsformen *Harpo-* föreligger knappast. I den fortsatta framställningen lämnas här *arp-*formerna åsido.

Förleden i det sörmländska *Harpsund* är inte det enda namnelement eller terrängbeskrivande appellativ som antagits kunna åsyfta något hopsnörpt, hopklämt eller sammanpressat. Rietz (s. 332) upptar ett *klämna* f. 'trång plats mellan två berg; trång väg'; jfr därtill no. *klemstre* n. 'särdeles trång klyfta; smalt sund; trångt ställe i älv' (Torp s. 284, NO 6 sp. 512 f.), *klomber* f. och *klomra* f. 'trång bergsklyfta' (Torp s. 287, Widmark 1959 s. 78 ff.). Inge Særheim (2007 s. 127) anför ett *klemme* f. »nytta om tronge bergkløfter». Jfr

SOSk 13 s. 52 (*Klämman*), SOSk 17 s. 22 (sjönamnet *Klämnen*) och SOV 9 s. 244 (*Klämman*). För det värmäländska *klamm* f. 'trång passage mellan berg, klämma, klyfta' anför Gun Widmark (1959 s. 80) betydelsen 'trångt parti av en å' (jfr SOV 1 s. 106). Sjönamnet *Björnklam* i Långseruds sn, Värmland, innehåller enligt SOV 4 (s. 44) dial. *klam* 'klämma' med syftning på den mycket smala södra delen av sjön. Samhöriga med verbet *knipa* är ett i OGB 10 (s. 6) anført *Knipen* (»Torpet ligger inklämt i en dalgång.») och no. *knip* »(ög i stadn) trongt pass, strype [’trångt pass’]» (NO 6 sp. 691). Særheim (2007 s. 130) omtalar ett *knipe* m., n. använt om klyftor. Jfr SOSk 9 s. 29 (*Knipan*), SOSk 13 s. 121 (*Knipan*), SOSk 17 s. 64 (*Knipån*), 88 f. (*Knipan*; »Det är en mycket smal passage mellan [ön] Knipan och några mindre öar väster därom.»). Elementet *Klyp-* i ett västgötskt *Klypholmen* i Vänersöknens Torsö är enligt Lundahl (i SOSk 17 s. 88) sv. dial. *klypa* f. 'klyka, klämma', bildat till verbet fvn. *klýpa* 'knipa, klämma', no. dial. *klypa* 'knipa, klämma; bli smal och trång, t.ex. om en ström, en fjord, ett dalstråk': »Här avses väl de två trånga sund, som skilja holmen från närmaste holmar».

Tving, ett blekingskt by- och sockennamn, har ansetts innehålla ett ord sammanhörande med verbet *tvinga* i betydelsen 'tränga ihop'; se Hallberg 1990 s. 90, SOL s. 343 (»kanske med avseende på någon smal, inklämd åkerlapp eller markremsa»). Lennart Elmevik (2013 s. 29 ff.) har, utgående från norska toponymer behandlade av Vilhelm Kiil (1953), förklarar bynamnet *Hade* i Hedesunda sn, Gästrikland, som innehållande ett urnordiskt **hapuz*, fsv. **hadher* med grundbetydelsen 'någonting hopklämt, trångt' och den specialiserade innebörden 'farbar trång vattenled' e.d. Det fornnorska önamnet *Høð* i Sunnmøre får, framhåller han, antas vara bildat till **hapuz* »och syfta på läget vid den trånga segelleden på sydvästsidan av ön eller betraktas som sekundärt till ett namn **Hapuz* på denna segelled».

Vi återvänder till alternativet *Harp-* 'något hopdraget, trångt, trång passage' e.d. Flera nordiska forskare har stannat inför en sådan toponymisk möjlighet. I NG 12 (s. 147) är Albert Kjær inte obenägen att förbinda ett ur gårdnamnet *Horpedal* i Balestrand, Sogn og Fjordane, rekonstruerat älvnamn **Harpa* med nyisl. *harpa* 'dra ihop'. Gordon Albøge (1976 s. 150 f.) anför skilda tidigare tolkningar av *harp-* i toponymer vid sin bedömning av en avledningsbas **harp-* i det västjylländska gårdnamnet *Herping* i Trans sn; han överväger möjligheten att *Herping* sammanhänger med **harp-* 'trycka samman'. Vid behandlingen av ett *Harpsø* i Tårs sn i det jylländska Vendsyssel nämner John Kousgård Sørensen (DSÅ 3 s. 37) det av Ljunggren framdragna *harp-* 'skrovlig mark' e.d. men föredrar att räkna med betydelsen 'förträngning' vid *Harpsø*, »der ligger i en indsnævring af en dal». Förleden i gårdnamnet *Horpestad*, Klepp, Rogaland, hör enligt Inge Særheim (2007 s. 107) troligen samman med nyisl. *harpa* 'dra ihop' och skall då vara föranledd av att »landet

nesten blir knept av på den smale landstrimmelen mellan Orre-, Horpestad- och Ergavatnet».

Wolfgang Laur (1992 s. 310) är sinnad att i första hand sammanhålla ortnamnet *Harpe* i Schleswig-Holstein med det isländska *herpast* 'skruppna, dra ihop sig', för vilket han dock anger betydelsen »sich krümmen».

Harp- i svenska ortnamn kan självfallet ha mer än ett enda tänkbart ursprung. Klas Harpare har haft slättermark där, meddelar Hans Tillman om sankmarken Harparmyren i Films sn, Uppland. Smeden Klas Harpare, bosatt i lägenheten Harpars på 1800-talet, var »berömd för sin skicklighet på nyckelharpa» (1937, OAU). Förleden i *Harpebo* i västgötasocknen Örby betraktas i SOÄ 9:1 (s. 214 f.) som oklar, »men avser möjligen ett öknamn». För *Harpebol* i Björkviks sn, Sörmland, nämner Verner Vall (1957 s. 55 f.) olika möjligheter. Gården Harpens i hälsingesocknen Norrbo har ägts av en person kallad *Harpen* (Lennart Hagåsen 1976, OAU). Hydronymen *Harptjärnen* i Lima sn, Dalarna, sammanhåller Niss Hjalmar Matsson med *harp* m. 'hampa'. »Man brukade röta hampa där» (1931, OAU). För ett äldre *Harp-* i bynamnet *Hårbörsta*, Åre sn, Jämtland, är Bertil Flemström (1974) inte obenägen att räkna med antroponymisk bakgrund; jfr dens. 1983 s. 33.

I OAU:n påträffas många namn på *Harp-*. En ingående undersökning av dem alla skulle bli mycket omfattande och ändå kanske inte ge säker ledning vid studiet av förleden i *Harpseud*. Här skall dock vissa sådana namn anföras.

Harpan, ägomark, Norrbo sn, Hälsingland. Jämte den nyssnämnda gården Harpens ligger på Hålsjö mark ägorna Harpan och Kockharpan. I samma socken är *Långharpan* namnet på en badstrand vid sjön Sördellen. Sandstranden där är full av stenblock, meddelar Lennart Hagåsen (1976, OAU).

Harparen, holme eller liten ö i Östersjön, Ryssby sn, Småland (T 4G/4HNO/NV). Holmen är täckt av morängrus med två obetydliga inslag av granit (glk Ac 6).

Harparänget, skogsmark, Österfärnebo sn, Gästrikland (ek 12G7i). Namnbäraren ligger vid Tysslingsbäcken i ett område med morängrus (glk Aa 185). Ingegärd Isaksson upptecknade 1931 *Harparänget* som namn på »fäb. röjn. till Forsbybodarna» (OAU).

Harpen, terräng, Västra Ny sn, Östergötland (ek 9F1b). Harpen ligger i skogsmark med morän (glk Aa 115). På platsen finns en ytterst oansenlig vatensamling (ek).

Harphålet, ägomark, Vänge sn, Uppland (ek 11H8h, 8i). Namnet återfinns vid en förträngning av ett öppet område, som vidgar sig norrut och söderut. Inte långt från Harphålet ligger gården Långharpan. Från denna sträcker sig ett smalt öppet markområde österut till lägenheten Mellanharpan.

Harphålet, Långharpan och Mellanharpan är knutna till ett stort sammanhängande ägoområde med olika förgreningar (T 11HNO). Invid detta område finns moränmarker (glk Aa 31). Ägoområdets form tillåter tanken att en jämförelse med musikinstrumentet harpa här kunnat föranleda ett **Harpan*. Ett äldre **Harpa* f. med betydelsen 'något sammanträngt, sammandraget, trång passage' är emellertid lätt att motivera vid Långharpan. Bebyggelsen ligger vid en förträngning mellan höjder; strax väster om gården fortsätter denna ägomark norrut i en långsmal dalsänka. Förhållandena kan föra tanken till beskrivningen hos Albøge 1976 (s. 151) av terräng vid det ovannämnda danska Herping: »Tæt syd for Herping ligger et tidligere udstrakt engareal, der ikke langt fra nordenden indsnævres til en smal slugt af de omgivende højder, som på dette sted skyder sig frem fra begge sider med markante skrænter.»

Harporna, skogsområde, Orsa sn, Dalarna. »Området består av skiften smala som harp-strängar.» (B. Granholm 1950, OAU.)

Harpsjön, sjöar (*Lilla, Stora*) i Orsa sn, Dalarna (ek 15E3e, 4e), sjö i Holmsunds köping, Västerbotten (ek 20K4e), och sjö i Skorpeds sn, Ångermanland (ek 19I6a, 6b). Vad *Harp-* åsyftar i dessa hydronymer står inte klart utan vidare.

Harptjärn(en), vattennamn på olika håll.

Harpås, terräng, Grevbäcks sn, Västergötland (ek 8E5c). Platsen ligger i skogsmark med morän och i närheten av isälvsavlagringar (glk Aa 132). Vid Harpås finns en bågformad glänta i skogen (ek).

Det är nu tid att sammanfatta framställningen om *Harpsund*. Bland de språkliga anknytningsmöjligheter för fsv. *Harpo-* jag här sökt redovisa framstår *harp-* 'något skrovligt, skrovlighet' och *harp-* 'något ihopdraget, förträngning' som de närmast liggande. Ett om Harpsundssjöns tillflöde från Lören och Gålsjön och/eller om åsträckningen vid Transätters kvarn använt, ljudmålande namn på *Harp-* kan visserligen inte uteslutas, lätt att sakligt motivera som det är. Något sådant vattennamn är dock inte bekant, och ån vid Granhed kan ha burit ett med *ljud-* 'ljud(ande)' eller med *lödder* (ä. nysv. *lör*, fvn. *lauðr*) samhörigt namn. Vidare förutsätter ånamnsalternativet att *Harpsund* har bildats till ett dehydronymiskt *Harposjön* 'den med ån Harpa förbundna sjön'.

Ett **Harpa* f. kan som ägo- eller naturnamn ha avsett ett område vid sundet och den forna boplatsen öster om Ön i Harpsundssjön, ett område vars **Harp-* har betingats av den stenrika, »skrovliga» höjdryggen omedelbart öster om boplatsen. Ett **Harp-* 'något (mycket) sammanträngt' är emellertid också lätt att motivera topografiskt. Sjön äger som framhållits flera sund; av dessa är den påfallande smala passagen vid Harpsunds forna boplats den mest sammanträngda. Ett **harp-* eller **Harp-* åsyftande just detta sund kan ha föranlett ett önamn eller ägonamn **Harpa* f., som bildat förled i *Harpsund*. För ett

önamn **Harpa* f. är en alternativ betydelse 'ön vid förträngningarna' tänkbar; även söder om Ön är sjön starkt sammanträngd. Ett **Harpa* f. eller **harpa* f. beskrivande sundets trånghet kan emellertid direkt ha ingått i ett namn på sundet (som då måhända är epexegetiskt utvidgat med *-sund*). Vidare är ett fornspråkligt **Harposio(r)* 'sjön med förträngningarna' väl inte otänkbart som tidigare namn på sjön; *Harposund* kunde i sådant fall vara återstoden av ett omedelbart eller sedermera reducerat **Harposioa(r)sund* 'det (särskilt) påfallande sundet i Harposjön'. Det ter sig hursomhelst naturligt att ta sundet närmast boplatsen som den yttersta topografiska utgångspunkten vid tolkningen av ett *Harp-* samhörigt med *harp-* 'dra ihop'.

Att rangordna alternativen 'något ihopträngt' och 'skrovlighet' för *Harpo-* är inte lätt. Mycket tänkbart är dock att den markerade förträngningen närmast öster om Ön i det forntida Mellösa före boplatsens uppkomst tidigare och lättare än stenbacken innanför sundet har tilldragit sig uppmärksamhet och framstått som någonting mer påfallande än höjden innanför. Stenig terräng är ingen ovanlig företeelse i Sörmland. Att sundet, Ön och hela sjön hunnit få namn före bebyggelsens tillkomst är ett rimligt antagande. Till saken hör att Harpsundssjön är en del av en flera mil lång vattenled, som sträcker sig från sjöarna Lören och Gålsjön i Floda sn till Harpsundssjön och därifrån vidare genom Orrhammaren, Gårdsjön, Valdemaren, Älvestasjön, Veckeln, Hedenlundasjön och Vadsbrosjön ända ned till Långhalsen och den i Östersjön utmynnande Nyköpingsån (T 9GNO, 10GSO). Under forntiden har denna vattenväg rimligtvis varit av större betydelse för samfärdseln både sommartid och vintertid än strandområdet öster om sundet vid Ön. Jag är böjd att ge ett visst om än inte obetingat försteg åt tolkningsalternativet 'sammansörd, hopträngd; trång passage'.

Källor och litteratur

- AF 2 = Almquist, Joh. Ax., 1934–35: Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning 2. Nyköpings län och Livgedingets Södermanlandsdel. Stockholm. (Skrifter utg. av Svenska riksarkivet 1.)
- Albøge, Gordon, 1976: Stednavne i Ringkøbing Amt. Købstæder, Skodborg Herred, Vandfuld Herred, Hjerm Herred, Ginding Herred. København. (DS 17:1.)
- Benson, Sven, 1961–62: Namnet Harpsund. I: SOÅ. S. 51–54.
- Collmar = Sörmländska härads domböcker från 1500-talet. Utg. av Magnus Collmar. 1953. Nyköping. (Sörmländska handlingar 16.)
- Damell, David, 2019: e-brev 11.9.2019 till Svante Strandberg om det äldsta Harpsund.
- DGNB = Greule, Albrecht, 2014: Deutsches Gewässernamenbuch. Etymologie der Gewässernamen und der dazugehörigen Gebiets-, Siedlungs- und Flurnamen. Unter Mitarbeit von Sabine Hackl-Rößler. Berlin–Boston.

- Ejder, Bertil, 1972: Sakkunnigutlåtande för tillsättning av professuren i svenska språket vid Stockholms universitet. Duplic. i Seminariet för nordisk namnforskning, Uppsala universitet.
- Elmevik, Lennart, 2013: Bynamnet *Hade*. Ett tolkningsförsök. I: OUA. S. 29–33.
- Falk, H. S. & Torp, Alf, 1910–11: Nowegisch-dänisches etymologisches wörterbuch. Heidelberg. (Germanische bibliothek 1. Sammlung germanischer elementar- und handbücher. 4. reihe: wörterbücher. 1.)
- Flemström, Bertil, 1974: Härbörsta. I: Östersunds-Posten 16.4.
— 1983: Ortnamn i Jämtland. Stockholm.
- Fries, Sigurd, 1974: Sakkunnigutlåtande rörande ledigförklarad professur i nordiska språk vid universitetet i Göteborg. Duplic. i Seminariet för nordisk namnforskning, Uppsala universitet.
- glk Aa 12, 31, 115, 132, 185 = Sveriges geologiska undersökning. Ser. Aa. Blad 12. 1864. – Blad 31. 1869. – Blad 115. 1900. – Blad 132. 1906. – Blad 185. 1943.
- glk Ac 6 = Sveriges geologiska undersökning. Ser. Ac. Blad 6. 1901.
- Hallberg, Göran, 1990: Ortnamn i Blekinge. Stockholm.
- Hellberg, Lars, 1979: Ortnamnsförklaringar. I: Vägvisare till kulturen i Uppsala län. Red.-kommitté: Anna-Märta Berg, Ola Ehn, Birgitta Kempe, Harald Rydberg, Stig Rydh & Gunilla Wünsche. Uppsala. S. 208–216.
— 1985: Kommunens och häradernas namn. I: Ett stycke Sörmland. Flens kommun i tiden och historien. Huvudred.: Hans Christiansson. Flen. (Sörmländska handlingar 42.) S. 378–400.
- Hellquist, Elof, 1903-06: Studier öfver de svenska sjönammnen, deras härledning och historia [1–6]. Stockholm. (Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliv 20:1–6.)
— 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Holm, Gösta, 1968: Sakkunnigutlåtande rörande ledigförklarade professuren i svenska språket vid Lunds universitet. Duplic. i Seminariet för nordisk namnforskning, Uppsala universitet.
- Ihre = Ihre, Joh., 1766: Swenskt dialect lexicon ... Upsala.
- Johannesson, Alexander, 1956: Isländisches etymologisches Wörterbuch. Bern.
- Johannisson, Ture, 1968: Sakkunnigutlåtande rörande ledigförklarade professuren i svenska språket vid Lunds universitet. Duplic. i Seminariet för nordisk namnforskning, Uppsala universitet.
- Kiil, Vilhelm, 1953: Rune-rimet på Straums-brynet. I: ANF 68. S. 80–96.
- Laur, Wolfgang, 1992: Historisches Ortsnamenlexikon von Schleswig-Holstein. 2., völlig veränderte und erweiterte Aufl. Neumünster. (Veröffentlichungen des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs 28.)
- Ljunggren, Karl Gustav, 1941: Några ortnamn från Halmstads härad. I: NoB 29. S. 18–32.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjábók. Reykjavík.
- Neander, Sigfrid, 1949: Floda socken. Nyköping. (Södermanlands hembygdsförbunds sockenbeskrivningar för hembygdsundervisning 7.)
- Nyman, Eva, 2000: Nordiska ortnamn på *-und*. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 70. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16.)
- OAUex = belägg återgivet efter excerpt i OAU.
- OAUun = Naturnamnsregistret i OAU.
- OSD = Ordbok över Sveriges dialekter 1–. 1991 ff. Uppsala.
- Rietz = Rietz, Johan Ernst, 1867: Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmoge-språket. Malmö–Köpenhamn–Leipzig–London.

- Sahlgren, Jöran, 1935: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 10. Strömkarlen spelar. I: NoB 23. S. 42–55.
- SH = Södermanlands handlingar i KA.
- SRPp = Svenska riksarkivets pappershandlingar 1351–1400. Förtecknade med an gifvande af innehållet. I: Meddelanden från Svenska riksarkivet 3 (1887).
- Strandberg, Svante, 1972: Fulbonäs. Ett sörmländskt herrgårdsnamn. I: NoB 60. S. 158–163.
- 1974: Herrgårdsnamnet Pinntorp. I: OUÅ. S. 60–70.
- 1986: Rec. av John Kousgård Sørensen: Danske sø- og ånavne 4. K–L (1981). I: NoB 74. S. 238–239.
- Stähle, Carl Ivar, 1972: Sakkunnigutlåtande för tillsättning av professuren i svenska språket vid Stockholms universitet. Duplic. i Seminariet för nordisk namnforskning, Uppsala universitet.
- Særheim, Inge, 2007: Stadnamn i Rogaland. Bergen.
- Torp = Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- Vall, Verner, 1957: Björkviks ortnamn. Tolkningsförsök. Stockholm.
- Wanzeck, Ch., 1999: Harfe und Leier. 1. Sprachliches. I: RGA 14. S. 1–3.
- Wicander, Carl Aug., 1951: Wicanders. Industriidkare och affärsmän under tre generationer. [2.] Hjalmar Wicander 1860–1939 och hans bröder Gustaf och Carl. Stockholm.
- Widmark, Gun, 1959: Det nordiska *u*-omljudet. En dialektgeografisk undersökning. 1. A. Text. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 6.)

Summary

Harpsund

By Svante Strandberg

A well-known Swedish place-name is *Harpsund* in the parish of Mellösa in Södermanland. It refers to a country estate, the main house of which serves as the rural retreat of Sweden's prime ministers.

Old Swedish occurrences of *Harpsund* include (*j*) *harposunde* (1380), (*j*) *harposund* (1381) and *harposwnd* (1382). Any interpretation of the name must proceed from the Old Swedish *Harpo-* represented in its first element.

Sven Benson attempted to explain the name *Harpsund* in the 1960s. His explanation of its topographical background is improbable and has been criticised. However, by linking the first element *Harpo-* to the Scandinavian stem *harp-* 'to contract' etc., his work is of value to continuing research on the name.

Having explored a number of possibilities, the present author finally identifies two main alternatives when it comes to interpreting the element *Harpo-* in *Harpsund*: one is that it originally refers to stony, rough terrain, the other that it refers to a very narrow, constricted strait. He is somewhat inclined to prefer the latter alternative.

Var låg noret i Norunda härad?

Av Mats G. Larsson & Staffan Fridell

Namn och bygd 107 (2019), 31–37.

Mats G. Larsson, Vattholma, & Staffan Fridell, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Where was the *nor* in Norunda härad?

Abstract

The Uppland district name *Norunda härad* can be traced back to an early form **Norhund*, a compound of the words *nor* ‘constriction, narrows’ and *hund*, a term for a district. The authors argue that a short stretch of the river Vendelån, from the northern part of Husby down towards the Gödåker cemetery and the now lost settlement of Kumla, constitutes the *nor* that is behind the name *Norunda*. It is likely that the name referred to a pre-Christian thing site and is thus to be interpreted as ‘the district where the thing assembly was held by the narrows’. In view of the natural topography of the site and the prehistoric/medieval significance of the place, the authors also suggest as a possibility that an earlier name for present-day Husby could have been **Nor/*Nora*.

Keywords: district names, thing assembly names, central places, *husaby* villages.

Norunda härad ligger i mellersta delen av Uppland och genomflytes av Vendelån och Fyrisån, vilka förenar sig vid Lena i häradets sydöstra utkant. Den centrala jordbruksbygden ligger i huvudsak omkring Vendelåns flöde i den mittersta delen av häradet. Distriktsnamnet *Norunda härad* går äldst tillbaka på ett **Norhund* sammansatt av ordet *nor* ‘förträngning’ och det distriktsbetecknande *hund*. Äldsta belägg är *in hosæby norunde undereth* 1280 29/6 Kungshusby SRAp, SD 1 s. 571. Det som skrivs *undereth* är troligen ett epexegetiskt tillägg **hundhæradh* (Hjärne 1947 s. 13). Senare har man – genom tillägg av andra distriktsbetecknande ord – kallat samma område *Norunda hundare* och slutligen *Norunda hæradh*.

Det finns tre olika förslag till var det namngivande noret har legat. Gemensamt för dessa är att man vill lokalisera förträngningen till Vendelåns dalgång någonstans mellan Vikstaslätten och Lenaslätten.

Det första förslaget kom från Jöran Sahlgren (1929 s. 4):

Nor i *Norunda* hänsyftar sannolikt på Vändelsån mellan Vikstaslätten och Lenaslätten. Ordet *nor* betecknar i ortnamn ett sund eller en (kort) å mellan sjöar eller mellan sjö och annan å. Vid det forna noret mellan Vikstaslätten och Lenaslätten lågo de för julnumrets läsare väl bekanta platserna Husby, Gödåker och Tuna.

Sahlgren hävdar alltså att de tre namngivna byarna ligger »vid det forna noret», vilket betyder att han räknar med att det som kallats för *nor* varit drygt 3 km långt. Det är, menar vi, närmast bara betraktat på en karta som man kan se en så lång sträcka som en förträngning. Icke desto mindre har flera forskare följt Sahlgren i spåren när det gäller lokaliseringen av noret:

Förleden är *nor*, smalt vatten, syftande på Vendelsån i dess egenskap av förbindelse mellan forntida sjöar vid orterna Viksta och Lena. (Bertil Ejder i SU, 21, 1952, sp. 495.)

Nor 'sund, kort å' i *Norunda* syftar sannolikt på Vendelsån mellan Vikstaslätten och Lenaslätten. (Ståhl 1962 sp. 80.)

Norunda har i första leden *nor* 'smalt sund', sannolikt syftande på Vendelån vid en tid då den förband forntida sjöar inom området. (Calissendorff 1986 s. 19.)

En mer specifik lokalisering förespråkades först av Oskar Lundberg (1935 s. 162):

Norunda har sitt namn av ett *n o r*, d.v.s. en förträngning i de fordomdags högre vattnen i Fyrisån vid Tensta kyrka.

Också Lundbergs förslag har fått sina efterföljare bland forskarna:

[*Norunda* har som förled] *nor*, som sannolikt avsett en forntida förträngning i Vendelsån (Fyrisån) vid Tensta kyrka. (Ståhl 1970 s. 159.)

I namnet [*Norunda*] ingår *nor* 'förträngning', här eventuellt väster om Tensta kyrka. (NEn 14, 1994, s. 292.)

Förleden *Nor-* innehåller ordet *nor* i betydelsen 'förträngning av vattendrag', sannolikt syftande på ett smalt ställe i Vendelån väster om Tensta kyrka, mellan bredare vattenytor som ännu vid högvatten utbreder sig norr och söder därom. (SOL s. 242.)

Det kan dock konstateras att Vendelåns flöde vid Tensta prästgård knappast uppfyller kraven på ett *nor*. Enligt såväl den äldsta kartan över prästgården (LSA B 63-37:2, 1772; fig. 1) som i nutid delar sig ån här i flera forsande armar med ett antal öar eller bankar emellan. Det är således mer fråga om en fors än en påtaglig förträngning av vattendraget. Som fors (*in gurgite tensta* 1292 10/2 Stockholm SRAp, SD 2 s. 134) betecknas platsen även i det äldsta belägg, och det är som sådan den haft ekonomisk betydelse under medeltiden (DMS 1:3 s. 187–88). Bredden, drygt 50 meter, är inte heller anmärkningsvärt liten i förhållande till flera andra delar av ån.

Lars Hellberg (1986 s. 16) insåg uppenbarligen detta och gav därför en något annan förklaring till namnet, men bibehöll lokaliseringen till samma plats:

[*Norunda*] har fått namn av en centralt belägen lokal, som säkerligen kan lokaliseras till det ställe strax väster om Tensta kyrka, där landsvägen passerar Ven-

Fig. 1. Del av karta över Tensta prästgårds ägor år 1772 (LSA B63-37:2) med Vendelåns lopp strax väster om bebyggelsen.

delsån. Här bildar den omgivande terrängen – knappast själva ån – en tydlig förträngning. Något *sund*, dvs en förbindelse mellan två vattenytor på (ungefär) samma nivå, har däremot näppeligen funnits här vid tiden för namnets uppkomst.

Hellbergs förslag överensstämmer dock knappast heller med de verkliga förhållandena. Terrängen på den västra sidan om bron ligger på ungefär samma nivå som åkanten på ett avstånd av åtminstone ett hundratal meter från denna, och på den östra sidan är förhållandena likartade med undantag för en svag sluttning där landsvägen passerar Prästgården. Den som går längs vägen uppfattar således knappast området kring bron som en påtaglig förträngning av landskapet.

En undersökning av eventuella förträngningar i Vendelån måste inriktas på förhållandena före bortgrävningen av trösklarna i ån år 1890–92. Denna föranledes av de återkommande översvämningar som medförde att stora åkermarker blev vattentäckta, särskilt i området norr och söder om Viksta kyrka och ner mot Vansta och Husby (Betänkande och förslag till uppränsning 1890). Sådana översvämningar förekommer dock fortfarande under vissa år, bland annat i april 2010, då Mats G. Larsson gjorde första etappen av en experimentfärd med en båt av vikingatida typ från Vendelsjön till Uppsala

(Larsson 2013). Det gick då i flera fall inte att se var själva åfåran gick i de stora sjöar som uppstått i just detta område.

Idag igenväxta fuktiga områden kring Vendelån som kan antas en gång ha varit större utvidgningar av vattendraget finns även söder om Husby och längs större delen av ån ned till forsarna i Järsta. Detta framgår tydligt av Lantmäteriets terrängskuggningskarta, men även av de moderna ekonomiska kartorna, särskilt den första upplagan från 1950-talet. Den enda del av Vendelån inom Tensta socken där sådana utvidgningar saknas på såväl äldre kartor som terrängskuggningskartan är den ca 200 m långa sträckan från norra delen av Husby och ned mot den så kallade *Kummelströmmen* strax intill Gödåkers gravfält och den nu försvunna bebyggelsen Kumla (fig. 2 och 3; Larsson 2010 s. 40–41). Det förefaller sannolikt att det är denna korta åsträcka som varit noret som ligger bakom namnet *Norunda*.

Att den centrala plats som häradsnamnet åsyftat skulle ha varit tingsplatsen utsågs aldrig klart av de tidigare uttolkarna, sannolikt för att den enda kända medeltida tingsplatsen varit Onslunda i den västra delen av Tensta socken (DMS 1:3 s. 23), en ort som dock saknat de naturliga förutsättningarna för att kunna ha givit upphov till häradsnamnet. Ting kunde emellertid under medeltiden hållas på olika platser, och det måste anses troligt att det är just en forntida tingsplats som åsyftas i förleden till namnet **Norhund*, som då skulle tolkas som 'det hund där man höll ting vid noret'.

Att denna tingsplats legat intill farleden Vendelån i de centrala delarna av Tensta socken förefaller rimligt. Den av oss föreslagna platsen har varit lätt att nå vattenvägen både söderifrån och norrifrån via Vendelån, och plats för angröring av båtar har funnits såväl i norra delen av Husby som vid Kumla. Slutningen mot väster ned mot ån bör vidare ha varit lämpad för större församlingar.

I samma område ligger det stora gravfältet vid Gödåker, som av fynden att döma upphört vid slutet av den romerska järnåldern (Andersson 2016 s. 127). Att trakten varit central i bygden även under yngre järnålder antyds dock av det sannolikt primära ortnamnet *Kumla* – där orten bör ha fått sitt namn av just Gödåkers gravfält (Larsson 2010 s. 42–43) – och i ännu högre grad av centralplatsnamnet *Husby*.

Den ursprungliga funktion som legat bakom *husaby*-namnen är omdebatterad, men det har ansetts troligt att namnen ifråga inte alltid behöver vara ursprungliga utan kan ha ersatt äldre namn som i många fall gått förlorade (Larsson 1987 m. anförd litt.). Mot bakgrund av naturförhållandena på platsen och ortens forntida/medeltida betydelse vill vi föreslå som en möjlighet att detta äldre namn på det nutida *Husby* varit **Nor/*Nora*. Denna centrala plats skulle då först senare ha fått en ny roll som *husaby*, vilket med tiden också kommit att bli dess namn samtidigt som det gamla föll i glömska.

Fig. 2. Del av den ekonomiska kartan från 1954 (blad 121 2a) med förträngningen av Vendelån vid Husby. Husby innefattade tidigare även den mark som här är betecknad 1:1 samt den intilliggande delen av 2:3 (nu Golvasta).

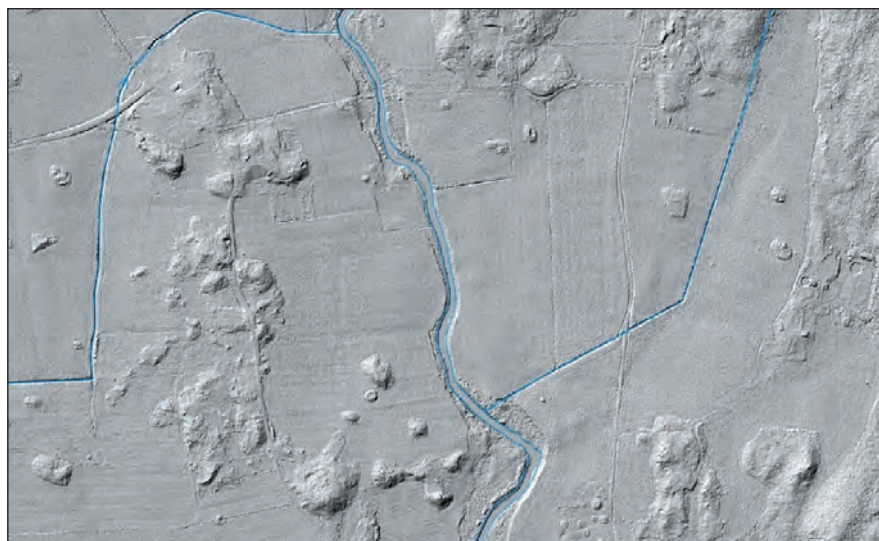

Fig. 3. Terrängskuggningskarta över Vendelåns förträngning vid Husby. Lantmäteriet.

Tyvär saknas bevarade fornlämningar inom denna del av Husby, liksom vid många andra bebyggelser i socknen som kan antas ha forntida ursprung, och det kan förmodas att en betydande bortodling skett. Som exempel kan ses det en gång betydligt större gravfältet vid Gödåker, som tidigare sträckt sig åtminstone upp till gränsen mot Husby (Andersson 2016 s. 20). Däremot har det inom Husby funnits en nu igenfylld källa på den övre delen av slänten mot ån, vilken möjligen kan ha haft betydelse för eventuella tingsceremonier (Sveriges geologiska undersökning, karta Aa 43).

Noret mellan Husby och Kumla/Gödåker har alltså, menar vi, varit namngivande för hundet, efter dess tingsplats, och kanske också för den bebyggelse som idag heter *Husby*.

Källor och litteratur

- Andersson, Kent, 2016: Gödåker. Ett romartida centrum i Uppland. Stockholm. (The Swedish history museum. Studies 27.)
- Betänkande och förslag till uppränsning af utloppet från Wendelssjön från Tensta kyrkbro upp till strömdraget vid Åbyggeby. 1890. Landsarkivet i Uppsala.
- Calissendorff, Karin, 1986: Ortnamn i Uppland. Stockholm.
- Hellberg, Lars, 1986: Ordet nor i uppländska ortnamn 1. I: OUN 4. S. 16.
- Hjärne, Erland, 1947: *Roden*. Upphovet och namnet. Området och jarlen. I: NoB 35. S. 1–96.
- Lantmäteriet. Terrängskuggning. (<https://kso.etjanster.lantmateriet.se/#>)
- Larsson, Mats G. 1987: Hamnor, husbyar och ledung. Lund. (University of Lund, Institute of archaeology. Report series 29.)
- 2010: Gödåkers gravfält – eller Kumlas? I: NoB 98. S. 39–44.
- 2013: Rodd mellan husabyar – ett praktiskt försök att testa en hypotes. I: *Marinarkeologisk tidskrift* 2013:4. S. 10–12.
- Lundberg, Oskar, 1935: Folkland och län. I: *Uppland*. Utg. av *Upplands nation*. Uppsala. S. 152–171.
- Sahlgren, Jöran, 1929: De uppländska häradsnamnen. I: *Upsala nya tidning*. Julnummer. S. 4–5.
- Ståhl, Harry, 1962: Hundaresnamn. I: KL 7. Sp. 79–80.
- 1970: Ortnamn och ortnamnsforskning. Stockholm.
- SU = Svensk uppslagsbok. 2 uppl. 1–32. 1947–55. Malmö.
- Sveriges geologiska undersökning (SGU). 1871. Äldre jordartskartan, blad Aa 43.

Summary

Where was the *nor* in Norunda härad?

By Mats G. Larsson & Staffan Fridell

The Uppland district name *Norunda härad* can be traced back to an early form **Norhund*, a compound of the words *nor* ‘constriction, narrows’ and *hund*, a term for a district. Various suggestions have previously been made as to where the *nor* giving rise to the name was located. What they all have in common is that they place the constriction in question in the Vendelån valley, somewhere between the Viksta and Lena plains. The present authors agree, but put forward a new proposal regarding its more precise location, arguing that the roughly 200-metre stretch from the northern part of Husby down towards what is called *Kummelströmmen*, close to the Gödåker Iron Age cemetery and the now lost settlement of Kumla, is the short reach of the river that was the *nor* behind the name *Norunda*. It is likely that the first element of the name **Norhund* referred to a pre-Christian thing site and that the name is thus to be interpreted as ‘the district where the thing assembly was held by the narrows’. It seems reasonable to assume that this assembly site was adjacent to the navigable river Vendelån in the central parts of Tensta parish. In view of the natural topography of the site and the pre-historic/medieval significance of the place, the authors also suggest as a possibility that an earlier name for present-day Husby could have been **Nor/*Nora*.

Lägerbovade

Av Christian Lovén

Namn och bygd 107 (2019), 39–51.

Christian Lovén, Swedish National Archives, Stockholm: Lägerbovade.

Abstract

In the 1380s, a woman left the whole of her share in *Lægharbo watha* to Vadstena Abbey in her will. Earlier, her brother had left his property in the same area jointly to Vadstena and Vreta Abbeys. The name reappears in a settlement from 1446, in which the two abbeys agreed to own equal shares in Lägerbovade. OSw. *vabi* had several meanings, and the author argues that in this case it meant 'estate'. In this regard, he disagrees with Thorsten Andersson, who interpreted *Lägerbovade* as the name of a naturally formed settlement district (*bygd*) around the lakes Västra and Östra Lägern. The author points out that joint ownership by the abbeys is still reflected in the royal tax rolls from c. 1550, probably because the wills from the 1380s had stipulated that the abbeys were not permitted to dispose of the farms. The rolls show that Lägerbovade consisted of all the land in a part of Askeryd parish. When some uninhabited abbey holdings in Sund parish, recorded in 1480 and 1502, are said to be 'in Lägerbovade', this refers to their administrative status, not a settlement district name.

Keywords: OSw. *vabi*, estate names, wills, tax rolls.

Inledning

Den välkomna monografin *Vad och vade*. Svensk slätter-, rågångs- och arealterminologi, publicerades av Thorsten Andersson 2010. En av de längre utredningarna gäller namnet *Lägerbovade* i Ydre, belagt första gången 1389 (Andersson 2010 s. 118–121). Området har sedan dess uppmärksammats i två andra sammanhang, dels i verket *Det medeltida Sverige* (DMS 2:6 [2015]), som behandlar Ydre härad och har författats av undertecknad, dels i den länge emotsedda forskningsrapporten *Kan man leva på en ödegård?*, redigerad av Hans Andersson och Mats Widgren, från 2016.

I monografin går Andersson igenom de fåtaliga beläggen (se nedan) och uppmärksammar en växling mellan *Lägerbovade* och *Lägerbobygd* på 1400-talet. Hans slutsats om Lägerbovade är att det har varit ett ganska stort område, bygden kring de båda sjöarna Västra och Östra Lägern. Egendomarna ligger alla i Ydre, dock till en del i Vedbo-socknen Askeryds skate i Ydre. Det är sannolikt därför som två brev från 1446 talar om »gooz oc æghor i lægherbowadha i widhbo oc ydhre liggjande». Lägerbobygd var ett mera inskränkt begrepp, omfattande enbart Askeryds skate och belagt med denna avgränsning i dialektuppteckningar (Andersson 2010 s. 120 f.).

I min behandling av begreppet Lägerbovade nådde jag istället slutsatsen att Lägerbovade, Lägerbobygd och Askeryds skate ursprungligen var i stort sett identiska och att *vapi* i detta fall avsåg ett förvaltnings- eller ägoområde (DMS 4:6 s. 70 ff.). Jag använde formen *Lägerbo vad*, i analogi med det mera levande begreppet *stadsvad*, men övergår gärna till den av Andersson använda formen.

DMS 4:6 ägnades en mycket kort recension av Staffan Fridell (2015) i NoB 103. Han påpekade att min tolkning av *Lägerbovade* är felaktig, och han återgav Anderssons slutsats att *Lägerbovade* är ett gammalt namn på bygden kring de båda sjöarna och att det ska hållas skilt från sockendelen Askeryds skate. I NoB 2017 återvände Andersson till ämnet och kritiserade Kan man leva på en ödegård? för att man där återger min tolkning av *Lägerbovade* och inte har observerat Fridells »tillrättaläggande på denna punkt».

Varken Andersson eller Fridell tar ställning till det nya material kring Lägerbovade som DMS-granskningen av Ydre gav – på ett märkligt men fullt förklarligt sätt finns godscomplexet konserverat i 1500-talets landskapshandlingar. Det föranleder ett genmäle i form av en ordentlig utredning.¹ Det ska också erkännas att det är lite glädjande att ämnet nu måste bli föremål för en egen artikel, eftersom saken innehåller intressanta upplysningar om medeltida arvspraxis och om klosterdonationer.

Motsättningen mellan Anderssons och min uppfattning kan sammanfattas i två frågor: Var *Lägerbovade* namnet på ett godscomplex eller ett bygdenamn? Var Lägerbovade identiskt med Lägerbobygd och med Askeryds skate?

Lägerbovade

Lägerbovade nämns första gången 1389, då det avser en testamentsdonation: Finvid Finvidsson den yngre (Frössviksätten) bekräftar sin avlidna moster fru Märta Gustavsdotters (Sparre av Vik) gåva av »allan sin ægholot ij Lægharbo watha ij Ythre liggjande» till Vadstena kloster (SRAp 6/12 or., Rääf 1 s. 58). Märta dog senast 1384 (ÄSF 1 s. 199).

Detta brev, satt i sitt sammanhang, visar att *Lägerbovade* inte var ett bygdenamn. Redan det faktum att ordet *ægholot*, andel, används utan att några gods specificeras är en stark indikation. Här bör påpekas att själva testamentstexten inte är bevarad och kan ha innehållit gårdnamn, men som kommer att framgå var »min andel i Lägerbovade» fullt tillräckligt som specificering eftersom det handlade om ett definierat godscomplex eller ägoområde.

Sammanhanget är att Märtas bror Arvid Gustavsson tidigare hade testamenterat jord i samma område. 1380 kungör testamentsexekutorerna för Ar-

¹ I mina källcitat markeras inte upplösta förkortningar eftersom det inte finns några svårigheter i läsningarna. Vidare skrivs namn med stor begynnelsebokstav oavsett om källan saknar det.

vid och hans hustru Helena Magnusdotter (Sparre av Aspnäs) att makarna till Vadstena kloster testamenterat en kvarn i Motala och till de båda klostren Vadstena och Vreta allt sitt gods i Vedbo som är Hagersryd (Eksjö socken i Södra Vedbo) och vidare allt sitt gods i Ydre som är Lägernäs och Kalvsved i Askeryds socken med landbor, kvarnar, fiskevatten och alla tillägor (SDHK 11629 or.). Att landbor nämns gör att Lägernäs och Kalvsved får betecknas som huvudgårdar. 1383 kungör testamentsexekutorerna att gåvan av allt Arvid Gustavssons jordagods i Vedbo och Ydre ska ägas till hälften vardera av Vadstena och Vreta kloster (SRAp 2/8 or.). Kungörelsen behandlar enbart Vedbo- och Ydregodsen, och som kommer att framgå nedan var orsaken säkerligen att gåvan hade försatt klostren i en ovanlig situation.

Syskonens gåvor uttrycks inte på samma sätt; Arvid och hustrun Helena skänkte namngivna enheter medan systemn Märta skänkte en andel av Lägerbovade. Att det handlade om andelar i samma godscomplex framgår 1446. Då kungör Vadstena klostrets abbedissa och generalkonfessor att man har nått en uppgörelse med Vreta kloster om »den tvedräkt och träta» som varit mellan dem i många år om de gods och ägor i *Lægherbowadha* i Vedbo och Ydre som Arvid Gustavsson skänkte sin del av till båda klostren och hans syster Märta Gustavsdotter skänkte sin del av till Vadstena kloster ensamt, »som gåvobreven utvisar». Vadstena ska ha Hagersryd samt erhålla en äng i Vreta socken. Vreta ska ha allt det de nu har i Lägerbovade så som huvudbrevet utvisar, *all half æghan*, men om Vreta bryter sämjan ska Vadstena ha sina gamla rättigheter. Vadstena kloster ska efter detta inte ha någon makt att göra anspråk på *then systrodeelin* som de fått av fru Märta i Lägerbovade, och det dombrev² som Vreta kloster föregående år fått på »lagtinget» i Linköping ska vara dött (SRAp 1446 20/4 Vadstena, Rääf 1 s. 110). Samma dag utfärdar Vreta kloster ett brev med samma innehåll (SRAp 1446 20/4 Vreta, tryckt i utdrag i Andersson 2010 s. 118). I Vadstena klostrets äldsta bevarade jordebok, upprättad året efter, nämns 1446 års »vänliga skifte» i *Lædherbobygdh* (VaKIJb s. 25). Det handlar om vad klostret fick i Vreta socken, så vilka jordar i Ydre som uppgörelsen gällde anges inte.

Egendomligt nog framträder syskonens samlade testamentsgåvor tydligt ännu ett och ett halvt sekel senare i 1500-talets landskapshandlingar. Ydre förekommer i både Smålands handlingar (SmH) och Östergötlands handlingar (ÖGH). Här består Askeryds skate, den del av Askeryds socken som hörde till Ydre härad, enbart av jordegendomar tillhöriga Vadstena kloster eller Vreta kloster (se karta i DMS 4:6 s. 64). Ett undantag finns; Kättestorp är en skattegård, men en lagmansdom 1474 anger att den tidigare hade ägts av Vreta kloster (Rääf 1 s. 128). Dessutom hade Vreta kloster en utjord i Kättestorp i landskapshandlingar 1543–45 (DMS 4:6 s. 69).

² Brevet ej bevarat.

1446 anges Lägerbovade ligga i Vedbo och Ydre. Förklaringen kan inte vara den av Andersson föreslagna, att en del av en socken i Vedbo hörde till Ydre härad. Medeltidens godsägare var mycket medvetna om sina egendoms häradstillhörighet, eftersom tvister skulle lösas och godsaffärer fastfaras på häradstinget. Istället handlar det med säkerhet om ytterligare en egendom bland syskonens testamentsgåvor till klostren. I Smålands handlingar 1543 upptas i Bordsjö i Vedbodelen av Askeryds socken, 4 km från häradsgården, »enn jord» Vadstenagods + »ett bol» Vretagods (SmH 1543:1, Bååth 1983 2 s. 2).³ Klostrens innehav här återkommer som varsin utjord i senare landskaphandlingar, och då räknas de upp bland klosterjordarna i Askeryds skate (se nedan).

Det går att rekonstruera ägobilden i Askeryds skate före reformationen i form av en karta (fig. 1). Till kartan ska läggas de båda jordegendomarna i Bordsjö, 4 km västerut. Gårdarna eller utjordarna i Askeryds skate låg regelmässigt parvis, med ena gården tillhörig Vadstena och den andra tillhörig Vreta. Parbildningen går bara att se i Askeryds skate samt i Bordsjö, inte i övriga Ydre eller Norra Vedbo, och den torde helt och hållet visa omfattningen av syskonens donation. Orsaken till detta mönster ska diskuteras nedan.

Om inte Bordsjö hade ingått skulle beteckningen för Lägerbovade ha blivit »domän», men »godskomplex» är det hävdvunna ordet då inte all jord lag samlad (så Andersson 2010 s. 63 ff.).

Märtas och Arvids testamentsvillkor

Kunskapen om 1380-talets klosterdonationer fanns kvar ännu 1559, då det uppges att Kättestorp hade upplåtits till Vreta kloster av Arvid Gustavsson och hans syster Märta (SmH 1559:20A). Detta godskomplex hade ägts av syskonen Märta och Arvid gemensamt. 1389 års brev talar om Märtas ägolott, 1446 års uppgörelse om hennes systradel. Arvsbestämmelserna var att en syster ärvde hälften av vad en bror ärvde. Märtas testamente innebar att Vadstena fick 1/3 av Lägerbovade.⁴ Arvid testamenterade Lägernäs och Kalvsved med landbor och alla tillägor till båda klostren. Hans arvslott enligt lagen var 2/3,

³ Andersson (2010 s. 120) uppger, med hänvisning till Bååth (1983 1 s. 93 ff.), att inget godsinnehav för Vadstena kloster är styrkt i Askeryds socken väster om Västra Lägern, alltså i Vedbodelen av socknen. Det stämmer inte: Bååth (1983 2 s. 2–5) har identifierat fem Vadstenaenheter här. Till dem kan läggas en Vadstena klostergård i Redeby som upptas i SmH 1544:2.

⁴ Ett tredje syskon fanns, en till namnet okänd dotter som var gift med Finvid Finvidsson (Frössviksätten) och som dog senast 1371 (ÅSF 1 s. 199). Om hon var helsyskon till Märta och Arvid borde hon också ha fått arva en andel av Ydregodsen, men inget tyder på att hon eller hennes barn ägde jord i denna del av landet. Troligen var hon dotter till Gustav Arvidsson i ett tidigare äktenskap (jfr reservation i ÅSF 1 s. 49).

Fig. 1. Rekonstruktion av jordägandet i Askeryds skate vid medeltidens slut.

vilket innebar att 1/3 av Lägerbovade gick till vartdera klostret. Slutresultatet av donationerna blev att Vadstena ägde 2/3, Vreta 1/3. Uppdelningen ledde till osämja, och 1446 överenskom klostren att Vretas andel skulle utökas till hälften av Lägerbovade, mot att Vadstena kompensades på annat håll.

Kartans många dubbelgårdar uppkom säkerligen under klostertiden; rimligen var de flesta ursprungligen enkelgårdar som Märta och Arvid hade olika

andelar av avraden från. Kartan (fig. 1) visar också en del oregelbundenheter i form av jord som bara ett av klostren hade del i, och det kan vara resultatet av såväl ödeläggelse som nyodling.

Denna dubbling av gårdar i ett sammanhängande område torde vara unik i Sverige, men dubbling av underliggande torp efter arvsuppdelning av huvudgårdar har påvisats i Uppland (Rahmqvist 1996 s. 33 f.). Kloster var ivriga godsbytare (se exempelvis Norborg 1958 s. 75–80, Lovén 2017 s. 112–121), och normalt skulle Vreta och Vadstena ha bytt godsens i Askeryds skate med varandra tills de hade uppnått en mera praktisk ägobild. Om det hade skett skulle vi inte nu ha kunnat rekonstruera testamentsgåvornas omfattning.

Förklaringen till den märkliga parvisa ägobilden måste sökas i testamentsvillkoren. Båda testamentsbrevet torde ha innehållit en klausul som förekommer i några fall. 1379 skänks gods i Södermanland till Vadstena kloster, och det stipuleras att gåvorna ska höra till klostrets eviga grundegendom på så sätt att ingen ska ha rätt att byta bort eller sälja dessa egendomar (SDHK 11540, 11542, DMS 2:5 s. 128 ff.). Förbud mot avsöndring av godsens är kända även från tidigare klosterdonationer (SDHK 1514, 1517 till Julita kloster 1291, SDHK 5329 till Rackeby/Gudhems kloster 1346; jfr även SDHK 1855 till Kalmar systrakloster 1299). Hos mottagarna var detta knappast ett omtyckt villkor. Att testamentsexekutorerna 1383 på nytt kungjorde att Arvid Gustavssons jordagods i Vedbo och Ydre skulle ägas till hälften vardera av Vadstena och Vreta kloster kan betyda att klostren hade försökt få testamentsvillkoren ändrade.

Små avsteg från avyttringsförbudet i Lägerbovade skedde. Krämarebo är i landskapshandlingarna en ensamgård ägd av Vadstena. Den återfinns i klostrets jordebok 1447 med avraden 1 pund smör (VaKIJb s. 63). I jordeböckerna 1480 och 1502 uppges emellertid att hela Krämarebo nu hör till klostret, och avraden är fördubblad (HH 16 s. 118). Då inga andra jordägare än de båda klostren är belagda i Askeryds skate får vi anta att halva Krämarebo tidigare hade ägts av Vreta kloster. Vidare upptas Munkebo bland Vadstena klostrets gods 1447–66, men här finns bara en Vreta klostrets gård i SmH/ÖgH (DMS 4:6 s. 74). Ett byte kan ha skett. Intressantast är upplysningarna om det ovan nämnda Kättestorp. 1474 upphäver en lagmansdom ett byte som gjorts mellan Vreta kloster och fadern till Sven Petersson i Kättestorp varvid klostret nu återfår Kättestorp och Sven återfår Kulla (Asby socken). Domskalet är att nuvarande abbedissan Margareta inte är nöjd med bytet eftersom hon hade funnit att klostret varit »vanbytt» i sin uppbörd och eftersom bytet aldrig hade fastfarits på tinget (Rääf 1 s. 128). Att bytet aldrig hade fastfarits skulle kunna ha sin bakgrund i att man på tinget hade känt till avsöndringsförbudet och att därför ingen hade velat ställa upp som faste.

Följer man spåret bakåt står det klart att syskonen Märta och Arvid måste ha ägt Lägerbovade som ett oskiftat arv. Deras farföräldrars och deras morfars gods innehav var helt koncentrerat till Uppland och Västmanland (ÄSF 1 s. 11, 199). Deras mormor var Birgitta Jonsdotter, och flera indicier finns för att hon hörde till Aspenäsätten (ÄSF 1 s. 11). Då ätten hade sätesgårdar och en mängd gods i Ydre är det mycket troligt att mormodern verkligen tillhörde Aspenäsätten och att Lägerbovade kom från henne.

Att det kunde dröja årtal innan arv skiftades inom det medeltida frälset är välkänt. Märta och Arvid förefaller emellertid ha underlåtit att skifta Lägerbovade så länge – deras mor nämns inte efter 1351 (ÄSF 1 s. 199) – att man kan ana att det fanns en avsikt bakom. Inget av syskonen tycks ha bott i Ydre (ÄSF 1 s. 66, 199). Om Lägerbovade var ett välfungerande godscomplex fanns det kanske inga skäl för syskonen att splittra det; avradsinkomsterna, 1/3 till Märta och 2/3 till Arvid, kunde fördelas av brytarna på huvudgårdarna Lägernäs och Kalvsved. Förfarandet torde dock ha varit mycket ovanligt.

»Tillgångar» i Lägerbovade

Huvudanledningen till att Andersson tolkade *Lägerbovade* som ett bygdenamn finns i Vadstena klostrets jordebok 1480 (rätt år är 1473–74, se Anna Larsson i VaKIJb s. XLII, men då Andersson angav den traditionella dateringen till 1480 följs den här). »Jtem j Lægerboo vadha æro tesse til gange»: en i Bodaslätt som räntar 4 penningar, en i »Svensbodha holma», en i Sund, en i Hårsafall som räntar 4 penningar samt en i Dagsön som räntar 4 penningar. I jordeboken 1502 återkommer samma »tiilgonghe» i »Lægher boouadha» (Andersson 2010 s. 120, HH 16 s. 113 f.). Fyra av dessa »tillgångar» går att identifiera till ett område i Sunds socken nordöst om sjön Östra Lägern, inom 3 km från sjöns strand (karta i Andersson 2010 s. 119, jfr fig. 2; om »Svensbodha holma» se DMS 4:6 s. 56). Andersson påpekar att Lägernäs och Kalvsved i jordeboken inte anges ligga i Lägerbovade trots att vi genom 1446 års uppgörelse vet att de hörde dit, och att förklaringen bör vara att man fann det lämpligt att sammanföra vissa egendomar under en rubrik medan de stora enheterna Lägernäs och Kalvsved infördes för sig (Andersson 2010 s. 120). Det är en rimlig tolkning.

Om *Lägerbovade* var ett bygdenamn är det egendomligt att Sund räknades dit (fig. 2). Kyrkbyn Sund ligger vid den inte obetydliga Sundsjön, från Östra Lägern sett på andra sidan en markant höjdsträckning som också är vattendelare. Vidare är det anmärkningsvärt att ingen bebyggelse i Sunds socken i övrigt källmaterial anges ligga i Lägerbovade eller Lägerbobygd.

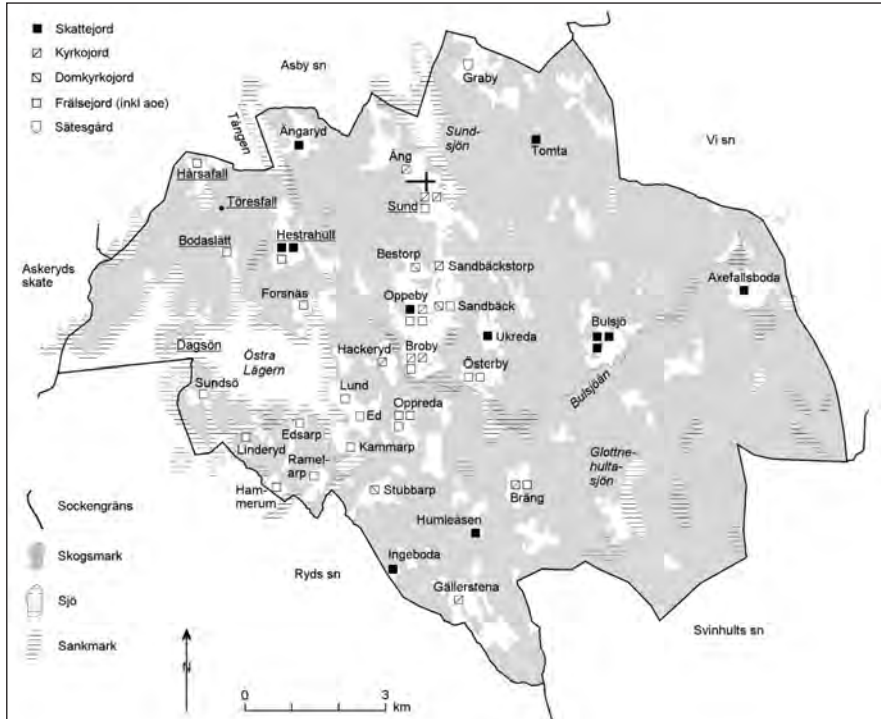

Fig. 2. Sunds socken på 1540-talet. De platser där Vadstena kloster hade tillgångar 1480/1502 har understrukna namn. Karta ur DMS 4:6, modifierad.

En granskning av jordeböckerna 1480 och 1502 visar att *Lägerbovade* inte heller i detta fall var ett bygdennamn. Jordeböckernas upplägg här är att efter landbogårdarna i Asby socken uppräknas tillgångar på två olika håll. Med sockentillhörigheten insatt har uppräknningen följande innehåll: en ödegård i Vedbodelen av Askeryds socken, 4 penningar tillgång i Töresfall (Sunds socken), 4 penningar tillgång i »Andznææss» (oidentifierat), 4 penningar tillgång i Hestrahult (Sunds socken), varefter följer Lägerbovades tillgångar (Sunds socken) och slutligen ytterligare tillgångar i Vedbodelen av Askeryds socken (HH 16 s. 113 f.).

Töresfall och Hestrahult ligger närmare Östra Lägern än Lägerbovades Hårsafall och Sund (fig. 2). Slutsatsen av detta är att då jordeböckerna anger att fem av tillgångarna ligger i Lägerbovade är det en administrativ tillhörighet, inte en geografisk. Man kan jämföra med Tillingeby med underliggande torp i Målilla socken, Aspelands härad. Här hade klostret tillgångar som 1447 var underlagda Hagelsrum men 1480 och senare underlagda Mörhult, båda i

Målilla socken (DMS 4:4 s. 73). Sådana administrativa uppgifter är ovanliga i klostrets jordeböcker, förslagsvis för att tillgången normalt sågs som disponerad av närmaste landbogård. De fyra identifierade tillgångarna i Lägerbovade låg närmare klostrets gårdar i Asby socken (se karta i DMS 4:6 s. 32) och borde enligt detta resonemang ha legat under dem. Istället hade de underlagts Lägerbovade, det vill säga godsens i Askeryds skate, vilket noterades i jordeboken.

Lägerbobygd

Namnet *Lägerbovade* är belagt sista gången i Vadstenas jordebok 1502. Långt dessförinnan dyker ett alternativnamn upp: *Lägerbobygd*. Då Vadstenas jordebok 1447 refererar till 1446 års uppgörelse om Lägerbovade kallas det *Lædherbobygdh* (VaKlJb s. 25, med *dh* fel för *gh*). Detta namn återkommer i landskapshandlingarna, tidigast i ÖgH 1545:11. Här räknas klostergodsen i Askeryds skate upp under rubriken *Lägerbo bygden* och *Legerbo Byggdenn*. Samma sak gäller ÖgH 1551:1 och SmH 1561:37. Att det handlar om Askeryds skate utsågs inte. Dessa är de tre äldsta fullständiga landskapshandlingarna för Ydre, alltså landskapshandlingar som tar upp alla jordnaturerna skatte-, krono-, kyrko- och frälsejord.

Emellertid är landskapshandlingarnas *Lägerbobygd* inte identiskt med Askeryds skate. Skattegården Kättestorp tas i ovannämnda handlingar upp bland skattegårdarna i Västra Ryds socken, fastän avståndet från Kättestorp till Västra Ryds sockengräns var över 5 km. Vidare upptas en skatteutjord i Kättestorps grannby Bjursberg som bara nämns i ÖgH 1551:1 under Västra Ryds socken. Genom att fogden valde att använda beteckningen *Lägerbobygd* istället för Askeryds skate såg han sig tydligen förhindrad att lägga skattejorden under denna rubrik. I de sena SmH 1562:24 och 1565:12, som har rubriken Askeryds socken (i Ydre härad) och inte nämner Lägerbobygd, upptas Kättestorp under Askeryds socken, alltså Askeryds skate.

Tidigare har påpekats att Lägerbovade torde ha innefattat jord i Bordsjö, i Vedbodelen av Askeryds socken. Det förklarar varför en rad landskapshandlingar (ÖgH 1546:1.1 och 1552:10; SmH 1549:3, 1550:8, 1551:8, 1552:9, 1555:22) för in klosterutjordarna här under Askeryds skate fastän avståndet till gränsen var 4 km. Följdriktigt saknas klosterjorden i Bordsjö i SmH 1544:2, som räknar upp Vadstenas och andra klostrens egendomar i Norra Vedbo – konsensus har rått om vart klosterjorden här skulle föras. 1566 var detta system brutet, då bland klostergodsen i Norra Vedbo en utjord återfinns i Bordsjö (nu förd till Alvastra kloster) (SmH 1566:16).

Jordeböckerna är onekligen något förvirrande. När rubriken är Lägerbobygd inkluderas enbart klostergodsen inom Askeryds skate, och skattejorden Kättestorp är förd till Västra Ryds socken. När rubriken är Askeryds socken (i Ydre) inkluderas 1546–55 även klostergodset i Bordsjö som låg utanför skaten, men då dessa landskapshandlingar inte upptar skattejord vet vi inte vart man ansåg Kättestorp höra. I de yngsta jordeböckerna som granskats för DMS, från 1562 och 1565, är rubriken Askeryds socken (i Ydre); Bordsjö har bortfallit men skattejorden Kättestorp tillkommit. Ett stickprov längre fram i serien, SmH 1571:9, visar att situationen då är den samma.

Trots vissa egendomligheter står bilden i huvudsak klar. Skattejorden i Askeryds skate räknades inte till Lägerbobygd eftersom detta enbart betecknade klosterjorden med bakgrund i 1380-talets donationer. Vidare fördes klosterjorden i Bordsjö in under Askeryds skate eftersom den hade hört till Lägerbovade. Från och med 1562 har detta minne av Lägerbovade försvunnit ur landskapshandlingarna.

I och med att syskonen Märta och Arvid förde över Lägerbovade till två kloster kunde det strängt taget inte längre kallas *vapi* i betydelsen godscomplex. Man kan istället tala om två parallella godscomplex, intvinnade i varandra, men singularformen användes ännu vid 1446 års uppgörelse mellan klostren. Beteckningen levde kvar i Vadstenas jordeböcker 1480 och 1502, men nu bara som en bestämning av vilka klostergårdar som hade fått några småenheter, tillgångar, sig underlagda. Redan tidigare, 1447, använde man istället namnet *Lägerbobygd* om syskonens donationer, vilket ligger i linje med att den ursprungliga *vapi*-funktionen hade upphört. I landskapshandlingarna finns dock *Lägerbobygd* använt som en beteckning på klostergodsen i Askeryds skate, alltså om ett godscomplex. Man var noggrann med att bara inräkna klostergodsen här, och till Askeryds skate lade man dessutom klostrens jord i Bordsjö, 4 km utanför skaten. Trots att namnet *Lägerbovade* hade fallit ur bruk fortlevde godscomplexets avgränsningar i landskapshandlingarna, och ännu 1559 kände man till syskonens donation (SmH 1559:20A). Namnet *Lägerbobygd* har fortlevt in i 1900-talet som en beteckning på Askeryds skate (Andersson 2010 s. 121 med not 32).

Avslutning

De inledande frågorna har följande svar: Lägerbovade var ett godscomplex. Det innefattade all jord i Askeryds skate samt en mindre egendom i Bordsjö 4 km västerut. 1447 används beteckningen *Lägerbobygd* om samma godscomplex. I 1500-talets landskapshandlingar betecknar *Lägerbobygd* klosterjorden, men inte skattejorden, i Askeryds skate.

Slutligen finns det skäl att fundera över bakgrunden till namnet *Lägerbovade*. Då det för Andersson framstod som ett bygdenamn var tolkningen självklar: ett inbyggarnamn *laegherboar*, de som bor vid Lägersjöarna, gav *Lägerbovade* eller *Lägerbobygd* (Andersson 2010 s. 121, 2017 s. 160). Då det istället handlade om ett godscomplex eller ägområde måste tolkningen bli en annan, och paralleller står att finna i Anderssons *Vad* och *vade*-monografi.

De godscomplex på *-vapi* som Andersson (2010 s. 63–72) behandlar återfinns, med ett undantag, i Ydres grannskap. Flera har former som »i Sætrum oc Sætrabouadha», alltså en bildning till huvudgårdens namn (Andersson 2010 s. 65, 71). Arvid Gustavssons donation till Vreta och Vadstena kloster bestod av Lägernäs och Kalvsved, synbarligen likställda, men byn Lägernäs har i landskapshandlingarna den högsta avraden i Askeryds skate (Bååth 1983 1 s. 96 f; se även Vikner 2016 s. 145). Här fanns också en runsten, en av bara tre i Ydre (Ög 215). Helt oavsett namnet kan Lägernäs pekas ut som den ursprungliga huvudgården.

I ett närbesläktat material, *vapi* använt om ett by- eller gårdsområde, finns samma bildningssätt. Ullevi i Gamleby socken, Tjust, har i Vadstenas jordebok 1502 ett namnpar av intresse: »Vllawi [...] Oc Vllabowadi» (Andersson 2010 s. 52). Denna elliptiska bildning visar att en rekonstruerad form »*Lägernäs och Lägerbovade» är fullt möjlig – ett förslag som framfördes av Robert Norrby redan 1905 (2 s. 105) och som nu kan komma till heders igen.

Slutligen kan frågan ställas om en ursprunglig inbyggarbeteckning **lägerboar* trots allt funnits, oavsett godscomplexet. Det kan inte uteslutas, men ovanstående genomgång visar att de antagna lägerboarna inte kan ha bebott hela området runt de båda sjöarna utan måste ha varit begränsade till udden Lägernäs som begränsas av Västra Lägern, Olstorps å och Östra Lägern (se fig. 1). Här finns bara enstaka gravar i form av stensättningar och rösen, vilket tyder på att området var lite befolkat i början av medeltiden. Parallellerna tyder snarare på att namnleden *-bo* skapades samtidigt som godscomplexet.

Referenser

- Andersson, Thorsten, 2010: *Vad* och *vade*. Svensk slätter-, rågångs- och arealterminologi. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 110.)
— 2017: Lägerbovade. I: NoB 105. S. 160–161.
Bååth, Käthe, 1983: Öde sedan stora döden var Bebyggelse och befolkning i Norra Vedbo under senmedeltid och 1500-tal 1–2. Lund.

- Fridell, Staffan, 2015: Rec. av DMS 4. Småland 6. Ydre härad. [Av] Christian Lovén. 2015. Stockholm. I: NoB 103. S. 153.
- HH 16 = Vadstena klostrets jordebok 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker utg. af ... Carl Silfverstolpe. 1897. Stockholm. (Historiska handlingar 16:1.)
- Kan man leva på en ödegård? Huvudgårdar, landbotorp och odlingsystem under medeltid i Lägerbobygden, Östergötland. Under redaktion av Hans Andersson & Mats Widgren. 2016. Stockholm. (Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Antikvariska serien 53.)
- Lovén, Christian, 2017: Vårfruberga kloster, 1200-talsjordeboken och godspolitiken. Stockholm. (Skrifter utg. av Riksarkivet 40. Studier till DMS 7.)
- Norborg, Lars-Arne, 1958: Storföretaget Vadstena kloster. Studier i senmedeltida godspolitik och ekonomiförvaltning. Lund. (Bibliotheca Historica Lundensis 7.)
- Norrby, Robert, 1905: Ydre härads gårdnamn 1–2. Stockholm.
- Rahmqvist, Sigurd, 1996: Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. Uppsala. (Upplands fornminnesförenings tidskrift 53.)
- Rääf, Leonard Fredrik: Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre Härad i Östergöthland 1–5. 1856. Linköping, 1859–65, 1875. Örebro.
- SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek, SRA. Tillgängligt på: <https://sok.riksarkivet.se/sdhk>
- SmH = Smålands handlingar. KA.
- VaKlJb = Vadstena klostrets två äldsta jordeböcker. Utg. av Anna Larsson. 1971. Uppsala. (Samlingar utg. av Svenska fornscriftsällskapet. Ser. I Svenska skrifter 72.)
- Vikner, Kerstin, 2016: Lägerbovada under 1200–1300-talen. Social struktur och jordbruksproduktion. I: Kan man leva på en ödegård? (se detta). S. 143–166.
- ÄSF = Äldre svenska frälseläkter. Ättartavlor utg. av Riddarhusdirektionen genom Folke Wernstedt, Hans Gillingstam & Pontus Möller. 1–2. 1957–2013 Stockholm.
- Ög + nr = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. 2.)
- ÖgH = Östergötlands handlingar. KA.

Summary

Lägerbovade

By Christian Lovén

In 1389, the will of the noblewoman Märta Gustavsdotter was confirmed: she had left the whole of her share in *Lægharbo watha* to Vadstena Abbey. Earlier, her brother Arvid had left Lägernäs and Kalvsved with their tenant farms jointly to Vadstena and Vreta Abbeys. From a settlement from 1446 it is clear that both these gifts of land were in the same area, and the abbeys now agreed to own equal shares in Lägerbovade. OSw. *vapi* had several meanings, and Thorsten Andersson (2010, 2017) interpreted *Lägerbovade* as the name of a naturally formed settlement district (*bygd*) around the

lakes Västra and Östra Lägern. The present author argues that, in this case, the word *vabi* meant ‘estate’.

Joint ownership of the land by the abbeys is still reflected in the royal tax rolls from c.1550. Part of Askeryd parish was situated in Ydre härad (district), whereas the main part of the parish and the church lay in Norra Vedbo härad. The outlying area of the parish, or *skate*, in Ydre consisted exclusively of abbey land, with the farms regularly arranged in pairs, one of them belonging to Vadstena and the other to Vreta. One farm in the Askeryd *skate* was freehold land, but a document from 1474 states that it had formerly been owned by Vreta Abbey. The tax rolls show that Lägerbovade included land in Bordsjö, also held by both abbeys, 4 km outside the Askeryd *skate*. The reason for this strange mirrored arrangement was probably that the lost wills from the 1380s had stipulated that the abbeys were not permitted to dispose of the farms – parallels can be found in Swedish charters. The rolls use the name *Lägerbobygd* instead of *Lägerbovade*, and this alternative name had been employed by Vadstena as early as 1447.

In the Vadstena rent books from 1480 and 1502, some *tillgångar* – uninhabited holdings – in Sund parish are said to be ‘in Lägerbovade’, but this does not support the view that *Lägerbovade* was a settlement district name: the same list includes uninhabited holdings that were closer to the Lägern lakes but lack this description. The name refers, rather, to their administrative status: they were linked to the farms in the Askeryd *skate*, not to the farms closer to them that were owned by the abbeys.

The Lägerbovade estate lay in an area of Sweden where estate names of this type were common. It appears to have been named after Lägernäs, as the reconstructed elliptical form ‘*Lägernäs and Lägerbovade’ has a parallel in ‘Vllawi [...] Oc Vllabowadi’ (1502).

Høstcløf

Et udraderet førstebeleg på Ørslevkloster

Af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Namn och bygd 107 (2019), 53–59.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, Centre for Name Research, Department of Nordic Studies and Linguistics, University of Copenhagen: Høstcløf: An erased first instance of Ørslevkloster.

Abstract

A last will and testament made by Lady Gro in 1268 is extant in two original versions, one a draft and the other the final will. In the will(s), Lady Gro leaves property to a number of monastic institutions, and for many of them this is the first written record of their existence. One instance – *Høstcløf* – is particularly troublesome, as it only exists in the draft version, from which it has been deliberately erased, but where it can still be read. The name refers to the nunnery of Ørslevkloster, founded in the late 12th century. This occurrence of *Høstcløf* and its identification with Ørslevkloster are by no means new to scholarship, but nevertheless, and probably owing to the problematic character of an erased instance in a draft as a source, many modern scholars tend to ignore its existence, preferring to regard a later mention from 1275 as the earliest record of the nunnery and its name. This article seeks to explain the divergence in the literature concerning the year of the earliest reference to Ørslevkloster, and to ‘rehabilitate’ the instance of the name from 1268.

Keywords: Middle Ages, names of monasteries, source references, first instance (Da. *førstebeleg*).

Den 18. november 1268 udstedte fru Gro, Esbern Vognsens enke, sit testamente (DD 2. rk. 2 nr. 123). I det beretter hun, at hun vil tilbringe resten af sit liv som nonne i det franciskanske Skt. Clara Kloster i Roskilde. Selv stammede hun fra Himmerland i Nordøstjylland, og i testamentet betænkes en lang række klostre af alle ordener i hele det norrøjske område. Faktisk fremstår opremsningen af klostre så dækkende, at man fristes til at anvende den som en statusopgørelse på, hvad der rent faktisk eksisterede af klostre i denne region af landet i 1268; helt komplet er den dog ikke. Eftersom kildebevareningen for store dele af Nørrejylland ellers generelt lader noget tilbage at ønske frem til denne tid, optræder flere af regionens klostre med deres første beleg i just dette testamente, selvom klostrene i flere tilfælde regnes for betydeligt ældre. Som både klosterhistorisk og stednavnemæssigt kildebeleg er testamentet yderligere værdifuldt ved, at det er bevaret i sin originale udgave. Det indgår således som diplom i Roskilde Skt. Clara Klosters Arkiv, der med sine 471 diplomer er Danmarks største bevarede middel-

alderlige klosterarkiv. Arkivet befinder sig på Arnamagnæanske Samling på Københavns Universitet, hvor det i øjeblikket er ved at blive indscannet og digitaliseret med henblik på elektronisk publicering på internettet (Jakobsen 2017).

Men ikke nok med, at nonnerne i Skt. Clara Kloster varsomt gemte søster Gros originale testamente (AM LII no. 24), så har vi, ganske ekstraordinært, fra samme arkiv også et bevaret, originalt forlæg til testamentet, altså en slags skitse eller kladde, der ikke bærer nogen dato, men som i sagens natur må være fra før den 18. november 1268, dog formentlig ikke ret længe før (AM LII no. 26, DD 2. rk. 2 nr. 122). De to versioner af testamentet er, ikke overraskende, overvejende identiske, men de rummer dog enkelte indbyrdes afvigelser. Én af disse er centrum for nærværende lille artikel, nemlig klosteret *Høstcløf*. I begge versioner opremses omtrent midtvejs en serie jyske klostre, der hver betænkes med 2 mark penge. Mens forlægget slutter serien af med: »clastro Høm clastro Hoør clastro Wising duobus claustris in Harthesilh Stubthorp et Ghuthum ...« (‘til klostret i Øm, klostret i Voer, klostret i Vissing, de to klostre i Hardsyssel Stubber og Gudum...’), så mangler Voer i den endelige version, således at serien i forlægget omfatter fireogtyve klostre, mens den endelige version kun tæller treogtyve. Men hvor det endelige testamente herefter fortsætter med begunstigede klostre på Fyn, så har forlægget haft en fortsættelse til den nørrejyske serie:

cuilibet clastro supradicto singillatim confero duas marchas denariorum de precii curiarum supradictarum, et claustra scilicet Twil Høstcløf habeant quodlibet duas marchas denariorum (‘til hver enkelt af de ovennævnte klostre skænker jeg 2 mark penge af prisen for de ovennævnte gårde, og følgende klostre Twil [og] Høstcløf skal tilsammen have 2 mark penge’)

Den sidste del af sætningen, efter »supradictarum«, er imidlertid efterfølgende blevet udraderet, dvs. fjernet uden nogen form for overstregning eller rettelser, og den er af samme grund ganske svær at læse; læsningen her er identisk med Franz Blatt og Gustav Hermansens i DD 2. rk. 2 nr. 122, note (s. 114). I 3. udgaven af Trap: Kongeriget Danmark foreslog redaktøren Harald Weitemeyer (formentlig baseret på sin klosterhistoriske konsulent, Carl Neergaard) en alternativ læsning, *Høsteløf* (Trap³ 4 [1901] s. 650). Alternativt kunne man også foreslå en læsning *Høstrløf*. Ud fra mit eget forsøg på at læse den udraderede tekst, synes der med lige god ret at kunne argumenteres for alle tre læsninger (*Høstcløf*, *Høsteløf* eller *Høstrløf*). Umiddelbart vil jeg hævde, at de to sidstnævnte læsningsforslag giver bedst mening i forhold til senere bevarede belægsformer – samt for *Høstrløf* også jf. samme dokumentets staveform *Høstrlid* for *Østerild* – men eftersom redaktionerne af både Danske Atlas (DATl 4 s. 685), DD (2. rk 2 nr. 122) og DS (9 s. 75) konsekvent har læst *Høstcløf*, har jeg i anerkendelse af disses tydning, samt at skriften da kan have stået

tydeligere, her valgt at fastholde denne læsning. En fremtidig multispektral-skanning af dokumentet vil muligvis kunne bringe yderligere sikkerhed til læsningen.

De to klosternavne lader sig bedst identificere med klostrene i Tvis og Ørslev, der begge har ligget i landskabet syd for Limfjorden, og som logisk set burde være med i serien af betænkte nørrejyske klostre i testamentet, men (ellers) ikke er nævnt; for god ordens skyld kan nævnes, at *Twil* ikke skal identificeres med Tvilum Kloster, der forinden optræder eksplicit på samme liste (*clauastro Twilum*). Det cisterciensiske munkekloster i Tvis blev oprettet i 1163 (*Tvisel, Thuisell*), og mens det formentlig benediktinske nonnekloster i Ørslev (ellers) først omtales i 1275 (*Østerløf*), så antages det traditionelt, at også det er stiftet sidst i 1100-tallet eller senest omkring år 1200 (Langballe & Olsen 1975 s. 12, Jørgensen & Thomsen 2004 s. 278). Det må derfor formodes, at begge klostre eksisterede i 1268, men af ukendte årsager har fru Gro altså valgt ikke at inkludere dem i sit testamente – og at dømme efter udraderingen i forlægget synes denne beslutning endda først at være sket efter nærmere eftertanke, i øvrigt sammen med det benediktinske munkekloster i Voer, der ligeledes røg ud ved testamentets endelige udformning. Hvad årsagen til denne udskilning har været, kan der kun gisnes om, men muligvis mente enkefruen at de pågældende klostre var blevet tilstrækkeligt begunstiget i en anden (udokumenteret) sammenhæng; alternativt kan klostrene i mellemtiden have bragt sig i et eller andet misforhold med Gro eller hendes slægt.

Den udraderede sætning i forlægget til testamentet af 1268 har imidlertid også en vis betydning for eftertidens forskning, ikke mindst hvad angår *Høstcløf*, thi hvis identificeringen af dette som Ørslev er korrekt, så er det både i klosterhistorisk og stednavnemæssig sammenhæng det ældste belæg på klosterets og navnets eksistens. Det rykker som sådan ikke afgørende ved den gældende opfattelse i nogle af de to fag, idet nonneklosteret som nævnt ellers kendes fra 1275 og under alle omstændigheder regnes for betydeligt ældre. Med hensyn til tolkningen af stednavnets betydning bringer belægget heller ikke meget nyt ind i den tilknyttede diskussion. De ældste belagte kildeformer for navnet *Ørslev(kloster)* ser ud som følger:

[før 18/11 1268] Høstcløf (alternativt Høsteløf, Høstrløf); 28/10 1275 (1290–1322 DD 2. rk 2 nr. 262) Østerløf; 18/3 1336 Østæløf; 17/9 1406 Øsløff

Først i 1600-tallet gennemgår navnet en attraktion til det i Danmark så udbredte stednavn *Ørslev* (DS 9 s. 75–76; Søndergaard 1972 s. 129). Ud fra de ældste former er forleddet dels foreslået tolket som et mandnavn, enten gl. *Øthær* (Aakjær 1914 s. 18–19), gl. **Østri* (Nielsen 1881–87 s. 238–239; DS 9 s. 75–76) eller gl. **Østar* (Nielsen 1881–87 s. 238–239; Søndergaard 1972 s. 129), dels som et retningsangivende adjektiv eller adverbium *øster* (Madsen 1863 s. 226; Nielsen 1881–87 s. 238–239; DSt s. 349). At der indgår et *H* for-

rest i kildeformen fra 1268 ændrer ikke på tolkningerne, idet dette helt korreponderer med tilsvarende staveformer for lignende stednavne i samme forlæg, som f.eks. *Høstrlid* (for *Østerild*), *Hasmøld* (for *Asmild*) og *Høm* (for *Øm*).

Den primære konsekvens af nærværende belægs anerkendelse er, at første-dateringen i både klosterhistorisk og onomastisk sammenhæng bør flyttes fra 1275 til (senest) 1268 – eller rettere, flyttes tilbage til 1268 igen, hvor den ældre forskning faktisk også havde placeret det. Den første til at konstatere eksistensen af belægget i akademisk sammenhæng var tilsyneladende Erik Pontoppidan, eller nok rettere dennes svoger, Hans de Hofman, der i det af ham færdigredigerede bind 4 af Danske Atlas fra 1768 (DATl 4 s. 685) kunne berette, at Ørslev Kloster i et dokument af 1268 blev skrevet *Høstcløf*. At inkluderingen af belægget vel snarere skyldes Hofman end Pontoppidan fremgår implicit af en efterfølgende bemærkning om, at Ørslev, »som nogle mene«, næppe kunne være et franciskanerkloster stiftet af Christian I i 1469, eftersom det var belagt allerede i 1268 og 1275; disse »nogle« synes at have været Erik Pontoppidan selv, der var fremkommet med just dette udsagn i sin *Annales Ecclesiae Danicae* bind 2 (Pontoppidan 1744 s. 651).

Fra DATl 4 blev *Høstcløf*-belægget ordret viderebragt af J. B. Daugaard (1830) i hans klassiske prisskrift *Om de danske Klostre i Middelalderen*, idet Daugaard dog modsat Hofman ikke holdt sig tilbage for at nævne Pontoppidan som ophavsmand til skrønen om franciskanerstiftelsen i 1469. Daugaard fik så til gengæld selv en tur med røflen af klosterhistorikeren Ivar Hertzsprung (1904–05) i dennes artikel *De danske klostres styrelse og økonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202–1319*, idet han i en note til sin datering af Ørslev Kloster køligt konstaterede: »Klostret nævnes ikke 1268, som Daugaard angiver; meddelelsen beror vel på en misforståelse af fru Gros testamente.« (s. 360 note 5). Hertzsprung havde således nok gættet, at henvisningen til 1268 gjaldt fru Gros testamente, men han havde ikke fanget (hvilket Daugaard formentlig heller ikke selv havde), at omtalen af *Høstcløf* alene fandtes i den udraderede linje i testamentets forlæg.

Hertzsprungs afvisning af 1268-dateringen hos Daugaard (og dermed også i DATl 4) har efterfølgende dannet præcedens i dansk klosterhistorie, hvor man siden hen i alle seriøse behandlinger har regnet omtalen i 1275 for klosterets førstebelæg (Neergaard 1925 s. 138, Lorenzen 1933 s. 82, Olsen 1975 s. 29, Jørgensen & Thomsen 2004 s. 278); kun lokalhistorikeren M. Brandt fandt det overhovedet værd at nævne divergensen imellem Hertzsprung og Daugaard i en fodnote (Brandt 1930 s. 61 note 2). *Høstcløf*-belægget glimrer også ved sit fravær i de ældste onomastiske behandlinger af stednavnet *Ørslevkloster*, hvor hverken Oluf Nielsen (1881–87 s. 239) eller Svend Aakjær (1914 s. 18) kendte ældre kildebelæg end 1275.

Udover den vanskelige læsning af et udraderet kildebelæg kan ovennævnte forskerskare da også til en vis grad undskyldes med, at forlægget til testamentet (AM LII nr. 26) længe blev delvist forbigået i tidens danske kildeudgivelser. Diplomet er således nok omtalt af Kristian Erslev og William Christensen i *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* fra 1894-95 (Rep 1. rk. I udat. nr. 156), men uden en gengivelse af selve teksten eller en omtale af afvigelserne i forhold til det endelige testamente. Kristian Erslev omtalte ligeledes forlægget i sin *Testamenter fra Danmarks Middelalder* fra 1901 (nr. 7 [s. 17]), men medtog kun teksten fra forlæggets indledning, og nævnte intet om *Høstcløf*. Det var først da Franz Blatt og Gustav Hermansen i 1941 nåede til diplomer fra 1268 i serien *Diplomatarium Danicum*, at det udraderede kildebelæg atter blev bragt til den ikke-arkivsøgende del af forskerstandens bevidsthed. Dog forholdt Blatt og Hermansen sig ikke til noget forsøg på at identificere de omtalte klostre *Twil* og *Høstcløf*, der medtages i en redaktionel note til tekstgengivelsen i DD, men ikke nævnes i værkets danske paralleloversættelse DRB.

Da redaktionen af DS i de efterfølgende år nåede til Viborg Amt (udg. i 1948), var redaktøren af Fjends Herred, Knud B. Jensen, da også opmærksom på *Høstcløf*, som han tog med som ældste belæg på navnet *Ørslevkloster* (DS 9 s. 75–76). Kildeformen optræder derfor også i den digitale stednavne-database *Danmarks Stednavne*. Alligevel har danske stednavneforskere også i nyere tid tilsyneladende vægret sig med at medtage det besværlige belæg, der hverken optræder i Bent Søndergaards *Indledende studier af danske lev-navne* (Søndergaard 1972 s. 129) eller i Bent Jørgensens *DSt* (s. 349).

Symptomatisk for *Høstcløf*-belæggets historiografi er det i øvrigt pudsigt at bemærke, at det var kendt af redaktionen til Trap³ 4 fra 1901 (rimeligvis baseret på Daugaard 1830), ikke medtaget i Trap⁴ 6 fra 1925 (velsagtens baseret på Hertzsprungs afvisning) og kun partielt medtaget i Trap⁵ 7:1 fra 1962: mens redaktøren af stednavneafsnittet, O. Biillum, havde »1268 Høstcløf« som ældste belæg på stednavnet *Ørslevkloster* (s. 228; utvivlsomt baseret på DS 9), så kunne den klosterhistoriske redaktør, Carl Jørgensen, ikke nævne noget belæg for klosteret ældre end 1275, idet han dog forsøgte at omgå dateringsproblemet med den en smule vævende formulering »Det nævnes all[e]r[ede] omkr[ing] midten af 1200-t[allet]« (s. 229). I den kommende 6. udgave af Trap: Danmark vil dateringen af førstebelægget igen utvetydigt være 1268.

Mit ønske med nærværende indlæg har dels været at henlede opmærksomheden blandt danske stednavneforskere og klosterhistorikere på eksistensen af en ældre forlægsversion af fru Gros testamente, som flere måske nok har kendt til, men som de færreste tilsyneladende har studeret ved selvsyn; med den nye digitalisering og forestående online-publicering af alle diplomerne i Roskilde

Skt. Clara Klosters Arkiv vil adgangen hertil være lettet betydeligt. Eftersom flere norrøjske stednavne og klostre nævnes første gang i just dette testamente, burde det ikke være helt uden forskningsmæssig interesse. I særlig grad kunne en nærmere sammenligning af de to versioner give anledning til nye overvejelser, f.eks. om hvorfor klostrene i Tvis og Ørslev tilsyneladende blev strøget i den endelige udgave. Dertil er det mit håb, at testamenteforlægget fra 1268 fremover blandt både stednavneforskere og klosterhistorikere vil blive anerkendt som den ældste bevarede omtale af Ørslev Kloster. Thi selvom et middelalderligt kildebelæg er blevet forsøgt bortraderet i sam- eller eftertiden, så må det dog stadig være et gyldigt belæg for både navnets og den tilknyttede bebyggelses eksistens.

Kilder og litteratur

- AM = Arnemagnæanske Samling, Københavns Universitet.
- Brandt, M., 1930: Ørslevkloster. I: Fra Viborg Amt. Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Viborg Amt. S. 60–75.
- Danmarks Stednavne, online stednavnedatabase, Center for Navneforskning, Københavns Universitet; tilgængelig på: <http://danmarksstednavne.navneforskning.ku.dk/> (2018-05-22).
- DAtl 4 = Den Danske Atlas, eller Konge-riget Dannemark, med dets Naturlige Egenskaber, Elementer, Indbyggere ... 4. Udg. af Erich Pontoppidan & Hans de Hofman. 1768. København.
- Daugaard, J. B., 1830: Om de Danske Klostre i Middelalderen. København.
- Erslev, Kristian, 1901: Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450. København.
- Hertzsprung, Ivar, 1904–05: De danske klostres styrelse og økonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202–1319. 1. I: (Dansk) Historisk Tidsskrift 7. rk. 5. S. 299–364.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2017: Digitalisering af Roskilde Skt. Clara Klosters Arkiv. I: Historisk Årbog for Roskilde Amt. S. 21–28.
- Jørgensen, Jens Anker & Thomsen, Bente, 2004: Gyldendals bog om danske klostre. København.
- Langballe, Hans & Olsen, Rikke Agnete, 1975: Dele af Ørslevklosters middelalderlige bygningshistorie. I: Ørslev Kloster. Viborg. S. 9–26.
- Lorenzen, Vilhelm, 1933: De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie. København. (De danske Klostres Bygningshistorie 10).
- Madsen, Emil, 1863: Sjællandske Stednavne – undersøgte med Hensyn til Betydning og Oprindelse. I: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. S. 179–363.
- Neergaard, Carl, 1925: Ørslev Kloster. I: Trap⁴ 6. S. 138–140.
- Nielsen, Oluf, 1881–87: Bidrag til Fortolkning af danske Stednavne. I: Blandinger til Oplysning om dansk Sprog i ældre og nyere Tid 1. København. S. 168–192, 226–273.
- Olsen, Rikke Agnete, 1975: Livet i klostret i Ørslev. I: Ørslev Kloster. Viborg. S. 27–38.

- Pontoppidan, Erich, 1744: *Annales Ecclesiae Danicae diplomatici, oder Nach Ordnung der Jahre abgefasset und mit Urkunden belegte Kirchen-Historie des Reichs Dännemarck mit möglichster Sorgfalt zusammen getragen ... 2.* Copenhagen.
- Søndergaard, Bent, 1972: *Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv).* København. (Navnestudier 10).
- Trap³ = Trap, J. P.: *Kongeriget Danmark. 3. omarbejdede Udg. under Medvirkning af ... udarbejdet af H. Weitemeyer.* 1–5. 1898–1906. København.
- Trap⁴ = Trap, J. P.: *Kongeriget Danmark. 4. omarbejdede Udg. paa Grundlag af den af H. Weitemeyer udg. 3. Udg. og under Medvirkning af ... udg. af Gunnar Knudsen.* 1–10. 1920–32. København.
- Trap⁵ = Trap, J. P.: *Danmark. 5. udg. Red. af Niels Nielsen, Peter Skautrup, Povl Engelstoft & Therkel Mathiassen.* 1–15. 1953–72. København.
- Aakjær, Svend, 1914: *Bidrag til en undersøgelse af Stednavnene i Fjends herred. I: Historisk Aarvog for Skive og Omegn 6. S. 1–39.*

Summary

Høstcløf

An erased first instance of *Ørslevkloster*

By Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

A last will and testament made by Lady Gro in 1268 is extant in the archives of the Arnamagnæan Collection in Copenhagen in two original versions, one a draft (AM. LII no. 26) and the other the final will (AM. LII no. 24). In the will(s), Lady Gro leaves property to a number of monastic institutions, including several in her home region in northern Jutland. For many of them, this is the first written record of their existence. Among the instances of names found here, one is particularly troublesome, as it only exists in the draft version, from which it has been deliberately erased, but where it can still be read as *Høstcløf* (alternatively *Høsteløf* or *Høstrløf*). There can be little doubt that the name refers to the Benedictine nunnery of Ørslevkloster, traditionally believed to have been founded in the late 12th century; why it was erased from the draft and not included in the final version is impossible to say. This occurrence of *Høstcløf* and its identification with Ørslevkloster are by no means new to scholarship, as it has been known and published since 1768. Nevertheless, probably owing to the somewhat problematic character of an erased instance in a draft as a source, many modern scholars, within both monastic studies and onomastics, tend to ignore its existence and prefer to present a slightly later mention from 1275 as the earliest record of the nunnery and its name. This short article seeks to explain the divergence in the literature concerning the year of the earliest reference to Ørslevkloster, and to ‘rehabilitate’ the instance of the name from 1268, as it is argued that even an erased first instance, if readable, is still a valid one, regardless of why and by whom it was erased.

Godfar – noanemne for ‘bjørn’ i nokre sørvestnorske stadnamn?

Av Inge Særheim

Namn och bygd 107 (2019), 61–74.

Inge Særheim, Department of Cultural Studies and Languages, University of Stavanger: *Godfar* – a noa word for ‘bear’ in some place-names from south-west Norway?

Abstract

A number of Norwegian place-names contain the first element *Godfar-*. This has normally been interpreted as the word *godfar* m. (‘good father’), in these examples with the meaning ‘grandfather’. In most cases this interpretation seems reasonable. However, in Norwegian dialects the appellative *godfar* m. is also used as a ‘noa word’ – a harmless, non-taboo substitute – for ‘bear’. Is there reason to believe that this use of the word is also represented in some microtoponyms, e.g. names denoting locations in the mountains, closely linked to summer mountain farms, where bears used to be numerous and represented a major problem for people and cattle? In a few names from the upper parts of Jæren (southern Rogaland) and the mountains of Sirdal (Vest-Agder), such as *Godfarfjellet*, *Godfardalen*, *Godfartona* and *Godfartjørna*, it seems likely that the first element can be interpreted as a noa word for ‘bear’, owing to the position, toponymic setting and generics (second elements) of the *Godfar-* names.

Keywords: place-names, microtoponyms, mountain names, taboo words, noa words, bears, south-west Norway.

1. Innleiing

I fleire norske stadnamn finn ein føreleddet *Godfar-*, gjerne uttala som *Goffa(r)-*, *Gofa(r)-* e.l. Det finst også namn med føreleddet *Gamlefar-*. Til vanleg er *Godfar-* tolka som ordet *godfar* m. i den vanlege tydinga ‘bestefar’, anten ‘farfar’ eller ‘morfar’, noko som synest rimeleg (jf. NG 4:2 s. 223 og NG 16 s. 80). Men appellativet *godfar* m. er i norske målføre også nytta som noanemne for ‘bjørn’ (Solheim 1940 s. 78, Reinton 1955 s. 356, NO 4 sp. 555). Kan det tenkjast at også denne bruksmåten av ordet ligg føre i nokre stadnamn, t.d. nytta om naturlokalitetar i fjellområde og stølsmark der det er velkjent at det tidlegare var mykje bjørn, og der bjørneplaga tidlegare var eit stort problem for folk og fe? Nedanfor vil dette spørsmålet bli drøfta sett i lys av nokre sørvestnorske stadnamn som inneheld slike namneledd.

2. Appellativet og godnemnet *godfar* m.

NO 4 sp. 555 fører opp seks tydingar for appellativet *godfar* m. i norske mål-føre, med ‘bestefar’ (‘farfar’ eller ‘morfar’) som den første. Andre tydingar er ‘kårmann’, ‘vêrfar (svigerfar)’, ‘mannleg fadder (gudfar)’, dessutan ei nemning som er nytta godmodig om eller til andre personar. Den sjette bruksmåten som er ført opp for dette ordet, er ‘godnemne for bjørn’ (loc. cit.).

I boka *Nemningsfordomar ved fiske skriv* Svale Solheim (1940 s. 79) at det frå dei nordiske landa er mange opplysningar om at folk hadde motvilje mot å nemna bjørnen, noko som særleg galdt innom februket. Han fortel t.d. at ein etter tradisjonen frå Sande på Sunnmøre ikkje måtte nemna bjørnen under arbeid i skogen, men seia *svarten* i staden. Han nemner vidare at sunnmørsfiskarar ikkje nemnde bjørnen, men heller sa *svartekaren*. Frå Masfjorden fortel Solheim at ein sa *den svarte* for bjørnen, medan ein i Bruvik omtala bjørnen som *gofar*; båe løyndenamna vart nytta av fiskarar. Han legg til at estarane kalla bjørnen *den svarte mannen* når dei var på sjøen.

I bokverket *Sæterbruket i Noreg* (1955 s. 356) skriv Lars Reinton om bjørnen: «Folk freista å halde han frå livet med å bruke andre namn om han». Han nemner døme som *bamse* og *goffa*. Frå folkeeventyra kjenner ein elles *han far sjølv i stova*, jf. elles det folkelege *bamsefar*. I denne samanhengen er det elles av interesse at appellativet *bjørn* m. er eit opphavleg noanemne med bakgrunn i tabuførestillingar om bjørnen. Det er skyldt adjektivet *brun* med tydinga ‘den brune’ (Hellquist 1948 s. 76).

3. Nokre stadnamn med nammeleddet *Godfar-*

Fleire stader i Noreg finn ein stadnamn som inneheld nemnet *godfar* m. NG 4:2 (s. 223) nemner bruket *Godfarlykkja* under garden Pålevollen i Søre Aurdal. Ein har her rekna med tydinga ‘bestefar’. Same føreleddet finn ein i bruksnamnet *Godfarhaugen* under Mjåvatnet i Vefsn, også der tolka som ‘bestefar’ (NG 16 s. 80). Kåre Flokenes (1999 s. 33) nemner *Godfarbakken* under garden Straumen i Askvoll.

Føreleddet *Godfar-* førekjem i fleire stadnamn frå Rogaland. Frå tidlegare Forsand herad nemner Eldar Molaug (1934 s. 173) *Godfarsteinane* (Kommedal) og *Godfarågeren* (Øvre Espedalen); båe namna er førte opp saman med namn som *Farfarhagen* og *Gometeigen* – altså her nytta i tydinga ‘bestefar’. Frå Ims kan nemnast *Godfar*, nytta om ein stor stein på eit berg ved sjøen (på Godfarneset). Like ved finn ein den store steinen *Goma*. Også i slike jamføringsnamn kan ein rekna med at det er tydinga ‘bestefar’ (og ‘bestemor, godmor’ for *Goma*) som ligg føre. Frå Hustveit i Sauda kan nemnast fosse-namnet *Godfarskjeggfossen*, også kalla *Godfarskjegget* – her altså jamføring med eit ‘bestefarskjegg’.

I dei fleste høva kan ein, som nemnt, rekna med at det er tydinga ‘bestefar’ som ligg føre i stadnamn med føreleddet *Godfar-*, jf. døma ovanfor. Men i nokre høve er det naturleg å stilla spørsmål om dette namneleddet refererer til ‘bjørn’, brukt som eit godnemne eller noanemne. På garden Mork i Gjesdal finst det heile sju namn med føreledd som *Bjørn-*, *Bjørns-* og *Bjørna-*. Bakgrunnen for alle desse namna er at bjørnen har vore svært nærsøken i dette området, særleg i stølsmarka og heieområda (Særheim 1985 s. 108). Til nokre av lokalitetane, bl.a. *Bjørnaklampen* og *Bjørnasteinen*, er det knytt historier om møte med og felling av bjørn. På denne garden finn ein også namnet *Godfarbekken*. Det er noko uvisst korleis føreleddet skal tolkast i dette namnet. Ei omskriving for ‘bjørn’ med formildande funksjon synest ikkje her vera urimeleg, særleg med tanke på at det tidlegare var mykje bjørn i dette området, noko som er reflektert i dei mange namna frå denne garden som refererer til bjørn. Det er av spesiell interesse i denne samanhengen at bekken kjem frå *Bjørndalen* og renn ned mot gardstunet.

4. *Godfar*-namn frå Høg-Jæren

Stadnamn som refererer til tilhaldsstader for bjørn, finn ein jamvel i dei indre og høgareliggjande delane av det låglendte kystområdet Jæren. Eit namn som kan diskuterast i denne samanhengen, er *Godfarfjellet* frå Oгнаheia (fig. 1). Fjellet ligg ved den søraustre enden av Homsevatnet i grensa mellom kommunane Hå (Jæren) og Bjerkreim (Dalane). Dette er eit heie- og beiteområde der det har vore mykje villdyr, bl.a. bjørn, ulv, gaupe og rev; fleire namn i dette området har bakgrunn i fangst av ville dyr, jf. *Fella* og *Felledalen* frå garden Heresvela, som baa refererer til fangstfeller for villdyr, dessutan *Skrubbagepsa* (Håland), som siktar til ei såkalla *glefse* til fangst av ulv (Særheim 2013 s. 331). Like nord for Godfarfjellet, ved Homsevatnet, finn ein toppen *Bjørnkula*. Like sør for Godfarfjellet tek *Bjørndalen* av og strekkjer seg 2,5 km (i luftline) til Øvrabøvatnet. Her finn ein også sekundærnamn som *Bjørndalsviga* (vik i Homsevatnet), *Bjørndalsniba* (høgt fjell) og *Bjørndalsvatnet*. Også ved Øvrabøvatnet, der Bjørndalen munnar ut, finst namnet *Bjørndalsviga*. Like ved finn ein *Bjørnahiet*, ei hule i fjellet, vel eit gammalt bjørnehi. På andre sida av det smale Øvrabøvatnet ligg *Gaubedalen*, der ei gaupe skal ha drepe 17 sauer av ein flokk på 18.

Ca. 500 m nord for tunet på heiegarden Homse finn ein *Bjørnshivatnet*. Namnet har bakgrunn i eit gammalt bjørnehi på den bratte søraustsida av vatnet, no kalla *Bjørnahola*. Det blir fortalt at hesten vart skræmd når ein om vinteren køyrde høy framom denne staden; han skal ha merka at det låg bjørn i hiet. Det måtte fleire menn til for å halda han roleg når ein lesste høy på sleden.

Fig. 1. *Godfarfjellet* på austsida av Homsevatnet i grensa mellom kommunane Hå og Bjerkreim. Like nord for dette fjellet finn ein toppen *Bjørnkula*, medan *Bjørndalen* tek av frå sørenden av Homsevatnet like sør for *Godfarfjellet*. Foto: Inge Særheim.

Fig. 2. Innsjøen *Berse* (Bjerkreim) sett mot nord. Stranda på den nord-austre sida av vatnet (til høgre i biletet) heiter *Bjørnsstronda*. Innsjønamnet *Berse* kan tolkast som ei gammal *s*-avleiing til stammen i gno. *björn* m. 'bjørn', jf. elvenamnet *Bessa* frå Jotunheimen og *Besso* frå Hardangervidda. Foto: Inge Særheim.

I området kring *Godfarfjellet* ved Homsevatnet finst det med andre ord mange stadnamn som har bakgrunn i tilhaldsstader for – og gjerne fangst av – rovdyr, særleg bjørn, men også ulv, gaupe og rev. Namnemiljøet og den lokale tradisjonen i området synest støtta ei tolking av føreleddet *Godfar-* i dette namnet som eit nemne for ‘bjørn’.

Ca. 1 km nordaust for det nemnde Bjørnshivatnet, like ved grensa mellom kommunane Hå og Bjerkreim, finn ein tjørna *Bersetjørn*. Føreleddet i dette namnet svarar truleg til gno. *bersi* m. ‘hannbjørn, bamse’. På kyrkjegarden Bjerkreim finst det eit usamansett innsjønamn *Berse*, jf. fig. 2. Den nord-austre sida av denne sjøen heiter *Bjørnsstronda*. NG 10 (s. 48) fører opp forma *bæ`rse(vatne)*, men i lokal tradisjon er namnet usamansett, jf. elles usamansette elvenamn som *Bessa* (Vågå, Oppland) og *Besso* (Hardangervidda, Eidfjord), vel gno. **Bersa* f., i NSL (s. 89) tolka som ei avleiing til stammen i gno. *bersi* m. ‘bjørn’ (NSL s. 89). Nemnast kan også det samansette *Bessevatn* frå Tokke (Telemark). Venås (2002 s. 95) skriv at føreleddet i dette og tilsvarende innsjønamn er det nemnde ordet for ‘bjørn’. Å tolka namnet *Berse* frå Bjerkreim som gno. **Bergsær* ‘bergsjøen’ (Særheim 2007 s. 30) synest mindre rimeleg, bl.a. på grunn av dei nemnde namneparallelane.

I Norske innsjønamn 1 (1924 s. 22) skriv Gustav Indrebø: «Bjørn-namn finst det eit usturteleg tal av utover heile Noregs land, det er ikkje noko villdyr oppkalla so ofte som bjørnen». Han nemner mange innsjønamn med føreleddet *Bjørn-*, bl.a. to *Bjørntjernet* frå Oppland (1924 s. 22) og ni *Bjørn(e)tjern* o.l. frå Buskerud (Indrebø 1933 s. 18 f.). Frå Hedmark nemner Venås (1987 s. 117 f.) heile 19 *Bjørntjernet*, og frå Telemark åtte *Bjørntjønn* (Venås 2002 s. 98). I boka si om skjergardsnamn frå Sunnmøre nemner Arnfred Slyngstad (1951 s. 60, 74) fleire namn på grunnar og skjer med dyrenemnet *bjørn* m. som føreledd; også han peikar på at dette er det dyrenemnet som er mest brukt i norske stadnamn.

Også på garden Heresvela (Hå kommune), som grensar til Homse, finn ein namn med føreleddet *Godfar-* som synest referera til ‘bjørn’. Namnet *Godfartona* er nytta om ei berghylle på austsida av Hundsvatnet (fig. 3). Tilsvarende namn finn ein dessutan lenger vest på denne garden, ved Bjerkjelittjørna, nemleg *Øystra Godfartona* og *Vestra Godfartona*. I tillegg er *Under Godfartona* nytta om området nedanfor desse to fjelltørne. Etterleddet *to* f. ‘fjellhylle’ er svært vanleg i samansette namn som har eit ord for ‘bjørn’ som føreledd. I Sirdal kommune (Vest-Agder) er det registrert heile 18 namn med dette ordet som etterledd og ordet *bjørn* som føreledd. Det blir opplyst at slike namn ofte siktar til bjørnehi. Frå Heresvela kan elles nemnast namnet *Bjørnabakken*, som også siktar til at bjørnen har vore nærsøken i dette området.

Fig. 3. Frå *Godfartona* (Heresvela, Hå). Ordet *to* f. ‘berghylle’ er etterledd i heile 18 namn frå Sirdal med dyrenemnet *bjørn* m. som føreledd. Fleire av namna siktar til bjørnehi. Foto: Inge Særheim.

Med så mange andre namn som har bakgrunn i tilhaldsstader for bjørn, synest det ikkje urimeleg å rekna føreleddet i namna *Godfartona* (to stader) og *Godfarfjellet* frå Oгнаheia som appellativet *godfar*, her brukt som eit noanemne for ‘bjørn’. Både namnemiljøet, topografien, leiet til stadene og etterleddet i namna talar for ei slik tolking.

5. Føreleddet *Godfar-* i stadnamn frå Sirdal

Eit anna område som det synest vera høveleg å sjå nærare på når det gjeld bruken av namneleddet *Godfar-* som eit mogleg noanemne for ‘bjørn’, er fjellbygda Sirdal i Vest-Agder. Frå denne kommunen er det registrert ca. 12 000 stadnamn. Meir enn 80 av dei har dyrenemnet *bjørn* m. som føreledd (Særheim 1992 s. 209–213). Heile 28 ulike etterledd er representerte, bl.a. *-to* ‘fjellhylle’ (18 g.; ofte nytta om bjørnehi), *-dal* (10 g.), *-hi* (7 g.), *-hole* (7 g.) og *-kvæv* ‘kvelv’ (5 g.). I tillegg til desse vel 80 namna med dyrenemnet *bjørn* m. som føreledd finst det 3–4 teignamn der mannsnamnet *Bjørn* synest vera utmerkingsledd: *Hagen av Bjørn*, *Bjørnåger* og *Bjørnsflekk* (åkerflekk).

I Sirdal som andre stader i Noreg var bjørnen særleg eit trugsmål mot folk og fe på dei mange stølane (setrane) i fjellet, der gardsfolka heldt til med husdyra i sommarmånadene for å nytta fjellbeita. Slagbjørnar gjekk også til åtak på fjøsa på heimegarden og drap husdyr der. Dei slo inn fjøsdører, eller klatra opp på fjøset, reiv av taket og drap kyr, sauer og geiter. Frå Rogaland fortel de Fine (frå 1745) at ulve- og bjørneplaga nokre stader var så stor ei tid at folk ikkje kunne nytta stølane sine om somrane (de Fine 1952 s. 10). Det går mange historier om møte med bjørn og jakt på bjørnar. I bygdebøkene for Sirdal finn ein opplysningar om personar som jakta på bjørn; ein bjørnejeger frå Tveiten skaut 19 bjørnar, medan ein frå Valevatn skaut 15 (Seland 1980 s. 382, 438). Det var skotpremie på bjørn. I grannebygda Hjelmeland i Ryfylke vart det i perioden 1760–1766 betalt ut skotpremie for 24 bjørnar; den beste bjørnejegeren, Per Vrålson frå Vormeland, skaut sju fullvaksne bjørnar i 1766, ifølgje Stavanger Aftenblad (2.2. 1969). Nokre bjørnar fekk eigne namn, t.d. *Skakkefot* (frå Sirdal), som hadde skada foten sin (Seland 1987 s. 216). Denne bjørnen herja særleg på Fintland og dei såkalla Nordgardane (bl.a. Fed og Espetveit). Reinton (1955 s. 356) fortel at det i Noreg vart skote mellom 219 og 325 bjørnar om året i perioden 1846–1850, dvs. i gjennomsnitt meir enn 265 kvart år.

Frå Sirdal er det registrert 13 namn med føreleddet *Godfar-*. Slike namn finn ein i klyngjer fem stader. På desse fem stadene har to eller fleire stadnamn same føreleddet; ein kan såleis rekna med at det for nokre av namna er tale om sekundærnamngjeving, med eitt av namna som det primære. Frå eit heieområde som høyrer til garden Ådneram, finn ein t.d. både *Godfardalen*, *Godfarskaret*, *Godfartjørnene* (*Stora* og *Litla Godfartjørna*) og *Godfarlonene* (*Stora* og *Litla Godfarlona*), jf. fig. 4. Det sistnemnde inneheld ordet *lon* f., nytta om utvidinga av ei vassføring. Her kan ein rekna med at eitt av namna er det primære, kanskje *Godfardalen* eller *Godfarskaret* (eit fjellskard), ev. *Godfartjørnene*, og at dei andre er sekundære (føreleddsekundære). Desse stadene ligg i stølsmark og heieområde, langt frå heimegarden. Like ved *Godfarlonene* og *Godfartjørnene* finn ein fjellet *Erveknuden* (jf. fig. 4). Føreleddet i dette namnet er *erv* m., eit målføreord for ‘jerv’.

Frå eit område på garden Liland langt inne i heia og stølsmarka (ved Kvifjorden) finn ein sameleis *Godfartjørna*, *Godfarknuden* og *Godfarlega*. Også her kan ein rekna med sekundær namngjeving. Det primære namnet er kanskje *Godfarlega*, nytta om ei husdyrlege, dvs. ein liggje- og kvilestad for bufe, her kyr, ev. *Godfartjørna*.

Frå eit område langt inne i heia og stølsmarka på garden Ausdal finn ein namna *Godfarsdalen* og *Godfarstjørna*. Stadene ligg ved Ausdalslega, ein liggjestad for husdyr. Her kan ein kanskje rekna *Godfarsdalen* som det primære namnet, ev. *Godfarstjørna*.

Fig. 4. Fremst ser ein vassamlinga *Godfarlonene* og innanfor finn ein *Stora Godfartjørna* (midt i biletet), *Godfardalen* og *Godfarskaret* (Ådneram, Sirdal). Føreleddet i desse namna er *godfar* m., som her truleg er nytta som noanemne for 'bjørn'. Det mørke fjellet til høgre i biletet heiter *Erveknuden*, samansett med *erv* m. 'jerv'. Foto: Inge Særheim.

På fjellgarden Finsnesheia finn ein to namn med dette føreleddet: *Godfarlia* og *Godfarmyra*. Stadene ligg like ved kvarandre i eit heieområde ein snau kilometer nord for gardstunet. Det er vanskeleg å seia kva som er det primære namnet av dei to, kanskje helst *Godfarlia*.

Også dei to namna med føreleddet *Godfar-* på garden Espetveit (i Bakkesokn) ligg like ved kvarandre i heia: *Godfartjørn* og *Godfar slåttå*. Det sistnemnde er nytta om ei gammal utslåtte, der ein tidlegare slo grasen. Det er uvisst kva som er det opphavlege namnet av dei to, kanskje namnet på *tjørna*.

Alle 13 namna frå Sirdal med føreleddet *Godfar-* ligg i heia eit godt stykke frå tunet på heimegarden. Særleg namna frå Ådneram og Liland ligg langt inne i høg fjellet, båe stader ca. 14 km i luftline frå tunet til dei to gardane. Namna frå Ausdal ligg også eit godt stykke inne i fjellet, ca. 8,5 km i luftline frå gardstunet. I Sirdalsheiane finst det, som nemnt, mange stadnamn som refererer til tilhaldsstader for rovdyr, særleg bjørn, men også jerv, ulv, rev og gaupe, og fleire slike namn finn ein i tilknytning til stader med *Godfar*-namn. Det synest dessutan vera eit kjennemerke at *Godfar*-namna frå Sirdal er knytte til stolar, stølsmark og leger for husdyr, først og fremst kyr, jf. dei nemnde

Godfarlega og *Ausdalslega*. Også dette støttar tolkinga av føreleddet som eit noanemne for ‘bjørn’. På slike stader i fjellet der ein hadde husdyra på sommarbeite, var ein særleg utsett for rovdyrplaga.

Det synest mindre rimeleg å tolka føreleddet i *Godfar*-namna frå Sirdal til tydinga ‘bestefar’, i alle fall for namna frå Ådneram, Ausdal og Liland. Føreledd i stadnamn frå denne kommunen som inneheld personnemne som gjev uttrykk for slektskapstilhøve, finn ein først og fremst i innmarksområde. Fem namn frå Sirdal har føreleddet *Godmors-*, der føreleddet etter alt å døma tyder ‘bestemor’. Fire stader finn ein *Godmorsåger*, nytta om åkrar i innmarka, medan *Godmorsheia* førekjem ein stad, nytta om ei lita høgd som ikkje ligg langt frå tunet på vedkomande gard. Andre døme er *Farbrorsåger*, *Morsåger* og *Fastesåger* (‘farsyster’), dessutan *Farskvæv* (slåtteteig) og *Morbrorstøa* (båstø). Namn frå Sirdal som inneheld eit nemne for slektskapstilhøve, synest vera laga med andre etterledd og nytta om andre lokalitetstypar og har eit anna leie enn dei 13 namna med føreleddet *Godfar-*, noko som kan vera ein indikasjon på at føreleddet *Godfar-* her ikkje er ei personnemning som gjev uttrykk for slektskapstilhøve, men ei noanemning for ‘bjørn’. Ingen av dei 13 *Godfar*-namna frå Sirdal er knytte til innmarksområde.

6. Føreleddet *Gamlefar-*

I samanheng med diskusjonen av *Godfar*-namna er det naturleg å nemna eit anna føreledd som synest ha liknande bakgrunn og bruksmåte, nemleg *Gamlefar-*. Det ligg føre i fjellnamnet *Gamlefarknuden* frå heieområda på garden Suleskard i Øvre Sirdal (fig. 5). Appellativet *gamlefar* (med oppslagsforma *gamalfar*) er i NO 3 (sp. 1366) ført opp med tydingar som ‘den gamle mannen’, ‘den eldste faren i ein familie’ og ‘bestefar’. Det synest ikkje urimeleg at også dette føreleddet kan ha bakgrunn i at ordet har hatt funksjon som noanemning for ‘bjørn’.

Gamlefarknuden ligg berre vel 5 km sør for det nemnde området på Ådneram med fire *Godfar*-namn. Like aust for *Gamlefarknuden* finn ein fleire namn med føreleddet *Melrakk(e)-*. Dei er laga til ordet *melrakke* m. ‘fjellrev’. Heile åtte namn frå heieområda til Suleskard har dette føreleddet (Særheim 1992 s. 214).

Fig. 5. *Gamlefar*knuten (Suleskard, Sirdal) sett frå vest. Føreleddet er ordet *gamlefar* (*gamalfar*) m. ‘bestefar’, som her kanskje er nytta som noanemne for ‘bjørn’. Foto: Eli Smedvig.

7. Noanemningar langs kysten

Blant norske kystfiskarar var ord for dyr – både ville dyr og husdyr – og fleire andre ord og namn tabunemningar som det var strengt forbode å nytta på sjøen, bl.a. for å unngå dårleg fiske eller grunnstøyting (Særheim 2018). Slik tradisjon er nemnd i eldre litteratur, bl.a. av Peder Clausson Friis frå sørlandskysten (1613), av Knut Leem frå Karmøy (1740-åra) og Hans Strøm frå Sunnmøre (1760-åra). Også frå andre kystkulturar i det nord-atlantiske området er det rapportert om bruk av noa for visse dyr (og landemerke); det gjeld både ord- og namnebruk. Denne spesielle tradisjonen er grundig omtala av Svale Solheim (1940 s. 169 ff.) frå norskekysten og andre stader i Nord-Europa, og av Jöran Sahlgren (1915, 1918) frå Sverige. Solheim skriv bl.a. at færøyske fiskarar ikkje skulle nemna visse landemerke medan dei var på sjøen, men i staden seia t.d. *Tvøstlutur* ‘eit stykke med kjøt av grindkval’ for *Múlin* (nordspissen av Borðoy), og *Smørnøs* ‘smør’ + ‘nase’ for *Kallsoy*. Liknande namnebruk er omtala av Jakob Jakobsen (1897 s. 99, 1936 s. 164 ff.) frå Shetland. Frå det gamle norrøne språket på Shetland nemner Jakobsen (1928–32) 18 ulike noanemningar for ‘hest’, 7 for ‘ku’, 11 for ‘sau’, 13 for ‘gris’, 5 for ‘hund’ og 22 for ‘katt’. Også nors-

ke fiskarar nytta noaord for husdyr, t.d. *lang rumpe* for ‘hest’ og ‘ku’, *roskate* for ‘gris’ og *snauskolt* og *spretta* for ‘sau’ (Solheim 1940 s. 61, 64 f., 67 f.).

Namnet *Landego(de)* ‘det gode land(et)’, som førekjem tre stader langs norskekysten (ved Bodø, Stad og Kragerø), formidlar eit positivt – formildande – innhald, nytta om farlege stader i skipsleia. Øynamnet *Jomfruland* (*Jomfrulandt* 1520) frå Kragerø er omtala av Peder Clausson Friis så tidleg som i 1613: «Norske Skibsfolck, aff nogen Superstitz oc Vonne, ville icke neffne det Land Jomfruland, naar de ere under Segel, før end de hafue seiglet der forbi, men kalde det Landet gode, huilcken Superstitz de oc observere met flere Orter» (Friis 1881 s. 298). Ved denne øya er det mange grunnar som er farlege for skipsferdsla. Det gammalnorske namnet på øya var *Aurr*, laga til gno. *aurr* m. ‘aur, grus’. Her finn ein altså tre ulike namn på same øya, eldst gno. *Aurr*, dessutan *Jomfruland* og *Landet gode*, dei to siste som noanamn.

Fleire namn på farlege grunnar og skjer langs norskekysten inneheld eit nemne med tydinga ‘bjørn’. Frå sørlandskysten kan nemnast fleire døme på skjernamn som *Bjørnen* og *Bjørneskjer*. Liknande namn finn ein andre stader i Norden. Frå den finske skjergarden nemner Kurt Zilliacus (1989 s. 88) blant jamføringsnamna meir enn 20 døme på det usamansette *Bjørnen* som namn på grunnar «med lurvig vaxtlighet», jf. også Hjalmar Lindroth 1922 s. 105–106. Frå Finnøy nemner Per Hovda (1941 s. 13) *Balten*, nytta om eit farleg skjer nær land ved den søre innseglinga til Hesbyvågen. Det er tolka til skaldordet gno. *balti* m. ‘bjørn’, som også er nytta som mannstilnamn. Hovda viser til at namnet er feilskrive *Galten* på sjøkart, vel fordi *Galten* er eit vanleg skjernamn i dette området (Særheim 2018 s. 85 ff.).

Til nokre skjergardsnamn med nemne for ‘bjørn’ har det vore knytt tabuførestillingar. Blant fiskarar og sjøfolk var t.d. *Bjørneflua* (Hustad, Romsdal) – ifølgje Solheim (1940 s. 145) – eit tabunamn som ikkje skulle nemnast medan ein var på sjøen. Å nemna det kunne føra til dårleg fiske eller skipsforlis. Til nokre slike stader var det tradisjonar om spesiell åtferd frå dei som for framom (Solheim 1940 s. 162), t.d. å lata som om ein stakk bjørnen ved *Bjørnøy* (Talvik, Finnmark).

8. Oppsummering og konklusjon

I dei fleste stadnamna med føreleddet *Godfar*- synest det, som nemnt, mest rimeleg å rekna med tydinga ‘bestefar’, jf. døma under punkt 3 ovanfor. Dette gjeld først og fremst namn som er knytte til gardsbusetnad, gardsdrift eller annan type verksemd nær busetnaden. For namn som ligg langt inne fjellet, langt frå gardar og busetnad, og gjerne i område der ein veit at det tidlegare var

mykje bjørn, bør det vurderast om namna kan ha bakgrunn i at appellativet *godfar* m. har vorte nytta som noanemne for 'bjørn'. Dette synest vera den mest rimelege forklaringa på namn som *Godfarfjellet* og *Godfarтона* (2 g.) frå Ognahaia og på dei omtala namna med dette nemnet frå fjellbygda Sirdal (jf. punkt 4 og 5), i alle høve for namna frå Ådneram, Ausdal og Liland. Slike namn er nytta om stader i stølsmarka, gjerne langt inne i heia. Det er kjent at det tidlegare var mykje bjørn i desse områda, noko som er avspegla i meir enn 80 namn frå Sirdal med føreledd som *Bjørn-*, *Bjørns-* og *Bjørna-*. Namnemiljøet, topografien, leiet til stadene og etterleddet i namna kan tyda på at føreleddet *Godfar-* i slike høve refererer til 'bjørn'. Det finst som nemnt også namn i desse områda som siktar til førekomst av andre rovdyr, som jerv, ulv, gaupe og rev, dessutan ørn, falk, hubro og andre rovfuglar.

Frå kystområde er det velkjent at noanemningar i nokre høve har vorte nytta i namngjeving av spesielle stader langs skipsleia (jf. pkt. 7). Det var knytt tabuførestillingar til somme namn, bl.a. til fleire namn med nemne for 'bjørn'. Ein må også kunna rekna med at slik namngjeving kan ha gjort seg gjeldande i innlandsområde og fjellbygder. Det er kjent frå folkeleg tradisjon at dei førestillingane som har vore knytte til bruken av noanemningar, bl.a. for dyreslaget bjørn, har vore levande i fjellbygder, særleg i tilknytning til stølsbruk (Reinton 1955 s. 356). Også frå Ognahaia er det fortalt at visse rovdyr og rovfuglar ikkje skulle nemnast utan vidare; dei skulle ikkje omtalast med rette namn, men med løyndenamn. Ein Per i Homse som hadde skote ein hubro (kalla *steinulv* i dialekten), fortalde t.d. at han hadde «skode Boffen»; hubroen vart rekna som feigdarfugl, han varsla død (Folkeminne frå Ognahaia s. 66). Det synest rimeleg å rekna med at liknande førestillingar kan ha kome til uttrykk i namngjevinga.

Litteratur

- de Fine, Bendix Christian, 1952: Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse. Med eit tillegg. Utg. av Per Thorson. Stavanger.
- Flokenes, Kåre, 1999: Stadnamn i Askvoll. Stavanger.
- Folkeminne frå Ognahaia [1]. Eit dugnadsarbeid år 2000. Red.: Audun Øyri. 2000. [Ogna.]
- Friis, Peder Clausson = Norrigis Bescriuelse [1613]. I: Samlede Skrifter af Peder Clausson Friis. Udg. af G. Storm. 1881. Kristiania. S. 243–409.
- Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3. uppl. Lund.
- Hovda, Per, 1941: *Okse, galt, hund* og andre dyrenemne i skjernamn. I: Bergens Museums årbok. (Hist.-antikv. rekke 7.) S. 3–16.
- Indrebø, Gustav 1924: Norske innsjønamn 1. Upplands fylke. Kristiania. (Skrifter utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo, 2. Hist.-filos. klasse. 1923:7.)
- 1933: Norske innsjønamn 2. Buskerud fylke. Oslo. (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-akademi i Oslo. 2. Hist.-filos. klasse 1933:1.)

- Jakobsen, Jakob, 1897: Det norrøne sprog på Shetland. København.
— 1928–32: An etymological dictionary of the Norn language in Shetland 1–2. London–Copenhagen.
— 1936: The Place-names of Shetland. London–Copenhagen.
- Leem, Knud, 1923 = Professor Knud Leems Norske Maalsamlinger fraa 1740-aari. Utg. ved Torleiv Hannaas. Kristiania.
- Lindroth, Hjalmar, 1922: Kust- och skärgårdsnamnen i Göteborgs och Bohus län 1. Göteborg. (Skrifter utg. av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs Högskola 3.)
- Molaug, Eldar, 1934: Stadnamni frå 28 gardar i Fossan (Forsand) herad i Rogaland. Utrykt hovudfagsavhandling. Universitetet i Oslo.
- Reinton, Lars, 1955: Sæterbruket i Noreg 1. Sætertypar og driftsformer. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter 48.)
- Sahlgren, Jöran, 1915: Blåkulla och blåkullafärderna. En språklig och mythistorisk undersökning. I: NoB 3. S. 100–161.
— 1918: Förbjudna namn. I: NoB 6. S. 1–21.
- Seland, Per, 1980–1987: Sirdal. Gard og ætt 1–2. Tonstad.
- Slyngstad, Arnfred, 1951: Skjergardsnamn frå Sunnmøre. Oslo.
- Solheim, Svale, 1940: Nenningsfordomar ved fiske. Oslo.
- Strøm, Hans, 1762–1766: Physisk og oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens stift i Norge. Oplyst med landkort og kobberstykker 1–2. Sorøe.
- Særheim, Inge, 1985: Stadnamn fortel historie. Om namngjeving, namnebruk og opplysningar i stadnamn. Stavanger.
— 1992: Sirdal. Namn og stader 1. Namnetolkingar. Tonstad.
— 2007: Stadnamn i Rogaland. Bergen.
— 2013: Stadnamn. I: Hå kulturhistorie 2. Red.: Jan Bjarne Bø & Marie Smith-Solbakken. Trondheim. S. 291–341.
— 2018: *Tasen, Sugga og Porthunden*. Metaforisk bruk av husdyrnemne i skjergardsnamn. I: NoB 106. S. 83–100.
- Venås, Kjell, 1987: Norske innsjønamn 3. Hedmark fylke. Oslo.
— 2002: Norske innsjønamn 4. Telemark fylke. Oslo.
- Zilliacus, Kurt, 1989: Skärgårdsnamn. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 558.)

Summary

Godfar – a noa word for ‘bear’ in some place-names
from south-west Norway?

By Inge Særheim

Several Norwegian place-names contain the first element *Godfar*-. This has been interpreted as the word *godfar* m. (‘good father’) with the meaning ‘grandfather’, which in most cases seems reasonable. However, in Norwegian dialects the appellative *godfar* m. is also used as a ‘noa word’ – a harmless, non-taboo substitute – for ‘bear’. Is there

reason to believe that this use of the word is also reflected in some microtoponyms, for example names denoting topographical features in the mountains and in areas with summer mountain farms, where bears used to be numerous and represented a major problem for people and cattle? In names such as *Godfarfjellet* and *Godfartona* from the upper parts of Jæren (southern Rogaland) and in several names from Sirdal (Vest-Agder), e.g. *Godfardalen*, *Godfarskaret*, *Godfarlega* and *Godfartjørna*, it seems likely that the first element can be interpreted as *godfar* m., used as a noa word for 'bear'. Quite a few other toponyms from these areas refer to bears and other wild animals (wolverines, wolves, lynx and foxes), and the *Godfar*- names appear to denote typical bear locations. The types of generics (second elements) found in the *Godfar*- names also seem to support this interpretation, for example *to* f. 'mountain shelf', often referring to a den. In the past, words for certain animals – domestic as well as wild – were also taboo among Norwegian fishermen. At sea, they would use noa words and names instead.

Det lingvistiska landskapet i Svenskfinland

Av Pirkko Nuolijärvi

Väinö Syrjälä: Namn – språk – ställe. Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum. Pdf. 188 s. Helsingfors: Finsk-ugriska och nordiska avdelningen vid Helsingfors universitet. 2018. (Nordica Helsingiensia 52.) ISBN 978-951-51-4298-6.

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/235244/NAMNSPR%3%85.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

Namn och bygd 107 (2019), 75–82.

Pirkko Nuolijärvi, Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, University of Helsinki: The linguistic landscape of Swedish-speaking Finland.

Abstract

The author of this review article acted as examiner for Väinö Syrjälä's thesis *Namn – språk – ställe: Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum*, and the article is based on her comments in that capacity. Syrjälä's thesis is a study of the linguistic landscape of bilingual Finland, focusing on both the use of names and the perceptions of language users. Its analysis encompasses place-names and commercial names in the public space. The review article describes the structure, research questions, data and methods of the thesis, together with some of its findings. It also looks briefly at the theoretical background to Syrjälä's work and the concepts which he discusses. As he devotes particular attention to questions of methodology, the present author discusses how the thesis describes the limitations associated with certain methods.

Keywords: linguistic landscapes, Swedish in Finland, folk onomastics, methodology.

Inledning

Namn är en väsentlig del av vår värld. När vi rör oss i olika miljöer, kan vi inte undvika ortnamn eller kommersiella namn, och vi behöver namn i vårt vardagliga liv. Det är viktigt att språkens användning i våra landskap blir noggrant analyserad och att det finns vetenskapliga kunskaper om namnbruket. Författaren till denna recensionsartikel var opponert på Väinö Syrjäläs avhandling *Namn – språk – ställe. Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum*, och föreliggande artikel bygger på denna opposition.

Syrjäläs avhandling är en studie av det lingvistiska landskapet i Svenskfinland. Både namnbruket och språkbrukarnas uppfattningar står i fokus. Författaren betonar att det är fråga om minoritetsforskning; det gäller svenskans roll i det finländska lingvistiska landskapet. Avhandlingen är alltså viktig för den finlandssvenska språkgemenskapen, men den är intressant för alla finländare och dess resultat kan användas för många ändamål, inte minst när man analy-

serar hur språklagen fungerar i praktiken i tvåspråkiga kommuner. Därtill är denna undersökning ett värdefullt tillskott till den nordiska och finländska namnforskningen och socioonomastiken. Även om namnforskningen alltid har varit livlig i Finland, finns det inte många studier som tar upp språkbrukarnas uppfattningar om omgivningens namnvärld.

Tidigare forskning

Studiet av lingvistiska landskap har utvecklats till ett brett forskningsfält inom sociolingvistik, men fältet är i hög grad mångdisciplinärt. Förutom språkvetare har forskare från kulturgeografi, semiotik, pedagogik, socialpsykologi, juridik och ekonomi bidragit med empiriska frågeställningar och teoretiska synpunkter. Det finns en hel del samlingsverk, monografier, tidskrifter, konferensrapporter och enskilda artiklar om ämnet. Att analysera lingvistiska landskap är dock ganska nytt i Finland.

Studiet av lingvistiska landskap började i sin nuvarande form utvecklas efter att Rodrigue Landry och Richard Y. Bourhis år 1997 publicerat sin undersökning av lingvistiska landskap i Kanada. Deras fokus var på franskan i det tvåspråkiga kanadensiska samhället. Olika forskare hade dock visat intresse för språkbruket i det offentliga rummet redan dessförinnan, men det aktiva forskningsarbetet på fältet utvecklades särskilt från början av 2000-talet. Enligt Monica Barni & Carla Bagna (2010) har utveckling skett på tre områden: de involverade objekten och subjekten, relationen till övriga vetenskapsgrenar och valet av de mest ändamålsenliga metoderna för olika syften. Efter de första stegen har studier av lingvistiska landskap fokuserat på olika miljöer i skilda delar av världen. Även om Nordens landskap inte har figurerat i särskilt många studier hittills, kan man finna några exempel på intressanta undersökningar med varierande utgångspunkter. Studierna av lingvistiska landskap i nordiska omgivningar har tagit fasta på den allt större flerspråkigheten i det offentliga rummet. Många miljöer har analyserats, t.ex. Malmö, Göteborg, Oslo, Tromsø och Nordkalotten.

Även i Finland har språkforskare ur olika perspektiv riktat intresset mot lingvistiska landskap. Kaisa Koskinen (2013) analyserar det lingvistiska landskapet i Hervanta i Tammerfors med fokus på översättningarna i det offentliga rummet. Paula Sjöblom (2013) diskuterar kommersiella namn synliga i Åbo och Mikko Laitinen (2014) fokuserar på förekomsten av engelska i det offentliga rummet och kommenterar både urbana och rurala områden. Vid sidan av de fysiska landskapen har även virtuella landskap diskuterats av nordiska forskare; till exempel har Mia Halonen (2015) analyserat sociala medier som specifika språkliga ställen.

Svenskfinland är på grund av vår officiella tvåspråkighet en väldigt intressant kontext för studiet av lingvistiska landskap. Väinö Syrjälä skrev sin pro gradu-avhandling om skyltningen på metrostationer i Helsingfors och visade att svenskan i princip endast används i den officiella skyltningen. Jan-Ola Östman (2017) har undersökt skyltar med dialektala namn i Solf och Leila Mattfolk (2017) namnlandskapet i Närpes.

Väinö Syrjälä har alltså en mångsidig och rik bakgrund att stödja sig på vad gäller tidigare forskning inom området, och han känner utmärkt väl till tidigare resultat. Förebilder och riktningar finns att välja mellan. Men trots mångfalden av studier finns det klara behov av fler undersökningar med fokus på språkbrukarnas uppfattningar om lingvistiska landskap.

Avhandlingens struktur och innehåll

Avhandlingen omfattar en kapp (95 s.) samt fyra publicerade artiklar i svenskspråkiga konferensrapporter eller samlingsverk och en artikel i ett engelskspråkigt samlingsverk (sammanlagt 93 s.). Artiklarna, som har utkommit under tre år, är följande:

Studie A: Svenskfinland på främmande språk – förhållandet mellan namn och ställe (Syrjälä 2017b).

Studie B: Språkbrukarnas syn på lingvistiska landskap i Svenskfinland (Syrjälä 2016a).

Studie C: Namn i gatubilden – om namn i Svenskfinlands lingvistiska landskap (Syrjälä 2016b).

Studie D: Naming businesses – in the context of bilingual Finnish cityscapes (Syrjälä 2017a).

Studie E: Ungdomar observerar lingvistiska landskap (Syrjälä 2018).

I inledningen till kappan (s. 4–8) beskriver Väinö Syrjälä undersökningens syfte och forskningsfrågor samt dispositionen av kappan. I kapitel 2, Utgångspunkter (s. 9–23), definierar han hur han använder de olika begreppen i sin forskning och presenterar den metodologiska förankringen i folkonomastiken. I kapitel 3, Studiet av lingvistiska landskap (s. 24–42), diskuterar han metodologiska synpunkter närmare och presenterar teoretiska utgångspunkter i tidigare forskning samt de perspektiv som är relevanta i hans delstudier. Kapitel 4, Namn i det offentliga rummet (s. 43–50), innehåller en presentation av de namnkategorier som är aktuella i det offentliga rummet. I kapitel 5, Presentation av delstudierna (s. 51–66), ger Syrjälä en kort beskrivning av delundersökningarna och presenterar sitt material och sina metoder. Kapitel 6, Sam-

manfattning av forskningsresultaten (s. 67–75), beskriver vad namnbruket säger om ett tvåspråkigt ställe och om svenskan i samhället samt om det lingvistiska landskapet enligt språkbrukarnas uppfattningar och observationer. Kapitel 7, Slutdiskussion (s. 76–81), innehåller metodologisk diskussion och slutsatser.

Syfte och forskningsfrågor

Enligt författaren är syftet med hans studie »att diskutera metoder som tar hänsyn till språkbrukarnas synpunkter i kartläggningen av lingvistiska landskap, och att diskutera hur språkbruket i det offentliga rummet påverkar språkbrukarnas uppfattningar av städer i Svenskfinland som tvåspråkiga ställen» (s. 6). Särskild tyngd ges åt en metodologisk diskussion. Författaren formulerar studiens fyra huvudfrågor sålunda:

- Hurdan information av språkbrukarnas synpunkter kan nås med olika metoder?
- Hur kan namn tolkas i kontexten av det lingvistiska landskapet?
- Vilken roll har det lingvistiska landskapet för svenskans uppfattade ställning i samhället?
- Hurdant är förhållandet mellan namnbruket och det (förmodade) tvåspråkiga stället?

Det finns ganska många vidsträckta frågor, men Syrjälä har klarat sin uppgift bra och i huvudsak kunnat svara på sina frågor. Varje delstudie belyser en specifik aspekt av det övergripande temat (s. 6–7), men det finns ett samband mellan studierna. Man får intrycket att helheten är genomtänkt. Och förf. har också gjort tydligt att det är frågan om metoder och inte så mycket om beskrivningen av det lingvistiska landskapet som sådant.

Material och metoder

För att hitta svar på forskningsfrågorna använder Syrjälä olika metoder när han samlar in material och analyserar det. Det finns tre typer av material i avhandlingen:

- en kartläggning av de lingvistiska landskapen i Grankulla och Karis, två tvåspråkiga småstäder i Nyland i södra Finland (sammanlagt 2 317 skyltar),
- en enkät som besvarades av 91 informanter i de nämnda kommunerna och
- ungdomarnas observationer i sina stadsdelar i Gårdsbacka i Helsingfors och i Esbo centrum.

Den sistnämnda studien av ungdomars observationer är en kvalitativ fallstudie och ett intressant experiment i sig, men man kan nog ifrågasätta valet av informanter. De är fyra finskspråkiga flickor i Gårdsbacka och två svenskspråkiga flickor i Esbo centrum. Det är naturligtvis korrekt att använda sina egna kontakter och ha en slumpmässig grupp, men det skulle ha varit intressant att välja ytterligare två svenskspråkiga flickor och också pojkar från båda förorterna, eftersom Syrjälä jämför gruppernas uppfattningar och åsikter. De jämförelser och slutsatser som grundar sig på ett så litet material kan läsaren lätt ifrågasätta. Trots detta vill jag säga att studien är metodologiskt intressant och riktar blicken mot framtiden.

Alla metoder Syrjälä använder är inte nya, men då han kombinerar olika typer av metoder och material, kan man lätt se, vilka nya vägar namnforskningen och särskilt folkonomastiken kan hitta i framtiden. Denna kombination av olika material och metoder skapar möjligheter att ge en rikare bild av lingvistiska landskap. Särskilt den kvalitativa analysen i avhandlingen ger många idéer för vidare forskning.

Teoretisk bakgrund och väsentliga begrepp

Väinö Syrjälä känner sitt forskningsområde väl och är inne i den internationella och finländska diskussionen. Han presenterar noggrant tidigare studier av lingvistiska landskap liksom fältets metodologiska utveckling under de senaste åren. Efter att Landry & Bourhis hade introducerat termen *linguistic landscape* 1997, har forskningen kring ämnet varit aktiv från början av 2000-talet som ovan nämnt. Syrjälä kommenterar kort en hel del av dessa studier, men det är svårt att veta vilka av dem som är mest relevanta för hans egen orientering. I varje fall är kapitel 3 i avhandlingen en innehållsrik presentation av fältet.

Viktiga termer i avhandlingen är naturligtvis *lingvistiskt landskap* och det alternativa *språkligt landskap*. Syrjälä har valt den första för att följa tidigare forskning, fast han inte ser stor skillnad mellan termerna. Det kan hända att det inte finns någon skillnad mellan dessa uttryck i svenskan, men min språkliga bakgrund kan påverka, hur jag tolkar dessa termer; i finskan kan man utan problem alltid använda ordet *kielimaisema*, fast ordet kan ha två betydelser, men *lingvistinen maisema* skulle låta konstigt. Detta visar att man egentligen inte kan översätta termerna direkt utan att fundera på de språkliga villkoren. Andra viktiga termer i avhandlingen är *plats* (*space*) och *ställe* (*place*). Syrjälä lyfter fram att *ställen* har en sociokulturell och identitetsmässig betydelse medan *platser* är mer fysiska. Dessa definitioner är viktiga för analysen i de olika delstudierna. Den terminologiska diskussionen i avhandlingen visar att

Syrjälä har intagit sin plats i den aktuella terminologiska och metodologiska diskussionen inom fältet.

Analys och resultat

Syrjälä beskriver analysen av sitt material åskådligt. Man får en klar uppfattning om resultaten i varje delstudie. De olika delarna i verket har förts samman till en helhet. Syrjälä framför också kritiska synpunkter ärligt och beskriver tydligt vilka begränsningar de använda metoderna har.

Det finns en hel del intressanta resultat i avhandlingen. Några resultat svarar antagligen mot förväntningarna: officiella namn stöder ställets tvåspråkighet medan kommersiella namn är flerspråkiga med finskan som det huvudsakliga språket, och svenskan har en tydligt underställd position i det kommersiella språkbruket. Språkbrukarnas uppfattningar överensstämmer alltså i hög grad med verkligheten. Man får lätt en allmän bild av uppfattningarna om språkbruket på skyltarna, men eftersom materialet i denna delundersökning har samlats in från webben, blev det svårt att komma åt informanternas egentliga preferenser. Som författaren betonar, är det viktigt att vidareutveckla insamlingsmetoderna.

Ett resultat väcker särskilt intresse: de finskspråkiga flickorna lyfte fram framför allt sådana inslag som de uppfattade som roliga på skyltarna, medan de svenskspråkiga fokuserade på språkliga detaljer, till exempel konstiga översättningar och språkfel i de svenska texterna. Detta visar att de minoritetspråkiga har större fokus på det egna språket. Man kan dock påminna om att det behövs mera forskning och en större grupp av informanter. Ungdomarna, här flickorna, var över huvud taget positiva till flerspråkigheten i det offentliga rummet. Enligt min uppfattning hör detta fenomen ihop med diskussionen om de uppfattningar som vuxna finländare kan ha om olika språk och språkformer. Det skulle vara intressant att undersöka denna skillnad med flera språkbrukare som skulle representera olika åldrar, kön och socialgrupper.

Analysen och hela avhandlingen gör i allmänhet ett övertygande intryck. Särskilt vill jag betona att den teoretiska diskussionen och presentationen av den tidigare forskningen är givande. Det finns dock rätt mycket upprepning på grund av att författaren har delat upp beskrivningen av delstudierna på två kapitel (5 och 6). Man får en klar bild av resultaten, men det skulle ha varit bättre att kombinera dessa två kapitel för att undvika överlappning. Under disputationen kunde dock Syrjälä argumentera väl för sin lösning.

Syrjäläs text är lätt att följa med i, och argumenteringen är öppen och tydlig. Han använder mycket metatext och skriver ganska utförligt, vilket – som sagt

– också innebär att det finns många upprepningar. Å andra sidan hjälper denna vägledning läsaren att orientera sig om utgångspunkter och olika delar i analysen.

Trots några kritiska kommentarer menar jag att Väinö Syrjäläs avhandling är en gedigen undersökning. Avhandlingen har tydliga mål och författaren svarar bra och konsekvent på sina forskningsfrågor. Syrjälä känner sitt material och sina metoder väl och kan klart och tydligt åskådliggöra sina resultat. Han vet också vilka begränsningar vissa metoder har. I sin sammanfattning och slutdiskussion tar Syrjälä fram flera aspekter som är relevanta för socio- och folkonomastiken i framtiden men han ger också idéer till olika grenar inom sociolingvistik. Detta gäller särskilt metoder och nya sätt att samarbeta med olika grupper av språkbrukare.

Litteratur

- Barni, Monica & Bagna, Carla, 2010: Linguistic landscape and language vitality. I: Linguistic landscape in the city. Ed. by Elana Shohamy, Eliezer Ben-Rafael & Monica Barni. Bristol. S. 3–18.
- Halonen, Mia, 2015: Social media landscapes. Tracing the uses and functions of hybrid sign. I: Dimensions of sociolinguistic landscapes in Europe. Materials and methodological solutions. Ed. by Mikko Laitinen & Anastassia Zabrodskaja. Berlin. S. 127–148.
- Koskinen, Kaisa, 2013: Turistina Hervannan kielimaisemassa. Käännettyyden jäljillä. I: Tulkattu Tampere. Toimittanut Kaisa Koskinen. Tampere. S. 313–334.
- Landry, Rodrigue & Bourhis, Richard Y., 1997: Linguistic landscape and ethno-linguistic vitality. An empirical study. I: The journal of language and social psychology 16:1. S. 23–49.
- Laitinen, Mikko, 2014: 630 kilometers by bicycle. Observations of English in urban and rural Finland. I: International journal of the sociology of language 228. S. 55–78.
- Mattfolk, Leila, 2017: Attitudes towards globalized company names. I: Socio-onomastics. The pragmatics of names. Ed. by Terhi Ainiala & Jan-Ola Östman. Amsterdam. (Pragmatics and beyond. New series 275.) S. 166–181.
- Sjöblom, Paula, 2013: Commercial names in Finnish public space. I: Onomastics in contemporary public space. Ed. by Oliviu Felecan & Alina Bugheșiu. Newcastle upon Tyne. S. 161–171.
- Syrjälä, Väinö, 2016a: Språkbrukarnas syn på lingvistiska landskap i Svenskfinland. I: Folkmålsstudier 54. S. 91–114.
- 2016b: Namn i gatubilden – om namn i Svenskfinlands lingvistiska landskap. I: Navn og navnebærer. Rapport fra NORNAs 45. symposium i Skagen 1.–4. oktober 2014. Red. av Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert & Johnny G. G. Jakobsen. Uppsala. (NORNA-rapporter 93.) S. 263–286.
- 2017a: Naming businesses – in the context of bilingual Finnish cityscapes. I: Socio-onomastics. The pragmatics of names. Ed. by Terhi Ainiala & Jan-Ola Östman. Amsterdam. (Pragmatics & beyond. New Series 275.) S. 183–202.
- 2017b: Svenskfinland på främmande språk – förhållandet mellan namn och ställe.

- I: Namn som kjelder. Rapport frå Den sekstande nordiske namneforsarkongressen på Jæren folkehøgskule, Kleppe 8.–11. juni 2016. Red. av Tom Schmidt & Inge Særheim. Uppsala. (NORNA-rapporter 96.) S. 219–230.
- 2018: Ungdomar observerar lingvistiska landskap. I: Svenskan i Finland 17. Red. av Beatrice Silén & al. Helsingfors. (Nordica Helsingiensia 53.) S. 155–167.
- Östman, Jan-Ola, 2017: Lingvistiska dialektlandskap, estetik och språklig självintervention. I: Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10. Red. av Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavsson & Lisa Södergård. Helsingfors. (Nordica Helsingiensia 48. Dialektforskning 5.) S. 429–440.

Summary

The linguistic landscape of Swedish-speaking Finland

By Pirkko Nuolijärvi

Since Finland is officially bilingual, the main areas of the country where Swedish is spoken are an interesting context for a study of linguistic landscapes. Väinö Syrjälä's thesis *Namn – språk – ställe: Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum* (Names – languages – places: Language users in the public spaces of bilingual Finland) is a study of the linguistic landscape of Swedish-speaking parts of the country, focusing on both the use of names and the perceptions of language users. Its analysis encompasses place-names and commercial names in the public space. The review article describes the structure, research questions, data and methods of the thesis, together with some of its findings. It also looks briefly at the theoretical background to Syrjälä's work and the concepts which he discusses. As he devotes particular attention to questions of methodology, the present author discusses how the thesis describes the limitations associated with certain methods.

The thesis presents a good many interesting results. Some of them were presumably to be expected: official names support the bilingualism of a place, while commercial names are multilingual, with Finnish as the main language and Swedish clearly in a subordinate position in commercial contexts. In his summary and concluding discussion, Syrjälä highlights a number of issues of relevance to future work in socio- and folk onomastics, but also suggests ideas for various areas of sociolinguistics. These are concerned in particular with methodology and new ways of working with different groups of language users. Not all the methods Syrjälä uses are new, but by combining different types of methods and data, he sheds light on new approaches which onomastic research, and especially folk onomastics, could pursue in the years ahead. This combination of different data and methods makes it possible to paint a richer picture of linguistic landscapes. The qualitative analysis in the thesis, in particular, offers many ideas for further research.

Båtnamn som sociolingvistisk resurs

En studie av svenska fritidsbåtägares syn på namnvalet

Av *Emilia Aldrin*

Namn och bygd 107 (2019), 83–107.

Emilia Aldrin, School of Education, Humanities and Social Sciences, Halmstad University: Boat names as a sociolinguistic resource: A study of Swedish recreational boat owners' views of their choices of name.

Abstract

This article discusses the naming of objects and presents a socio-onomastic study of contemporary Swedish recreational boats. Based on survey data from 187 informants, the discussion focuses on the process of naming, name variation (in terms of gender, linguistic choices, semantic categories and wordplay), and explicit reasons for names. Comparisons are drawn with personal naming. The influence of factors in the social context (type of boat and gender, age and education of the owner) is considered throughout, but generally found to be limited. It is argued that this kind of naming can be seen, rather, as a construction of the personal identity of the owner and of the boat concerned.

Keywords: onomastics, socio-onomastics, ship names, naming procedure, reasons for names.

1. Inledning

Namngivning av fritidsbåtar utgör ett slags namngivning av objekt. Sådana namn har ofta fått styvmoderlig behandling inom namnforskningen och placerats i slasktratten »övriga namn» (se t.ex. NORNA-rapporter 56 från 1994 med denna titel). Som alternativ har Pamp (1994) föreslagit kategorin »saknamn» för namn på alla konkreta som inte är personer, orter, djur eller växter. Schybergson (2009) använder istället termen »kulturnamn» som överordnad kategori vid sidan av personnamn, djurnamn och ortnamn. Jag ämnar inte här ge något terminologiskt bidrag, men vill däremot framföra ännu ett viktigt skäl att urskilja namn på objekt som separat namnkategori, nämligen den specifika namngivningskontexten (se även Rogan 1990, 1994). Till skillnad från namngivningen av de flesta platser, gator och byggnader är namn på båtar inte oundgängliga för att möjliggöra gemensamma, igenkännbara och praktiska referenspunkter i det geografiska rummet. Ett båtnamn utgör ingen unik identifikation och om namngivningen av båtar främst vore grundad på ett identifikationsbehov hade bokstavs- eller sifferkombinationer kunnat fungera lika väl (i likhet med flygplans alfanumeriska koder och bilars registreringsskyltar), vilket påpekats av Rogan (1992 s. 88). Vidare finns det inte heller, till skillnad

från namngivningen av människor och de flesta djur som ges individnamn, något direkt kommunikationsbehov med det namngivna objektet; det finns ingen levande individ som ska förhålla sig till eller lystra till det valda namnet i interaktion. Det rent språkliga behovet av ett namn (identifikation, interaktion) är alltså mindre för objekt som båtar än för andra referenter som brukar namnges. Trots detta får båtar namn, vilket påvisar existensen av andra namngivningsfunktioner.

Såväl Andersson (1994, 1996) som Rogan (1990, 1994) har påpekat att en viktig namngivningsfunktion gällande objekt är den så kallade individualiserande eller singulariserande funktionen, dvs. att genom namnet urskilja en enskild referent som något enastående i sin klass (Rogan 1990 s. 58, 1994 s. 84, Andersson 1996 s. 18). När individer genom omständigheter, erfarenheter, praktiker, minnen och känslor utvecklar en speciell relation till ett objekt kan detta bli förknippat med en ovanligt hög grad av semantisk betydelse som gör att objektet uppfattas som unikt i sin klass. Namngivning kan då fylla ett psykologiskt behov av att språkligt uttrycka och konstituera denna unika relation till objektet. Detta hänger nära samman med vad Andersson (1996) beskriver som den emotiva namngivningsfunktionen, dvs. namngivarens behov av att uttrycka sitt känslomässiga förhållningssätt till den namngivna referenten. Det kan också finnas en expressiv namngivningsfunktion i förhållande till objekt (Rogan 1992, Andersson 1996), dvs. ett behov hos namngivaren att kommunicera personliga, sociala och ideologiska förhållningssätt gentemot omgivningen, där namnet utnyttjas som en sociolingvistisk resurs. En sådan funktion synliggörs inte minst i bruket av synliga namndekaler på båtars skrov (se Rogan 1992). Att det emotiva och expressiva behovet blir viktigare än det rent språkliga behovet skapar likheter mellan båtnamnen och inofficiella namnkategorier (se t.ex. Gustafsson 2016 kap. 5). Därtill måste den konventionella namngivningsfunktionen framhåvas, dvs. människans vana att följa etablerade konventionella praktiker i vardagen (Rogan 1992) och därigenom upprätthålla existerande kognitiva scheman för onomastikonet (Schybergson 2009) när dessa väl är skapade. Eftersom båtar brukar få namn fortsätter man att ge dem namn som känns igen som båtnamn. Sammantaget skapar detta en intressant namngivningskontext och gör båtnamnen särskilt intressanta för socioonomastisk analys.

Syftet med denna artikel är att undersöka namngivning av svenska fritidsbåtar i början av 2000-talet, med särskilt fokus på namngivningsprocess och namngivningsmotiv. Härvid kommer också betydelsen av sociala faktorer att analyseras utifrån namngivarnas kön, ålder, utbildning samt båttyp, för att möjliggöra en diskussion om objektnamngivningens betydelse för identitetskapande på olika nivåer.

2. Forskningsbakgrund

Det har påpekats att studier av namn på skepp, fartyg och båtar är tunnsådda såväl i Norden som på andra håll (Johannessen 2005 s. 185, Schybergson 2009 s. 21). Det går dock att samla ett antal arbeten på området (en utmärkt översikt finns i Schybergsons avhandling från 2009). Traditionen att namnge skepp finns belagd långt bakåt, minst till det forna Egypten, 2680 f. Kr. (Kennedy 1974) och har gamla anor även i Norden (Modéer 1935). Varför denna tradition ursprungligen uppstod går idag bara att spekulera kring, men Haasum (1994 s. 255) föreslår att ett viktigt skäl kan ha varit »som en önskan - en förhoppning om välgång» då resor över vatten varit riskfyllda. Kennedy (1974 s. 5) framhäver istället, utifrån en genomgång av de äldsta bevarade skeppsnamnen runt om i världen, att det tycks ha funnits ett påfallande behov av att signalera ägarskap eller tillhörighet. Samtidigt utesluter han inte att namnmagi och viljan att genom namngivning få makt över objekt också kan ha haft betydelse vid den tidiga namngivningen (s. 7). Senare studier av skeppsnamn från olika tidsperioder tydliggör att namnbruket ofta uppvisar spår av samtliga de grundläggande namngivningsfunktionerna, i enlighet med Anderssons teori (1996): ideologiska skäl (t.ex. uppkallelse efter kejsare och religiösa förebilder), socialt samhörighetsskapande skäl (t.ex. namn som enar besättningen, skapar förebilder och uttrycker sociala värderingar) och emotiva skäl (t.ex. känslomässigt laddade, metaforiska och poetiska skeppsnamn).

Många av de tillgängliga studierna av skeppsnamn fokuserar på äldre tider, ofta med ett längre diakront perspektiv och en kombination av flera olika material. Så har Modéer (1935, 1956) behandlat svenska och nordiska skeppsnamn från 1100-talet till 1900-talets första decennier. Karlsson (1970) har i ett större arbete studerat såväl nordiska som internationella fartygsnamn från medeltiden och framåt, med särskilt fokus på 1700-talets fiskebåtar i Bohuslän. Haasum (1994) har skapat en historisk översikt med iakttagelser om svenska båtnamn fram till senare delen av 1900-talet. Det finns också exempel på mer avgränsade och systematiska studier med fokus på specifika tidsperioder. Sandahl (1994) har studerat medeltida namn på engelska och nederländska fartyg. Johannessen har i ett flertal studier diskuterat norska skeppsnamn, såsom skeppsnamn inom norsk oljeverksamhet (2008), referenser till klassisk mytologi i 1800-talets skeppsnamn (2009) och innovationer bland det norska sjöförsvarets skepp samt bland norska passagerarfärjor (2015). Han har också gett viktiga teoretiska och metodiska bidrag till området (Johannessen 2000, 2005). Bland annat har Johannessen visat hur en reell utgångspunkt i namngivarens perspektiv kan ge nya perspektiv på vilka faktorer som påverkar valet och skapandet av skeppsnamn (Johannessen 2000 s. 218, 2015), vilket utgör en viktig utgångspunkt för den studie som här ska presenteras.

Finska skeppsnamn har analyserats av Schybergson i ett flertal arbeten, inklusive ett avhandlingsarbete (2009) om namnen på fartyg i Finlands handelsflotta 1838–1938 ur kronologiskt, regionalt, socialt, morfologiskt och kognitivt perspektiv. Här introduceras begreppet *nautonomastikon* som beskrivs på följande sätt (Schybergson 2009 s. 152):

Det abstrakta nautonomastikonet växlar från namngivare till namngivare, men det finns kan man förutsätta i språkgemenskapen en konsensus som grundar sig på tidigare namngivares namnval och namnidéer. Genomgången av mitt material [...] ger intryck av ett slags kognitivt system, som inte enbart består av en standarduppsättning av traditionella namn att återanvändas (abstrakt nautonomastikon), utan även innefattar namnidéer, d.v.s. abstrakta generaliseringar, enligt Leino (1989 [...]) schematiska enheter som styr namngivningen.

Senare studier av Schybergson inbegriper namn på finska segelskutor under 1800-talet (2013) och det för denna studie särskilt relevanta arbetet om fritidsbåtar av segelbåtstyp i Finland 2007–2013 (Schybergson 2015). I det sistnämnda analyserar Schybergson fritidsbåtars namn som semantiska metaforer och finner en avsevärd stabilitet i dessa över tid, från 1800-tal till 2000-tal. Även om många nya enskilda namn tillkommit har de intressant nog skapats inom ramen för ett antal relativt stabila kognitiva scheman.

Utanför Norden tycks forskningen om skeppsnamn vara långtifrån lika omfattande, vilket bland annat visas av en nyare internationell översikt av Jones (2016) med påfallande få referenser. Detta gäller inte minst kategorin fritidsbåtar som Jones, utan tydligt empiriskt underlag, avfärdar som »whimsically named» (2016 s. 655). Däremot har Kennedy (1974) gjort ett större arbete om skeppsnamns ursprung och språkliga struktur utifrån såväl historiskt material som sentida 1900-talskällor, där även fritidsbåtar beaktas. Han konstaterar bland annat att namnvariationen är större bland fritidsbåtarna än bland större skepp och noterar även intressanta skillnader mellan olika typer av fritidsbåtar (s. 114).

Som framgår av genomgången har tidigare studier på området i hög grad ägnats skeppsnamn under historisk tid och i första hand fokuserat på större fartyg, ofta namngivna av stora företag och organisationer. De privatägda fritidsbåtarnas namn har inte tilldragit sig samma intresse. Ett par studier har dock utförts. Ovan har redan Schybergsons arbete om namn på finska fritidsbåtar (2015) och Kennedys arbete om namn på amerikanska fritidsbåtar (1974) nämnts. Därutöver har Svavar Sigmundsson (1997) intresserat sig för namn på öppna motorbåtar på Island. I Norge har etnologen Rogan (1992, 1994) studerat fritidsbåtars namn och även genomfört en enkät med 300 svarande för att fånga namngivarnas synpunkter och attityder. Detta tycks vara den enda studien av fritidsbåtar som utöver analyser av namnlistor också sökt

närma sig namngivningsprocessen. De svenska fritidsbåtarna har däremot, mig vederligt, inte studerats tidigare.

3. Metod och material

För att möjliggöra en studie som inte bara inkluderar fritidsbåtarnas namn utan också hur namngivningen går till genomfördes en webbenkät. Enkäten spriddes via ett par olika chattforum (på www.maringuiden.se) och intressegrupper på Facebook (Båtliv och underhåll, Vi som gillar sjön och motorbåtar, Vi som gillar träbåtar) samt delades ut till allmänheten i samband med The Tall Ships' Races i Halmstad sommaren 2017. I enkäten fanns tio frågor till båtägare om båtens namn, varför det blev just detta namn och om det genomfördes något slags ceremoni/fest/dop i samband med att båten fick sitt namn (inspirerat av Rogan 1992). Dessutom innehöll enkäten ytterligare ett par frågor som inte studerats tidigare, nämligen vem som kom på namnet, om ägarna aktivt letat efter inspiration till namnet samt hur ägarna värderade olika egenskaper hos båtnamn. Svaren har analyserats såväl kvantitativt som kvalitativt. Dessutom efterfrågades informantens kön, ålder och utbildning samt vilken båttyp det rörde sig om. Det sistnämnda motiveras av att såväl Kennedy (1974) som Rogan (1992) funnit tecken på skillnader mellan olika båttyper. För att skydda informanternas identiteter redovisas inga enskilda namn i anslutning till annan information om ägaren i denna artikel.

Totalt deltog 187 informanter i enkäten. Det finns i Sverige över 820 000 fritidsbåtar (Transportstyrelsen 2016 s. 15), vilket tydliggör att endast en mycket liten andel av båtägarna har deltagit. Alla informanter har heller inte svarat på samtliga frågor, varför det totala antalet varierar i analyserna nedan. Bland enkättagarna äger de allra flesta en så kallad ruffad båt med övernattningsmöjlighet (77 %) medan endast ett fåtal äger en öppen motorbåt (8 %), en öppen segelbåt (5 %) eller en öppen roddbåt (0,5 %). Bland övriga båttyper som nämns finns bland annat en husvagnsbåt, ångbåt, gummibåt, jolle och kanot. I jämförelse med Transportstyrelsens senaste båtlivsundersökning (Transportstyrelsen 2016) finns därmed en stark underrepresentation av ägare till öppna småbåtar (ca 50 % av båtägandet i landet som helhet) och av ägare till motorbåtar/segelbåtar utan ruff (ca 34 % i landet som helhet). Istället finns i den här studien en överrepresentation av ägare till båtar med övernattningsmöjlighet (som endast utgör ca 15 % i landet som helhet).

Vidare är den absoluta majoriteten svarande män (90 %), även om kvinnliga informanter också finns representerade (10 %). Informanternas utbildningsnivå är relativt jämnt fördelad: 42 % har lång universitetsutbildning på minst tre år, 22 % har kort universitetsutbildning på 1–2 år och 35 % saknar

universitetsutbildning, vilket visar att innehavet av en fritidsbåt och intresset för dess namngivning är väl utbrett. Åldersfördelningen visar en tydlig övervikt mot informanter över 50 år (60 %) och få informanter under 40 år (14 %) medan ungefär en fjärdedel av informanterna är i åldern 40–49 år (26 %). Detta är emellertid inte särskilt förvånande. Det finns ingen tillgänglig åldersstatistik över landets båtägare att jämföra med, men ett rimligt antagande är att införskaffandet av en fritidsbåt utgör en ekonomisk investering och medför praktiska omständigheter, något som gör att inköpet för många blir möjligt först efter 40.

Sammanfattningsvis är det insamlade materialet inte på något sätt representativt för namngivning av samtliga fritidsbåtar i landet, utan det ger främst inblickar i namngivning bland manliga båtentusiaster i medelåldern som äger en privatbåt för längre färder.

4. Hur namnges fritidsbåtar?

I ett tidigare sammanhang har jag undersökt hur namngivningsprocessen för barn går till (Aldrin 2011a, b) och i denna studie vill jag undersöka likheter och skillnader i processen när det istället är ett objekt som ska namnges. Att båten är ett icke-levande objekt utan tankar, känslor och kommunikationsförmåga torde påverka hur namngivningsprocessen går till liksom vilka onomastiska möjligheter och begränsningar som skapas. En första intressant skillnad som framkommer vid en explicit jämförelse rör inspirationskällor. De flesta informanter i denna studie har svarat att de överhuvudtaget inte letade efter inspiration någonstans (76 % av 187 st.), vilket skiljer sig markant från namngivningen av barn där nästan alla aktivt söker efter uppslag och idéer (Aldrin 2011a s. 33). Bland dem som ändå sökte inspiration till fritidsbåtens namn är det inte så många som har »letat överallt» (5 %), tittat runt på andra båtar (11 %) eller använt sig av Internet (11 %), vilket är mycket vanligt vid namngivning av barn (Aldrin 2011a s. 34). Istället uppger många båtägare – 36 % av dem som letat efter inspiration – att de haft en tematisk utgångspunkt och spånat idéer utifrån ett visst tema såsom mytologi, himlakroppar, fåglar, piratfilmer, kvinnliga krigare etc. Vissa av dessa teman kan ses som traditionella båtnamns-kategorier (mytologi, himlakroppar, fåglar) medan andra teman tycks utgöra nya utgångspunkter (pirater, omtyckt populärkultur, resmål). Båtens historia är ännu en utgångspunkt som återkommer, då flera informanter (23 %) uppger att de på olika sätt försökt få fram båtens ursprungliga namn eller ett annat tidstypiskt namn när de köpt en äldre båt (se tabell 1).

Tabell 1. Nyttjade inspirationskällor för fritidsbåtens namn.

Inspirationskällor	Antal (andel)
Ett specifikt tema	16 (36 %)
Båtens historia	10 (23 %)
Förslag från omgivningen	6 (14 %)
Internet och båtforum	5 (11 %)
Båtregister och andra båtar	5 (11 %)
Överallt	2 (5 %)
Totalt	44 (100 %)

Namngivningen av fritidsbåtar framstår alltså, sett ur namngivarnas perspektiv, som en nybildningsprocess snarare än ett namnval ur ett befintligt nautonomastikon. Befintliga namn på fritidsbåtar tycks ha varit av mindre intresse för namngivaren. Detta skapar en intressant åtskillnad gentemot tidigare studier (främst Schybergson 2009, 2015) som snarare framhåvt att båtar i hög grad får namn genom namnval. Nybildning hindrar dock inte att namngivarnas kännedom om ett befintligt nautonomastikon (och dess vanligaste semantiska kategorier) omedvetet påverkar namnbildningen. Vissa prototypiska namn (Schybergson 2015) förekommer även på de svenska fritidsbåtarna. Troligen är det just studiernas varierande utgångspunkter – utifrån namnen respektive namngivarna – som ger upphov till de motsatta resultaten i detta avseende. Vidare tycks namngivningen i hög grad bli ett personligt projekt utifrån individens uppfattning om lämpliga teman, vilket också gör namnkategorin intressant som uttryck för människors språkliga kreativitet och identitetsskapande.

En annan intressant skillnad i namngivningsprocessen för barn respektive för båtar är att det ofta tycks vara män som namnger båtar, medan kvinnor namnger barn (Aldrin 2011a s. 49). För fritidsbåtarnas del var det i 43 % av fallen båtens manlige ägare som först föreslog namnet, medan det endast i 17 % av fallen var båtens kvinnliga ägare som först föreslog namnet (av de totalt 157 informanter som svarat att de vet vem namngivaren var). Detta tydliggör att det är namngivningsobjektet som kan vara kopplat till en manlig eller kvinnlig domän, snarare än namngivningspraktiken som sådan. Det förekommer också att informanterna svarat att hela familjen kom på namnet tillsammans (6 %). Andra gånger har någon annan än ägarna föreslagit båtens namn, såsom en annan familjemedlem/släkting (9 %) eller en vän till familjen (4 %), vilket är mycket ovanligt vid namngivningen av barn (Aldrin 2011a s. 49). Bara i enstaka fall (2 %) uppger båtägaren att det var byggaren som namngav båten, däremot är det fler som känner till att en specifik tidigare ägare gett båten dess namn (11 %).

En likhet mellan namngivningen av båtar och av barn är att processen i båda fallen inte så sällan ackompanjeras av en namngivningsceremoni. Barns namn tillkännages ofta vid ett dop eller en sekulär välkomstfest där man exempelvis kan tända ett ljus eller berätta om namnets bakgrund (Aldrin 2011a s. 31). För båtnamnens del är traditionen med en namngivningsceremoni belagd från 1390 och har föreslagits hänga samman med att sjösättningen av en båt ses som en födelseakt eller ett dop (Haasum 1994 s. 256). Uttrycket »att döpa båten» används också av ett par informanter i denna studie. Johannessen (2008 s. 250) påpekar att tidpunkten för namngivningsceremonin varierat under olika perioder, men att det är oklart hur situationen ser ut idag. Utifrån den här studien kan konstateras att den långa traditionen med namngivningsceremoni för båtar tycks kvarstå, även om den genomförs av långtifrån alla nya fritidsbåtägare. Bara 22 % (35 av 157 st.) har på en direkt fråga svarat att de genomfört någon typ av ceremoni i samband med att båten fick sitt namn, vilket tyder på att traditionen är försvagad och idag kanske främst upprätthålls av de allra mest entusiastiska fritidsbåtägarna. Liksom Rogan (1994) tidigare framfört, kommenterar flera informanter i denna studie att namngivningen av en båt är omgiven av mytologiska föreställningar kring tur och otur. En »korrekt» utförd namngivningsceremoni för båten kan bli ett – om än skämtsamt – sätt att blidka högre makter och skydda båten från olycka. Informanterna berättar om att »offra en flaska till havsguden» och »blidka Kung Neptun», men det görs oftast på ett humoristiskt sätt som markerar att informanten inte nödvändigtvis tror på effekten (se citat i exemplen nedan). De mytologiska föreställningarna gäller också byte av namn på båten, vilket enligt traditionen anses medföra olycka (Rogan 1994 s. 94) och som flera informanter i denna studie uppger måste genomföras enligt en särskild ceremoni för att undvika negativa följder.

Själva genomförandet av namngivningsceremonin för båten tycks oftast bestå av att man högtidligt fäster en namnskylt på båten eller att man firar med en jungfrufärd, ibland med inbjudna gäster. Tidigare forskning (Kennedy 1974, Henningsen 1983, Haasum 1994, Johannessen 2008) beskriver att speciella drycker som välsignat vatten, vatten från heliga källor, vin och champagne länge använts vid namngivningsceremonier för båtar. Även i den här studien bekräftas att det ofta används någon form av dryck under ceremonin, antingen för att hålla i kölvattnet eller krossa mot skrovet, men oftast för att helt enkelt inta och skåla i. Några informanter berättar:

Exempel 1. Segelbåt med ruff som bär ett latinskt namn

Ja, vi skvätte äkta champagne i kölsvinet. Vi ansåg att man inte behövde någon jungfru att kissa eller slå någon flaska i fören när vi bara gjorde ett tillägg.

Exempel 2. Segelbåt med ruff som bär ett mytologiskt namn

Hon fick gå »namnlös» i ett år då gamle ägaren ville behålla namnet till sin nya båt. Så efter 366 dagar hade vi en namngivningsceremoni för ett 50-tal inbjud-

na. Vi började med att hälsa alla välkomna med skumpa o snittar och allmänt mingel i en timme, sedan offrade vi en fin flaska till havsguden för att han skulle bli på gott humör och låta henne få och bära sitt nya namn. Därefter, på bästa fartysmanér, så for skumpaflaskan och krossades mot ankaret och vi drog av täckelsen för namnet. Därefter var det »husesyn» och lättare lunch iland.

Det rör sig dock inte alltid om champagne som dryck, utan nästan lika ofta nämns öl och ibland kaffe:

Exempel 3. Motorbåt med ruff som bär ett namn med koppling till sjöjungfru
När namnet i vinylbokstäver anbringats på akterspegeln intogs en kopp kaffe.

Exempel 4. Jolle med humoristiskt namn

Ja! Vi offrade en kopp expresso kaffe som hälldes över fören. Det är en segeljolle.

Att nya drycker börjar användas under namngivningsceremonin skulle kunna ses som ett tecken på att nya sociala grupper deltar i praktiken. Som framgår av exemplen ovan utförs namngivningsceremonier också för alla typer av båtar: från den enkla segeljollen och lilla motorbåten till den stora båten med ruff. Avsteget från den dyra champagnen samt att drycken oftare dricks än »offras» måste dock också ses som tecken på en förändrad praktik, där namngivningsceremonin inte längre upplevs ha samma ställning och betydelse. Möjligen har detta inneburit att namnet istället fått en starkare expressiv funktion.

Sammanfattningsvis kan namngivningsprocessen för fritidsbåtar beskrivas som i hög grad kreativt nyskapande utan *medveten* mönsterpåverkan från ett befintligt nautonomastikon och där utgångspunkten finns i namngivarens egna preferenser och synpunkter kring vad som är ett lämpligt namn på en båt. Vidare tycks namngivningen av fritidsbåtar vara en i första hand manlig domän. Slutligen kan det konstateras att namngivningsceremonier förekommer, men att detta tycks vara en tradition under förändring. Det kan också noteras att inte vare sig kön, ålder, utbildning eller båttyp har någon direkt påverkan på hur själva namngivningsprocessen går till.

5. Vad heter de svenska fritidsbåtarna?

Totalt uppges 184 namn i enkäten (alla informanter har inte velat uppge båtens namn). Ett namnmaterial kan beskrivas på flera sätt, men här kommer jag att beakta könsmarkering, språkval, semantiska kategorier och slutligen förekomst av språklekar.

Strax över hälften av båtnamnen kan sägas vara tydligt könsmarkerade (55 % eller 102 av 184 st.), på så sätt att de innehåller antingen ett konventio-

nellit könsmarkerat personnamn (såsom *Bianca* och *Albin*),¹ en könspecifik personbeteckning (såsom *fröken*, *mor*, *princess*), eller ett nybildat initialnamn som i hög grad liknar ett etablerat konventionellt könsmarkerat personnamn (såsom *Amandla*, *Emla*, *Welma*). Däremot har namnens struktur inte beaktats när det gäller nybildningar som inte entydigt antyder koppling till ett etablerat könat personnamn, vilket innebär att andra bildningar med finalt *-a* (såsom *Chilla*, *Vindra*, *Pyra*, totalt 13 namn) inte ses som kvinnligt könsmarkerade, även om detta skulle kunna vara en aspekt av namnbildningen (se Schybergson 2015 s. 260). Namn som uttrycker kön är nästan alltid kvinnligt könade (90 % eller 92 av 102 st.), medan de manligt könade båtnamnen alltså är betydligt mer ovanliga (10 av 102 st.). Detta mönster stämmer överens med samtidens allmänna bild av båtar som feminina (Kennedy 1974, Rogan 1992, Sandahl 1994, Schybergson 2015; se även Modéer 1935), men studier visar att det genom historien inte varit någon självklarhet utan troligen ökat i bruk först under 1700-talet (Karlsson 1970 s. 98, 108 f.). Att båtar könsmarkering konstrueras lokalt tydliggörs också av Svavar Sigmundssons (1997) studie som påvisar att det bland isländska motorbåtar på 1990-talet snarare är mansnamnen som är i majoritet. Schybergson (2009 s. 94) finner att de få mansnamnen som återfinns på de finska handelsfartygen 1838–1938 ofta associerar till storlek, styrka och makt, men något sådant mönster finns inte för fritidsbåtarna i denna studie. Visserligen finns *Casanova*, *Mario* (efter figur i ett datorspel) och *Wiking* bland mansnamnen, men här finns också *Albin*, *Paddington* (jfr den klumpiga sagobjörnen Paddington) och *Zacke*. Intressant att notera i sammanhanget är också att nästan hälften av båtnamnen i den föreliggande studien saknar tydlig könsmarkering (43 % eller 80 av 184 st.) och istället är skapade av könsneutrala ord och uttryck, såsom *Skum*, *Speakeasy*, *Tjärekan*. Rogan (1992 s. 86) har i en norsk studie funnit att kvinnliga personnamn är vanligare på segelbåtar än på motorbåtar, men någon sådan skillnad framkommer inte i mitt material.

Det förekommer flera olika språkliga resurser i fritidsbåtarnas namn. Strax över hälften av namnen (53 %) är skapade av resurser i svenska språket (såväl ord som egennamn). Därutöver är det enskilt mest förekommande språket engelska (i 19 % av båtnamnen såsom *Awesome Blue*), vilket inte är märkligt med tanke på engelskans utbredning inom andra namnkategorier såsom personnamn och kommersiella namn, men också med tanke på att båtar särskilt förknippas med internationell rörlighet. Latin och grekiska har enligt tidigare studier inte varit ovanliga bland skeppsnamn genom hänvisningar till den klassiska mytologin, även om de tycks varit betydligt vanli-

¹ I några fall där det rör sig om för mig främmande personnamn har namngivningsmotiveringen klargjort könsmarkeringen.

gare i 1800-talets Finland (Schybergson 2009 s. 185) än i Norge under samma period (Johannessen 2009). I mitt material utgör de dock bara en mycket liten del av namnen (6 % såsom grekiska *Leukothea*, den gudinna som enligt sagan räddade Odysseus från att drunkna). Därutöver förekommer ett antal namn som innehåller annat språkmaterial (totalt 11 %, men varje språk används endast i enstaka namn). Det rör sig om bland annat norska *Korevino* (sammanskrivning av 'var är vi nu'), franska *Cayenne* (ortnamn och typ av peppar), spanska *Geronimo* (mansnamn), italienska *Casanova* (efternamn), persiska *Darya* 'hav' och japanska *Chihiro* (kvinnonamn). En tiondel av namnen (10 %) är svåra att knyta till något enskilt språk, såsom akronymerna *Sani*, *Welma* m.fl. Den utbredda internationella språkprägel i namnen på svenska fritidsbåtar är för övrigt inget nytt fenomen utan observerades redan av Modéer (1935 s. 141). Rogan (1992 s. 87) finner att ungefär en tredjedel av de norska båtnamnen var »utländska» i slutet av 1900-talet. Påfallande är dock att majoriteten av de etymologiskt utomsvenska namnen i denna studie härrör från västerländska språk.

Bruket av olika språk i båtnamnen samvarierar delvis med faktorer i den sociala kontexten. Tabell 2 (se denna) visar att ju längre utbildning båtägaren har desto vanligare är det med svenskklingande namn på fritidsbåten. Här går det att dra en parallell till förnamnsbruket, där typiskt svenska namn också förknippas med längre utbildning hos namngivaren (Aldrin 2011b s. 147 f.) och kan knytas till en typ av språklig konservatism i denna grupp. Engelska namn förekommer mest i gruppen med 1–2 års universitetsutbildning, medan latin och grekiska används allra mest bland båtägare som helt saknar universitetsutbildning, även om skillnaden är liten mot båtägarna med längst universitetsutbildning. Detta antyder att de klassiska språken uppfattas som statusbärande både bland hög- och lågutbildade båtägare, något som kan tyda på att bruket av dessa namn spridits genom social diffusion (se t.ex. Gustafsson 2002) från grupper med högre status till grupper med lägre status.

Även båtägarens ålder inverkar i någon mån på valet av språkresurser. Engelska namn tycks undvikas av de äldsta båtägarna (60 år eller äldre) där endast 13 % valt ett engelskt namn. Bland de yngre åldersgrupperna rör det sig om 20–24 %. Svenska namn förekommer istället minst bland de yngsta båtägarna

Tabell 2. Val av språkresurser i relation till båtägarens utbildning.

	Ej univ.utb.	1–2 år univ.utb.	Minst 3 år univ.utb.
Svenska	30 (47 %)	22 (54 %)	48 (61 %)
Engelska	12 (19 %)	10 (24 %)	13 (17 %)
Lat./grek.	7 (11 %)	2 (5 %)	6 (8 %)
Övr./oklara	15 (23 %)	7 (17 %)	11 (14 %)
Totalt	64 (100 %)	41 (100 %)	78 (100 %)

(upp till 39 år), där 48 % har valt ett svenskt namn, vilket kan jämföras med 51–62 % i övriga åldersgrupper.

Språkvalen tycks också hänga samman med olika båttyper. En jämförelse mellan språkvalen för namnen inom de två största båttyperna i materialet, motorbåt med ruff och segelbåt med ruff, visar intressanta resultat. Motorbåtarna har något oftare fått ett svenskt namn (57 % av 61 st.) jämfört med segelbåtarna (49 % av 81 st.), medan segelbåtarna något oftare fått ett latinskt/grekiskt namn (11 % av 81 st.) än motorbåtarna (5 % av 61 st.). Ett liknande resultat finner Rogan (1992 s. 85) som iakttagit att mytologiska namn oftare förekom bland segelbåtar än bland motorbåtar. Bruket av engelska bland fritidsbåtägarna i min studie är däremot i princip lika inom de båda båttyperna (20 % respektive 22 %).

Tidigare studier har uppmärksammat att båtars namn ofta är kopplade till specifika semantiska fält. Liknande mönster framkommer även i denna studie. I den här studien har jag emellertid även tagit viss hänsyn till namnmotiveringarna vid kategoriseringen av namnen, vilket innebär att namn som ägaren uppger sig associera till ett visst semantiskt fält också har placerats där. Jag har också tillåtit ett och samma namn att ingå i flera kategorier. Följande semantiska kategorier har utkristalliserat sig bland de 184 namnen i materialet:

- 1 Personnamn (sammantaget inkl. underkategorierna nedan, 102 st. eller 55 %)
 - a) Etablerade för- och efternamn (67 st.): *Björklund, Olga, Zacke*
 - b) Akronymer och anagram (13 st.): *Bea, Gudvig, Welma*
 - c) Namn från konst och fiktion, ibland kopplade till havet (13 st.): *Nemo, Fröken Ellen*²
 - d) Namn från mytologi, ofta med koppling till havet (9 st.): *Aiolos, Leukothea, Nixe*
- 2 Båtens egenskaper och attribut (29 st. eller 16 %): *AnkaroLina, Paddlington, Sjövild*
- 3 Båtlivet (15 st. eller 8 %): *Chilla, Guppa Lagom, Lazy Days, Var é Vi*
- 4 Himlafenomen och väder (10 st. eller 5 %): *Congestus, Itza Storm, Polaris, Stjärnan*
- 5 Djur, ofta havsnära (9 st. eller 5 %): *Lira, Majina McRill, Sea Star*
- 6 Ortnamn (såväl hemmahamn som exotiska mål, 7 st. eller 4 %): *Born, Rio, Saga 3 av Särda*
- 7 Guld och glitter (4 st. eller 2 %): *Briljant, Glitter, Gullefjun, Karat*
- 8 Ät- och drickbart (3 st. eller 1,5 %): *Cayenne, Godis, Kaluha*
- 9 Kärlek (3 st. eller 1,5 %): *Amourette, Casanova, Zahira*
- 10 Oklara namn (9 st. eller 5 %): *Bajjabu, Pim Pim, Speakeasy*

² Enligt ägaren hämtat från en sång av M. A. Numminen.

Personnamnen utgör den största kategorin med 55 % och kan sägas dominera bland fritidsbåtnamnen, vilket känns igen från tidigare studier av namn på såväl äldre skepp och fartyg (Modéer 1935 s. 122) som sentida fritidsbåtar (Svavar Sigmundsson 1997, Schybergson 2015). Dock var denna kategori ovanlig bland 1700-talets bohuslänska fiskebåtar (Karlsson 1970 s. 144). Kategorin som helhet inbegriper ofta olika former av uppkallelse efter verkliga, fiktiva eller mytologiska personer. De allra flesta av personnamnen i detta material utgörs av förnamn, ibland tillsammans med ett bestämmande substantiv (*fröken*) eller adjektiv (*stor*) som förled eller en siffra som efterled. Bara enstaka efternamn återfinns (*Björklund* och *Bianca Jagger*). Bland personnamnen finns också ett antal nybildningar (ofta i form av akronymer) utifrån familjemedlemmars initialer (*Welma*) samt ett mindre antal namn hämtade från konst, fiktion och mytologi.

Den näst största kategorin är betydligt mindre (16 %) och utgörs av namn som uttrycker båtens egenskaper och attribut. Denna följs av ytterligare ett antal ganska små kategorier som på olika sätt relaterar till kontexten kring båten: båtlivet (8 %), himlafenomen och väder (5 %) och havsnära djur (5 %). Tillsammans utgör namnen i de kategorier som beskriver båten eller kontexten kring båten 37 % av materialet och detta tycks vara ett viktigt semantiskt fält att kommunicera för de svenska fritidsbåtsägarna. Det är intressant att de djurbeteckningar som används som grund för båtens namn nästan alltid rör havsnära djur, medan beteckningar för andra djur som förknippas med styrka och snabbhet knappast används alls (jfr Karlsson 1970 s. 12, Svavar Sigmundsson 1997 s. 307, Schybergson 2009 s. 112). Överhuvudtaget är det påfallande inom både kategorin himlafenomen och kategorin djur (inklusive de havsnära) att det främst är vackra och njutbara fenomen och varelser som valts ut (såsom *Colibri*, *Congestus*, *Sea Star*, *Stjärnan*, *Sunbeam*), medan endast enstaka namn uttrycker styrka och snabbhet (de få undantagen är *Höken*, *Niña* och *Itza Storm*). När båtlivet kommer till uttryck i namnen handlar det också ofta om en avslappnad och njutbar livsstil (*Chilla*, *Patience*, *Wait and sea*) och bara enstaka namn uttrycker spänning och äventyrlighet (*Major Tom*, *Var é Vi*). Som jämförelse kan nämnas Schybergsons studie (2009) av 1800-talets finska handelsfartyg, där två av de vanligaste semantiska domänerna var snabbhet och rörlighet samt styrka och makt. Inte heller associerar de svenska fritidsbåtnamnen till frihetskänsla i någon högre utsträckning, vilket står i skarp kontrast till 90-talets norska fritidsbåtar (se om dessa Rogan 1992 s. 72). Detta ger en intressant bild av de svenska namngivarnas syn på båtlivet som i första hand stillhet och avslappning. Ännu en intressant iakttagelse gällande namnen som innehåller djurbeteckningar är att fåglar tycks särskilt vanligt förekommande (5 av 9 st.: *Blåkråkan*, *Colibri*, *Corvus Corone*, *Höken*, *Lira*), och som framgår av exemplen rör det sig inte enbart om sjöfåglar. Modéer (1935) har

observerat denna tendens redan bland nordiska skeppsnamn från tidig medeltid och menar att »det har legat nära till hands att jämföra den av vinden framförda segelbåten med en fågel» (s. 134). Även Rogan (1992 s. 70) finner i första hand fåglar bland djurbeteckningarna i samtida norska fritidsbåtarnas namn.

Det förekommer att ortnamn används i båtens namn, oftast då båtens byggplats eller ägarens hemort i enlighet med traditionellt mönster (Modéer 1935 s. 123, 133), men i några fall är det en exotisk plats (såsom *Rio*). Kategorin är dock mycket liten i detta material (4 %). Det kan också noteras att bruket av ortnamn i båtens namn är mindre vanligt i detta material liksom i Rogans norska material (1992), än vad det är bland de isländska motorbåtarna (se Svarvar Sigmundsson 1997). Utöver nämnda kategorier finns också ett fåtal namn som associerar till guld och glitter (2 %), ät- och drickbart (2 %) och kärlek (1,5 %), vilka kan ses som metaforiska namn där båten blir något värdefullt, något njutbart respektive något älskat. Intressant att notera är att namn på alkoholphaltiga drycker och namn som anspelar på pengar framstår som betydligt mindre vanliga här än bland norska fritidsbåtar (se om dessa Rogan 1992, 1994). Slutligen finns det i materialet också ett antal svårtolkade namn med oklara associationer (5 %) som heller inte förklaras av namnmotiveringarna. Då det rör sig om relativt små grupper av namn i varje semantisk kategori har dessa inte analyserats i förhållande till bakgrundsvariablerna.

Nästan hälften av båtnamnen (41 % av 184 st.) innehåller någon form av ordlek med hjälp av oväntade sammansättningar, avledningar, stavningsvarianter eller semantiska kopplingar. Intressant att notera är att sådana namn är något vanligare bland motorbåtar med ruff (44 % av 61 st.) än bland segelbåtar med ruff (33 % av 81 st.). Möjligen kan detta kopplas till Kennedys slutsats (1974 s. 115) att amerikanska segelbåtar får mer traditionella och poetiska namn, medan motorbåtar får mer rappa namn. Namn innehållande ordlekar är också något vanligare på svenska fritidsbåtar när ägaren har kort universitetsutbildning (44 % av 64 st.) eller saknar sådan utbildning (44 % av 41 st.), medan namn med ordlekar är mindre vanliga när ägaren har en längre universitetsutbildning på minst tre år (35 % av 78 st.). Vidare är det något vanligare med ordlekar i båtens namn när det är en man som föreslagit namnet (44 % av 68 st.) än när det är en kvinna (37 % av 27 st.). Denna namntyp tycks alltså föredras mest av män med kortare utbildning som äger en motorbåt.

Ibland är ordlekarna uppenbara fall såsom *N-Joy* (eng. för 'njuta') och *AnkaroLina* (som innehåller både kvinnonamn och båtattribut), men det förekommer också mer intrikata pussel som kräver kännedom om båten eller namngivaren för att förstås. Ett exempel är motorbåten med det relativt vanliga namnet *Ada* vars ägare motiverar namnvalet på följande sätt:

Exempel 5.

Har alltid haft en förkärlek för Ada Lovelace poetical science, där det ena inte har ett värde utan det andra. Sköna linjer, teknik perfektad.

Här rör det sig om betydelseinnehåll som bara uppfattas av »invigda» och där namnet därför får en samhörighetsskapande funktion (och samtidigt exkluderande för de icke-invigda). Det tycks vanligt att skapa akronymer och anagram utifrån familjemedlemmars initialer. Några exempel på detta är: *Bea*, *Cina*, *Emla*, *Majina McRill*, *Märy*, *Teolisa*, *Welma*. Rogan (1992, 1994) ser denna typ av namn som ett tecken på att fritidsbåten uppskattas så högt att den kan uppkallas efter det allra käraste, men också en önskan om att familjen ska trivas. Utifrån enkätsvaren i denna studie är det svårt att styrka denna tolkning. Namngivarna här verkar se familjemedlemmarnas namn som neutrala språkliga resurser snarare än symboler för familjen (åtminstone signaleras detta inte i motiveringarna), men det kan inte uteslutas att uttryckandet av familjesamhörighet ändå utgör en omedveten dimension.

Det tycks också vara mycket vanligt att skapa namnlekar med koppling till båtmodell, motortyp eller båtens färg. Exempelvis är *Bianca Jagger* av märket Bianca, *Doris* är av märket Aquador, *Albin* har en Albin-motor, *Congestus* (ett slags cumulus-moln) är av typen Albin Cumulus och *Ariel* (som i Disneyfilmen är dotter till Triton) är av båttypen Triton 29. Båten *Nemo* är gul-orange liksom clownfisken i Disneyfilmen. Båten *Tussilago* beskrivs av ägaren som »liten och gul segelkanot som kommer fram först av alla på våren». Motorbåten *Gulleffjun* är också gul, men ägaren berättar att den dessutom är 34 fot lång vilket skapar en humoristisk motsättning: »stor båt, liten gul kyckling». Denna typ av skämtande genom att skapa drastiska jämförelser i namnet har belagts av Karlsson (1970 s. 154 ff.) redan bland 1700-talets bohuslänska fiskebåtar och även observerats i Norge av Rogan (1992). Ytterligare exempel på ordlekar finns i båtnamnet *Frida* som motiverats med att »Fri da vill väl alla ha då och då» och i *Myway* som motiverats med att »jag byggt den själv från halvfabrikat». Ägaren till *S/Y Zyrena* berättar att det även här finns en dubbeltydighet:

Exempel 6.

Vi köpte henne mellan »hägg och syren». Alla syren... var upptagna redan, men inte med Z så så fick det bli det. Namnet finns i skaran runt havsguden, men med annan stavning så det är ett godkänt namn.

Detta är exempel på vad Rogan (1994 s. 82) kallar dolt associationsinnehåll, vilket endast kan uppfattas av namngivaren. Även båtnamn som vid första anblicken kan tyckas enkla att tolka för omgivningen kan alltså uppfattas ha flera bottnar för ägaren ur ett namngivningsperspektiv. Detta bekräftar Schybergsons (2009 s. 45) påpekande att det finns en fara i att som forskare i alltför hög

grad utgå från den egna intuitionen vid tolkningen av (skepps)namn. Därmed blir det relevant att analysera namngivarnas egna motiv.

6. Varför just dessa namn?

När informanterna ombads att själva motivera varför de valt det aktuella båt-namnet har de flesta skrivit ett kortfattat svar som endast innehåller ett eller två motiv. En tredjedel av informanterna (51 st.) uppger dock att namnet valts av en föregående ägare eller båtbyggaren. Det allra vanligaste motivet som de nuvarande båtägarna lyfter fram för sin egen namngivning är uppkallelse (32 % av 136 st.).³ Enligt Jones (2016 s. 659) är traditionen att uppkalla en båt efter ägaren eller dennes hustru belagd i England sedan medeltiden. Modéer (1935) finner att personnamn på nordiska skepp som omtalas i källor från 1100- till 1300-talet »i regel torde omtala vem som ägt fartyget» (s. 122). Även helgonnamn och kunganamn tycks tidigt ha använts för uppkallelse av båtar (Karlsson 1970, Sandahl 1994). I den här studien handlar det om att båten fått namn efter allt ifrån hustru, barn och barnbarn till svärmor, äldre släkting och husdjur. Att husdjursbenämningar aktualiseras i båtnamn gällde för övrigt redan bland 1700-talets fiskebåtar (Karlsson 1970 s. 150). Namnförebilder utanför familjebanden förekommer också: båten *Granuaile* är uppkallad efter piratdrottningen Grainne Mhaol (Grace O'Malley) och båten *Ada* efter Ada Lovelace. Bruket av personnamn bland fritidsbåtarnas namn kan därmed sägas spegla ett slags schablonisering av nautonomastikonet (se Leibring 2000 s. 31 f., Schybergson 2009 s. 152 f.), så att den sakliga grunden för bruket av personnamn i båtnamn (dvs. traditionen att använda namn på ägaren/byggaren eller dennes nära anhöriga för att signalera ägarskap) kommit i skymundan. Det som kvarstår är istället den abstrakta generaliseringen utifrån det befintliga nautonomastikonet att personnamn är lämpliga som namn på båtar, vilket (också) öppnar upp för bruk av helt andra namn och andra motiv. En gemensam nämnare inom uppkallelsekicket i detta material är dock att båten ofta tycks få namn efter någon som enligt namngivaren ses som en högt värderad förebild, vilket visas av exemplen nedan. Detta skiljer sig från samtida uppkallelse av barn där det snarare i första hand tycks vara estetiska preferenser som står i centrum för valet (Aldrin 2011a s. 36, 2011b s. 103).

Exempel 7.

Gillar traditionen med feminina namn på båtar och detta är en stark och modig tjej.

³ Svaren från de enkättagare som uppger att namnet valts av en tidigare ägare eller av båtbyggaren har inte räknats med här.

Exempel 8.

Positivt laddat namn. Jag hade en gång en chef som hette [samma namn som båten]. En stark kvinna med mycket tro på sig själv! Det ger en trygg känsla.

Det näst vanligaste motivet är att det finns en personlig koppling till namnet (25 % eller 34 av 136 st. har svarat detta). Flera informanter berättar att de är särskilt intresserade av den musik, litteratur eller film som namnet hämtats från, såsom ägarna till båten *Chihiro* som är särskilt förtjusta i Hayao Miyazakis filmer och ägarna till *Patience* som uppger att hela familjen tycker om musikgruppen Guns N' Roses som skrivit en låt med detta namn. Andra berättar att det finns en personlig historia bakom namnet. Ägarna till båten *El Yaque* träffades på en plats med detta namn i Venezuela. Båten *Born 1* är den första båt som ägaren själv byggt och båten *Briljant* tillhörde en juvelerare. Den gemensamma nämnaren i samtliga dessa fall är att båtens namn kopplas till ägarens livsstil och personliga preferenser. På så vis kan namngivningen av båten i dessa fall ses som en identitetshandling (se även Rogan 1994 s. 85), där det blir viktigt vem namngivaren är eller vill framställa sig som i den här kontexten.

Ett tredje motiv som nämns i princip lika ofta är att namnet på något sätt passar ihop med båten: 24 % (33 av 136 st.) har svarat detta. Att karaktärisera det namngivna objektet (Andersson 1994) tycks alltså vara en viktig funktion hos många båtnamn. Bland namnen som valts av informanterna som angett detta motiv återfinns många av de ordlekar som diskuterades i föregående avsnitt (*Albin, Bianca Jagger, Congestus, Doris, Gulleffjun, Nemo, Tussilago*). I flera fall är det fritidsbåtens varumärkesnamn som utgör grund för ordleken, såsom i exempel 9 nedan. Denna typ av koppling mellan fritidsbåtens namn och varumärkesnamnet eller namnet på modellen verkar i vissa fall vara så vanligt förekommande att det uppfattas som en norm för namngivning av den aktuella båttypen, vilket informanten i exempel 10 pekar på.

Exempel 9.

Fabrikatet är [likalydande med en av lederna i båtens namn], och efter litet funderande, så kom namnet i princip automatiskt.

Exempel 10.

Expresser har ofta ett namn med X.

Det finns också flera exempel på rent beskrivande namn med koppling till båten såsom *Big Enough, Sjövild* och *Tjärekan*. Ägaren till en motorbåt vars namn innehåller färgordet *blå* och ett adjektiv med positiv värdeladdning motiverar namnvalet på följande sätt:

Exempel 11.

Namnet måste vara lite unikt och ändå återspegla båtens karaktär.

Andra motiv som nämns mer sällan är att man velat skapa en ordlek (bara 10 informanter framhåller detta som ett medvetet motiv, dvs. långt ifrån alla de som faktiskt skapat ordlekar i båtnamnet), att man sökt en koppling till en havskontext (9 st.) och att namnet beskriver hur ägaren uppfattar båtlivet (8 st.). Bland dem som lyfter fram sin bild av båtlivet som en viktig namngivningsgrund framträder en uppfattning om båtlivet som avslappnande (t.ex. uttryckt i namnen *Lazydays* och *Chilla*), men också något som förgyller tillvaron (t.ex. uttryckt i namnen *Karat* och *BONUS*), medan endast en informant lyfter fram båtlivet som äventyrligt (uttryckt i namnet *Major Tom*). Dessutom tillkommer enstaka informanter som lyft fram att en viktig orsak till namnet var att det skulle vara vackert, unikt, praktiskt eller internationellt gångbart. Sammanfattningsvis kan sägas att det i de allra flesta fall finns en väl genomtänkt och betydelsefull bakgrund till namnet som skapar en koppling mellan båten och ägaren, dennes sammanhang, erfarenheter, värderingar och förebilder, eller som skapar en koppling till båten som sådan med dess utseende och egenskaper.

Det finns en viss social variation i de namngivningsmotiv som anges. Som tabell 3 (se denna) visar har båtägarens utbildning delvis betydelse för hur namnvalet motiveras. Uppkallelsemotivet är vanligast bland båtägare som helt saknar universitetsutbildning och istället är motivet att namnet skulle passa båten på något sätt vanligare ju längre formell utbildning båtägaren har. Även motivet att det finns en personlig koppling till båtens namn är något vanligare ju längre formell utbildning båtägaren har. Det tycks därmed som att båtägarna med längst formell utbildning framhäver båten och sig själva genom namnvalet, medan båtägare med kortare utbildning framhäver familjemedlemmar. Schybergson (2009 s. 145) har kommit till ett liknande resultat för 1800-talets fartygsnamn, där andelen personnamn var högre på landsbygden medan mytologiska namn och ortnamn (som framhåller namngivarens hemort och kulturella bevakning) var vanligare i städerna. Däremot har det inte tidigare lyfts fram för fritidsbåtar.

Båttypen har också i någon mån betydelse för namngivningsmotiven på så vis att det är vanligare att ägare till motorbåt (med ruff) anger att namnet på

Tabell 3. Ett urval namngivningsmotiv, sett i förhållande till båtägarens utbildning.

	Ej univ. utb.	1–2 år univ. utb.	Minst 3 år univ. utb.
Uppkallelse	19 (38 %)	8 (25 %)	17 (33 %)
Passar båten	7 (14 %)	8 (25 %)	16 (31 %)
Personlig koppling	11 (22 %)	8 (25 %)	15 (29 %)
Totalt antal informanter	50 (100 %)	32 (100 %)	52 (100 %)

något sätt skulle passa båten (28 % av 47 st.) än att ägare till segelbåt (med ruff) anger detta motiv (15 % av 52 st.). Ägare till segelbåt (med ruff) har istället något oftare motiverat namnvalet med att det finns en personlig koppling (27 % av 52 st. jämfört med 21 % av 47 st. bland ägarna till motorbåt med ruff).

I en särskild fråga fick informanterna värdera hur viktiga de tyckte att olika egenskaper var för båtens namn. Varje egenskap fick värderas på en ordinalskala: önskade ej – inte så viktigt – ganska viktigt – mycket viktigt. I databehandlingen omvandlades detta till en numerisk skala: 1–4. Ju lägre tal desto mindre viktig ansågs alltså egenskapen vara och omvänt. Resultaten visas i diagram 1 (se detta).

De egenskaper som anses viktigast för fritidsbåtens namn är: »passar båten» (medelvärde 3,3), »passar mig» (medelvärde 3,3), »låter bra» (medelvärde 3,1) och »betyder något» (medelvärde 3,0). Dessa egenskaper har alla beskrivits som »ganska viktigt» av de flesta informanter. Detta bekräftar de tendenser som syns bland namngivningsmotiven, nämligen att själva namngivningsobjektet (båten) är viktigt för namnvalet liksom namngivaren samt att namnet kan kopplas till en genomskinlig betydelse. Den rent estetiska klangen hos båtnamnet har också värderats som ganska viktig. Ytterligare två egenskaper har ett medelvärde strax under 3,0 vilket motsvarar »ganska viktigt», nämligen »ser bra ut i skrift» och »är ovanligt» (båda med medelvärdet 2,7). Dessa egenskaper ses inte som oviktiga men inte heller som lika viktiga som de tidigare nämnda. Intressant att notera är, att trots att båtens namn ofta tydliggörs

Diagram 1. Värdering av egenskaper för båtens namn (medelvärden).

i skrift på en dekal, anses namnets klang alltså viktigare än skriftbilden. En bidragande orsak till detta kan vara att namnet ibland måste bokstaveras muntligt i radiokommunikation. En sista grupp namnegenskaper har värderats som »inte så viktiga» vilket motsvaras av ett medelvärde runt 2,0. Detta gäller »är modernt» (medelvärde 1,9), »är klassiskt» (medelvärde 2,3), »är roligt» (medelvärde 2,3) och »är internationellt gångbart» (medelvärde 2,4). Allra minst viktigt anses det vara att namnet är modernt, vilket antyder att det inte upplevs finnas något namnmode för fritidsbåtars namn. Inte heller tycks det idag upplevas särskilt viktigt att båtens namn känns klassiskt och traditionsenligt, vilket skulle kunna medföra ett i högre grad föränderligt namnskick. Det är också intressant att notera här att de flesta informanter inte tycker det är särskilt viktigt att båtnamnet är humoristiskt eller internationellt gångbart, trots att en stor del av namnen innehåller ordlekar respektive uttryck från andra språk. Detta tyder på att det upplevda syftet med ordlekar respektive lån från andra språk inte är att skapa humor respektive internationell gångbarhet. Kanske ska de ses som uttryck för ren kreativitet och skaparglädje, eller som en etablerad konvention.

Några sociala faktorer får betydelse vid informanternas värdering av namnegenskaper, men det rör sig här generellt om små skillnader. Det tycks vara något viktigare att båtens namn är modernt och roligt bland ägare till en motorbåt med ruff (medelvärden 2,1 och 2,4) än bland ägare till en segelbåt med ruff (medelvärden 1,9 och 2,2). Istället blir det viktigare att namnet passar båten och i någon mån att det även är klassiskt och passar båtägaren när det rör sig om en segelbåt med ruff (medelvärden 3,4, 2,3 och 3,3) än när det rör sig om en motorbåt med ruff (medelvärden 3,2, 2,2 och 3,2).

Båtägarens ålder får också viss betydelse för värderingen av några namnegenskaper. Det är främst äldre informanter (minst 50 år) som uppfattar att det är viktigt att båtens namn är ovanligt (medelvärden 2,8 och 2,9 jämfört med 2,4 och 2,6 i de yngre grupperna). Det är också de äldre åldersgrupperna (minst 40 år) som tycker att namnet ska passa båten (medelvärden 3,4, 3,4 och 3,3 jämfört med 3,0 i den yngsta gruppen). Istället har den yngsta åldersgruppen (upp till 40 år) i högre utsträckning svarat att det är viktigt att namnet är roligt (medelvärde 2,4 jämfört med 2,2, 2,1 och 2,2 i de äldre grupperna).

7. Sammanfattning och slutsatser

Syftet med denna studie har varit att belysa namngivning av objekt genom att analysera ett material bestående av namn på svenska fritidsbåtar och härvid i högre grad än tidigare forskning fokusera på namngivningsprocess och namn-

givningsmotiv. Materialet insamlades genom en webbenkät där 187 båtägare deltog. Genom denna angreppsvinkel har flera nya resultat kunnat visas, varav de viktigaste ska lyftas fram här. Analysen av namngivningsprocessen (sett ur namngivarnas perspektiv) gav bilden av en kreativ namnbildningsprocess, snarare än val ur ett nautonomastikon med en standarduppsättning traditionella namn (jfr Schybergson 2015). Denna bild bekräftades av namnanalysen som visade att nästan hälften av namnen (41 %) innehöll någon form av ordlekar. Trots att många av namnen tycks humoristiska ansågs denna egenskap av de flesta bara vara »mindre viktig» och få har angett den som ett medvetet motiv för namnvalet, vilket tyder på att den språkliga kreativiteten i själva namnskapandet upplevs som viktigare än den humoristiska effekten. Det var få informanter som uppgav att de aktivt sökt efter inspiration till namnet i sin omgivning, utan istället tycks många ha haft en tematisk utgångspunkt som de spånat fritt kring. Här skulle man kunna peka på att kännedomen om ett befintligt nautonomastikon ändå haft en viss påverkan genom att hänvisa till passande schematiska teman. Analysen av namngivningsprocessen visade också att namngivningsceremonier fortfarande förekommer, men i begränsad omfattning och med en stor variation av inslag. Vidare visade sig namngivningen av fritidsbåtarna vara en i första hand manlig praktik som genomförs av ägaren (snarare än av ursprunglig byggare/tillverkare).

När det gäller de motiv som uppgavs för valet av namnen till fritidsbåtarna visade sig uppkallelse vara det allra vanligaste (angett av 32 %), vilket pekar på att de många personnamnen som syns bland fritidsbåtarna (i denna studie 55 %) inte enbart är traditionella båtnamn eller estetiskt tilltalande namn utan ofta faktiskt kan kopplas till en för namngivaren viktig förebild. Andra vanliga namngivningsmotiv var att namnet hade en personlig koppling till ägaren (25 %) eller på något sätt passade båten (25 %). Vid informanternas värdering av namnegenskaper visade sig just dessa två sistnämnda egenskaper upplevas vara mest viktiga för ett båtnamn. Att båtnamn kan ses som expressiva, identitetsskapande uttryck för namngivaren och dennes livsstil och personliga preferenser har i viss mån diskuterats tidigare (Rogan 1992, 1994), men att karaktärisering av själva objektet upplevs så viktigt har inte lyfts fram i tidigare studier, där man istället ofta fokuserat på namnen som metaforer eller önskingar snarare än karaktäriserande beskrivningar (t.ex. Schybergson 2015). Kanske blir denna aspekt mer framträdande just för namn på fritidsbåtar eftersom den namngivande båtägaren här kan antas ha en ännu närmre relation till den individuella båten och dess egenheter än vad som är fallet för färjor, handelsfartyg och militära skepp. En viktig slutsats av analysen av namngivningsmotiv är vidare att även till synes enkla namn kan bära på en djupare betydelse för namngivaren, en betydelse som inte går att förstå utan tillgång till dennes narrativ.

När de valda namnen kategoriserades framträdde ett flertal semantiska fält som alla känns igen från tidigare studier på området. Intressant var dock att fälten styrka, snabbhet och frihet, som återfunnits i tidigare studier (Karlsson 1970, Rogan 1992, Svavar Sigmundsson 1997, Schybergson 2009) inte framträdde i det här materialet. Möjligen antyder detta att livet på fritidsbåten av de svenska informanterna i första hand ses som avslappnande njutning, vilket är ett tema som även återkom i namngivarnas explicita motiveringar. Vidare visade namnanalysen att en stor del av de svenska fritidsbåtarnas namn saknade formell könsmarkering samt att svenska dominerar som språkresurs även om engelska och en mångfald andra språk, främst västerländska, också finns representerade.

Analysen av faktorer i den sociala kontexten (ägarens kön, ålder, utbildning samt båttyp) visade sig enbart ha begränsad betydelse i sammanhanget. Många gånger märktes ingen variation alls utifrån de studerade variablerna och de skillnader som framkom var ofta små, vilket pekar på att båtnamnen har begränsad relevans som identitetsskapande handling på makronivå. Mest betydelse för namnvalet tycks den aktuella båttypen få. Exempelvis tycks motorbåtarnas namn oftare vara svenska och innehålla ordlekar och det är också fler ägare till båtar av denna typ som tycker det är viktigt att båtens namn ska vara modernt, roligt och passa båten. Segelbåtarnas namn är istället oftare latinska/grekiska och det är fler ägare till båtar av denna typ som tycker det är viktigt att namnet är klassiskt, passar ägaren och har en personlig koppling. Båtägarnas ålder får viss betydelse på så sätt att engelska och humoristiska båtnamn är vanligare bland yngre båtägare, medan äldre båtägare i högre grad uppskattar namn som passar båten och är ovanliga. Gällande utbildning kan det konstateras att båtägarna med kortast formell utbildning i högst grad skapat ordlekar, men också att de använder lika många latinska/grekiska namn som båtägarna med längst formell utbildning. Båtägarens kön fick enbart betydelse när det gällde vem som namngav båten (oftare en man än en kvinna) och när det gällde bruket av ordlekar (som var vanligare när en man valt namnet).

Sammantaget tycks namngivningen av svenska fritidsbåtar, så som den speglas genom manliga båtentusiaster i medelåldern, framför allt fungera som ett personligt och objektskonstruerande identitetsprojekt. Genom namn som har en särskild betydelse för ägaren, uppkallelse efter personer som är särskilt viktiga för ägaren eller genom att söka namn utifrån ett tema som betyder mycket för ägaren får namnvalet en expressiv funktion (Rogan 1992, Andersson 1996) och blir identitetsskapande. Namnvalet används därmed som en möjlighet att ge uttryck för den personliga identiteten, men det är det expressiva uttrycket som står i fokus snarare än kommunikationen med omgivningen, då de betydelser som signaleras genom namnet inte alltid kan uppfattas av andra. Den höga graden av språklig kreativitet vid namngivningen kan

också ses som en del i detta personliga expressiva projekt. Däremot tycks behovet av att kommunicera sociala och ideologiska förhållningssätt, dvs. skapandet av en social identitet, mindre framträdande. Namnvalet tycks också fungera som ett objektskonstruerande projekt. Genom beskrivande namn, genom att betona vikten av ett namn som »passar båten» och genom sökandet efter inspiration till namnvalet i båtens historia och tidssammanhang får namnvalet för många fritidsbåtägare också en singulariserande funktion (Rogan 1990 s. 58, 1994 s. 84, Andersson 1996 s. 18). Namngivningen signalerar härmed att den egna båten är enastående bland båtar och namnvalet blir ett sätt att försöka fånga dess unika karaktär. Namn som ger uttryck för ägarens upplevelse av båtlivet kan också ses i detta sammanhang: som ett emotivt uttryck för den speciella relation som uppstått mellan ägaren och båten.

Litteratur

- Aldrin, Emilia, 2011a: Att välja namn. Namngivningsmönster i Göteborg 2007. Uppsala. (FUMS rapport 231; SoLiD 21.)
- 2011b: Namnval som social handling. Val av förnamn och samtal om förnamn bland föräldrar i Göteborg 2007–2009. Uppsala. (Namn och samhälle 24.)
- Andersson, Thorsten, 1994: Olika egennamnskategorier – förenande och särskiljande drag. I: Övriga namn (se detta). S. 15–42.
- 1996: Onomastiska grundfrågor. I: Den ellefte nordiske navneforskerkongressen, Sundvollen 19.–23. juni 1994. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.) S. 15–41.
- Butler, Judith, 2004: *Undoing gender*. New York.
- Gustafsson, Linnea, 2002: Novation i norr. Nya dopnamn och namngivningsmönster i Skelleftebygden 1791–1890. Umeå. (Anthroponymica Suecana 12.)
- 2016: Moderna vardagliga binamn i Sverige. Uppsala. (Namn och samhälle 29.)
- Haasum, Sibylla, 1994: Från Ormen Långe till kemikalietankern Flamenco – kring svenska båtnamn – alla kategorier genom alla tider. I: Övriga namn (se detta). S. 255–267.
- Henningsen, Henning, 1983: Skikke ved søtsetning, navngivning og dåb af skibe i Danmark. Handels- og søfartsmuseet på Kronborg. Årbog. S. 97–122.
- Johannessen, Ole-Jørgen, 2000: Noen synspunkter og problemstillinger i skipsnavnforskningen. I: Namn gjennom 2000 år – namn i år 2000. Den 9. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11. – 12. mai 2000. Red. av Kristin Bakken & Åse Wetås. Oslo. S. 203–220.
- 2005: The typology of ship names. I: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala 19–24 August 2002. 1. Ed.: Eva Brylla & al. Uppsala. S. 185–195.
- 2008: Skipsnavn i oljevirksomheten. I: Norræn nöfn – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun/Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. av Guðrún Kvaran & al. Uppsala. (NORNA-rapporter 84.) S. 249–260.

- 2009: *Fortuna og Amor*. Skipsnavn hentet fra den antikke mytologien. I: Namn och kulturella kontakter. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal den 22–25 maj 2008. Red. av Leila Mattfolk & Terhi Ainiala. Uppsala. (NORNA-rapporter 85; Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter 5.) S. 151–163.
- 2015: Innovation i navnemönstre til sjøs og i luften. I: Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013. Red. av Emilia Aldrin & al. Uppsala. (NORNA-rapporter 92.) S. 114–133.
- Jones, Malcolm, 2016: Ship names. I: *The Oxford handbook of names and naming*. Ed. by Carole Hough with assistance from Daria Izdebska. Oxford. S. 655–660.
- Karlsson, Hugo, 1970: Studier över båtnamn, särskilt namn på backebåtar och bankskutor från 1700-talets Bohuslän. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 12.)
- Kennedy, Don H., 1974: Ship names. Origins and usage during 45 centuries. Charlottesville. (The Mariners museum. Publication 31.)
- Leibring, Katharina, 2000: *Sommargås och Stjärnberg*. Studier i svenska nötkreatursnamn. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 69.)
- Modéer, Ivar, 1935: Nordiska båtnamn. I: *Nysvenska studier* 15. S. 121–149.
- 1956: Skeppsnamn och skärgårdsnamn. Stockholm.
- Pamp, Bengt, 1994: Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen. I: *Övriga namn* (se detta). S. 49–57.
- Rogan, Bjarne, 1990: On the custom of naming artefacts. I: *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 20. S. 47–60.
- 1992: Oskar og Gaa Paa, Vantrivsel og Svigermors Drøm. Norske lystbåtnavn i går og i dag. I: *Norsk sjøfartsmuseum. Årsberetning 1991*. Oslo. S. 59–102.
- 1994: Navn eller nummer? Motiver for navngiving av ting. I: *Övriga namn* (se detta). S. 81–97.
- Sandahl, Bertil, 1994: Engelska och nederländska fartygsnamn från tiden 1280–1380. I: *Övriga namn* (se detta). S. 269–294.
- Schybergson, Anita, 2009: Kognitiva system i namngivningen av finländska handelsfartyg 1838–1938. Helsingfors. (Nordica Helsingiensia 17.)
- 2013: Namn på segelskutor i Finlands skärgård 1865–1912. I: *Nøvn í strandamentanini/Navne i kystkulturen. Forelæsninger fra det 41. NORNA-symposium i Tórshavn 2.–4. juni 2011*. Red.: Tina K. Jakobsen & al. Uppsala. (NORNA-rapporter 89.) S. 258–273.
- 2015: Kognitiva mönster i namn på segelbåtar i Finland. Tradition och innovation. I: *Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013*. Red. av Emilia Aldrin & al. Uppsala. (NORNA-rapporter 92.) S. 251–268.
- Svavar Sigmundsson, 1997: Isländska namn på båtar. I: *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*. Red. av Marianne Blomqvist & al. Helsingfors. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:18.) S. 304–309.
- Transportstyrelsen, 2016: *Båtlivsundersökningen 2015. En undersökning om svenska fritidsbåtar och hur de används*. Dnr TSG 2016-534. Elektroniskt tillgänglig: <https://www.transportstyrelsen.se/globalassets/global/sjofart/dokument/fritidsbatar1/transportstyrelsen-batlivsundersokning-2015-rapport-v-2-160307.pdf> (hämtad 20 maj 2018).

Övriga namn = Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Red. av Kristinn Jóhannesson & al. Uppsala. (NORNA-rapporter 56.)

Summary

Boat names as a sociolinguistic resource

A study of Swedish recreational boat owners' views
of their choices of name

By Emilia Aldrin

The aim of this study was to explore the naming of Swedish recreational boats at the beginning of the 21st century, with a particular focus on the naming process and reasons for names. The data was collected by means of an online questionnaire survey involving 187 boat owners, the majority of them middle-aged male boating enthusiasts who own a recreational craft with sleeping accommodation. Analysis of the naming process (viewed from the name givers' perspective) revealed a highly creative process of name formation, rather than one of choosing names from an existing nautonomasticon made up of a standard set of traditional names, as earlier research has suggested. Almost half the names (41 per cent) contained some form of wordplay. Analysis of the reasons owners stated for the names they had given their boats showed that even a seemingly simple name can hold a deeper meaning for the namer, one that cannot be understood without access to that person's own narrative. The commonest reasons for names were that the boat was named after a person (32 per cent), some other personal connection to the owner (25 per cent), and that the name suited the boat (25 per cent). In a separate question, moreover, the last two of these factors were rated as the most important characteristics of a boat name. A tendency among owners to choose names that reflect the character of their boats is one that has not previously been observed. Factors in the social context (the gender, age and education of the owner, and the type of boat) generally had very little impact on the results. Overall, the naming of Swedish recreational boats seems to serve primarily as a personal and object-constructing identity project.

Jan Paul Strid

15/7 1947 – 25/12 2018

Jan Paul Strid var född i Stockholm. Han gick i folkskola i Adolf Fredrik och i realskola och läroverk i Norra Real, där han tog studenten på halvklassisk linje 1966. Under 1960-talet skaffade hans familj en fastighet i Horns socken i sydligaste Östergötland, vilket kom att betyda mycket för honom på olika sätt. Till Östergötland återvände han ofta och gärna i såväl sin forskning som personligen. Redan 1971 upptecknade han ortnamn för Ortnamnsarkivet i Horn och i grannsocknen Hycklinge, och den sista verksamma tiden i sitt yrkesliv, från 2002 till pensioneringen, tillbringade han som professor vid Linköpings universitet, huvudsakligen inom ramen för Forskarskolan Språk och kultur i Europa vid Institutionen för kultur och kommunikation.

Strid bedrev sina akademiska studier vid Stockholms universitet, där han blev fil. mag. 1972 och fil. dr i nordiska språk 1981. Året efter disputationen blev han antagen som docent vid universitetet. Han hade praktisk-pedagogisk utbildning från Växjö, där tidigare en filial till lärarhögskolan i Malmö fanns, och under åren 1974–75 arbetade han tre terminer med att undervisa finska lärarstudenter i svenska vid Åbo universitet. Perioden 1976–90 innehade han tjänst som antikvarie och 1:e antikvarie vid Riksantikvarieämbetets enhet för runor, ortnamn och Det medeltida Sverige, populärt kallad Runverket. År 1990–94 var han redaktör vid Svenska Akademiens ordbok i Lund. 1994 tillträdde han som chef för dåvarande Språk- och folkminnesinstitutet i Uppsala, där han blev kvar i drygt tre, på många sätt omtumlande, år. Det var inte Jan

Paul Strids mest lyckosamma anställning, men en bestående insats värd att nämna är att arbetet med den succéartade boken Svenskt ortnamnslexikon (SOL) då påbörjades. Strid hade länge argumenterat för en sådan produkt.

Åren på Runverket i Stockholm var däremot en blomstrande tid för forskaren Jan Paul Strid. Tillsammans med Thorgunn Snaedal och Helmer Gustavson publicerade han årligen en rad »Runfynd» i tidskriften Fornvännen och för egen del skrev han flera initierade uppsatser med runologiskt innehåll, t.ex. **Slaipa:bru** 'Släbro'. *Ett ortnamn och en runinskrift* (1980), *Runic Swedish theghns and drengs* (1987) och *Jädra runsten* (1988). Men det var ändå som ortnamnsforskare han kom mest och bäst till sin rätt.

Hans tyngsta arbete är doktorsavhandlingen *Nären, Njärven och Njurhulten. Studier över en grupp svenska sjönamn och därmed samhöriga ord i nordiska språk* som utkom 1981. Utgångspunkten är en grupp sjönamn i Kinnda härad i Östergötland, men från dessa har Strids undersökning vuxit till en inträngande semantisk, etymologisk och ljudhistorisk studie av en nordisk och germansk ord- och ortnamnsgrupp, som utgår från en gemensam indoeuropeisk rot *(s)ner- 'vrida(s), sno(s) ihop'. Det är en lärd och bitvis svårtillgänglig text, även stilistiskt, och jag minns ännu Strids svar när fakultetsopponenten Börje Tjäder hovsamt påpekade detta. Strid sade: »Ja, man får förutsätta en viss bildningsgrad hos läsaren.»

Samma år utkom även en annan bok av Strids hand, nämligen *Ortnamnen i Huddinge* (1981). Det är en mer populärvetenskaplig framställning som i korta, alfabetiskt ordnade artiklar presenterar tolkningar av namnen på – förutom socknen Huddinge och häradet Svartlösa – alla äldre gårdar och byar i socknen, många torp och en del valda naturnamn. Tolkningarna bygger på då känd och aktuell forskning men i vissa fall möter vi Strids egna originaltolkningar, t.ex. i artiklarna om *Kräppla*, *Lisma* och *Ågesta*. Boken är smakfullt illustrerad med författarens egna teckningar. Enstaka namn och namnproblem behandlade Strid under 1980-talet också i en rad uppsatser i de årliga namntidskrifterna, i festskrifter eller antologier, t.ex. *Segersäng och andra ortnamn på Seger-, Segel-* (1982), *Skenstad – en försvunnen by i Lofta socken* (1983), *Yxsmeshult och Skeppeberg. Om ett eftertraktat trädslag och några av dess reflexer i ortnamn* (1984), *Lofta* (1985) samt *Apalle och Pollista* (1988). – Även den instruktiva och lite populärt hållna översikten *Linköpingsbygdens ortnamn* (1987) utkom vid denna tid.

Jag lärde känna Jan Paul Strid under våra gemensamma doktorandår i Stockholm runt 1980. Han var lite äldre än jag och längre kommen i sina studier men vi delade intresset för ortnamnen och deras roll i kulturlandskapet. I själva verket var det under slutarbetet med Jan Pauls avhandling, då jag bl.a. hjälpte till med att upprätta register till boken, som jag kom att inse att det var namnforskning jag själv ville syssla med – och även gjorde därefter. När Jan

Paul senare under 1980-talet återkom till universitetet som timanställd för att undervisa grundstudenter i dialektologi och namnforskning hände det ofta att jag smet in på lektionerna för att ta del av hans utläggningar. Han kunde på ett fascinerande och värtaligt sätt måla upp sin bild av hur det hela »hängde ihop», och han framförde sina tankar och synteser med en säkerhet och självklarhet som inspirerade vissa men provocerade andra. Vid den här tiden stod t.ex. ortnamnen på *-rum* i fokus för Strids intressen och han lade fram sin syn på denna namngrupp i bl.a. uppsatserna *Ortnamnen på rum och kontinuiteten i kulturlandskapet* (1986) och *Ortnamnen på rum i namnsemantisk belysning* (1987). Att *rum* här bara skulle innebära 'något som är öppet, vitt och rymligt; öppen plats (i skogen)' var inte tillräckligt för Jan Paul, som argumenterade för en mer pregnant innebörd: 'öppen, gräsbärande mark (utnyttjad för slätter och lövtäkt)'. Många av namnen på *-rum* var med det synsättet ursprungliga ägonamn av mycket hög ålder.

Under några år i slutet av 1980-talet var även jag anställd vid Runverket, och jag fick då åter anledning att samarbeta med Jan Paul rörande ortnamn och runor. Mest ägnade vi oss åt ortnamnsvården, åt försök att få till stånd ny insamling av ortnamn och åt genomförandet av den s.k. fastighetsdatareformen, där Riksantikvarieämbetet, hembygdsrörelsen och kulturmiljövården spelade viktiga roller. Men det är något helt annat som särskilt bitit sig fast i mitt minne. Jan Paul hade av och till svåra och smärtsamma ryggproblem. Han kunde då inte sitta vid sitt skrivbord och absolut inte vid en dator, men hans huvud var ändå fullt med tankar och idéer, som behövde komma ut, och hans förmåga att snabbt och elegant formulera dessa var intakt. Han bar ett stödjande ryggbälte, vandrade runt i rummet och dikterade. Jag skrev på den primitiva datorn, stycke efter stycke, sida efter sida. Ibland stannade vi upp och diskuterade, men i regel flöt det på, ofta sent in på kvällarna. Det var dessa skrivna sidor som några år senare – praktiskt taget utan ändringar – blev till hans mycket uppskattade lärobok *Kulturlandskapets språkliga dimension. Ortnamnen* (1993, ny uppl. 1999).

Under 1990-talet sjönk Jan Paul Strids publiceringstakt, då den relativa stabiliteten under Runverkstiden i Stockholm ersattes av flera kortare anställningar, byten av arbets- och bostadsort och därmed mindre utrymme för forskning och skrivande. Men det djupa intresset för det forntida landskapet, namnen och språket fanns ännu där. Uppsatserna *Malexander* (1992), *Sjönammnet Skjulen* (1996) samt *Skottskog och lövtäkt i ortnamnens ljus* (1996) kom ut och flera större arbeten var under framväxt. Man såg och hörde nu begreppet *topolingvistik* allt oftare i Jan Pauls skriftliga och muntliga framställningar, och med det ville han sammanfatta sin syn på sambandet mellan språk, plats, landskap och hur detta ska studeras. Han förklarar och motiverar termen i artikeln *Varför topolingvistik?* (2003).

År 2002 kom Jan Paul Strid till Linköpings universitet som adjungerad professor. Då inleddes en ny produktiv period i hans karriär. Han publicerade ett flertal artiklar i de namnvetenskapliga tidskrifterna och i andra publikationer: *Ryd-namn och röjningsrösen. Ett genmäle och ett diskussionsinlägg* (2003), *Ett forntida kultcentrum utanför Linköping* (2005), *Försvunna sjöars land – om ortnamnen i västra slättbygden* (2009), *Tindra – ett landskap i tidens spegel* (2009) och, tillsammans med Alf Ericsson och Gert Franzén, *Gårdar utan namn* (2010), för att nämna några. Men också två monografier såg dagens ljus: *Från Mumsmålen till Duvemåla. Den svenska måla-kolonisationen under medeltiden. En toponymvistik studie* (2006) och *Vokal på glid. Till frågan om östnordisk brytning av kort y* (2007). I den förra återlanserar och underbygger Strid en gammal idé om de sydsvenska *-måla*-namnens upprinnelse och innebörd. Hellre än det oftast antagna fornsvenska ordet *male* m. 'avmätt område' (jfr da. och no. *måle* 'mäta') vill Strid i dessa namn se *male* m. i betydelsen 'avtal' med syftning på nyodlarens, »arrendatorns», skyldigheter och rättigheter. Han placerar *måla*-byggelserna i en kolonisationskontext samt noterar deras begränsade utbredning i sydöstra Sverige och starkaste koncentration kring den gamla riksgränsen mellan Sverige och Danmark. Han ser också en tydlig förbindelse mellan *måla*-byggelserna och det tidiga frälset.

I *Vokal på glid* visar Strid prov på sina gedigna ljudhistoriska kunskaper då han diskuterar utvecklingen hos en grupp ord som alla varit möjliga måltavlor för s.k. *y*-brytning, alltså fall där kort *y* diftongeras till *iu*. Det faktum att vissa ord drabbas (jfr sv. *skjorta* och isl. *skyrta*) men inte andra (jfr sv. *skörd* och isl. *skyrþ*) leder till intrikata resonemang om ljudförändringars generalitet och enskilda ords spridningsvägar. Strid hade även tidigare publicerat flera arbeten med fonetisk/fonologisk inriktning, t.ex. *Ludvig, Auðun och Opbiorn. Om ett personnamnelement och den runsvenska utvecklingen av diftongen au* (1989), där han vill förklara den i Svealand och i sydöstra Norge förekommande utvecklingen av *au* till *o* som ett utslag av regressiv assimilation eller, och kanske snarare, en självständig monoftongering.

Jan Paul Strid var en kunnig språkhistoriker, runolog och ortnamnsforskare med särskilt intresse för det forntida landskapet och samhället, dess namn, språk, särdrag och människor. Men det betyder inte att han var en gammaldags forskare. Tvärtom pläderade han ofta starkt för nya metoder och arbetssätt. Han var livligt engagerad i den s.k. utomhuspedagogiken och han var tidigt ute med att försöka införa modern teknik i namnforskningen. Spår av detta kan man skönja genom hans medverkan i boken *Utomhuspedagogik som kunskapskälla* (2007) respektive i uppsatsen *Den rumsliga fördelningen av ortnamnen på -stad och -by i Linköpingsbygden* (1992) som han skrev tillsammans med GIS-experten Åke Sivertun.

Vid Linköpings universitet ledde Jan Paul Strid tre uppmärksammade projekt vars gemensamma länk var den lokala förankringen och kombinationen teknik–humaniora: Bjärka-Säbyprojektet, Östgötamål samt Tindra. Det senaste behandlar det vackra och historiskt intressanta eklandskapet kring Tinnerö som en gång var övningsfält för Linköpings garnison. Med Tindraprojektet ville forskarna visa hur multimedial visualisering kan utnyttjas för att tolka och levandegörande de fysiska spår från gångna tider som man finner i landskapet. Järnåldersgårdar, en medeltida by, en 1800-talsherrgård och mycket annat återskapas här i den virtuella verkligheten. Flera av de ovan nämnda artiklarna skrevs inom ramen för något av dessa projekt.

Jan Paul var en uppskattad föreläsare och inspiratör för hembygdsföreningar och andra lokallistoriska sammanslutningar, där han med sin entusiasm kunde dela med sig av sitt gedigna vetande om det äldre kulturlandskapet, språket och namnen. Det var därför välförtjänt och logiskt att han 2006 fick ta emot årets Cnattingspris. Priset ges årligen till en forskare eller museiman som arbetat med östgötsk historia, konst och kulturmiljövård.

Med Jan Paul Strids bortgång har namnforskningen, och inte minst dess avnämare, förlorat en engagerad och viktig röst.

Staffan Nyström

Göran Hallberg

7/10 1939 – 23/7 2019

Foto: Privat

Den 23 juli 2019 avled Göran Hallberg, docent i nordiska språk vid Lunds universitet och f.d. arkivchef vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Därmed har nordistiken förlorat en av de verkliga auktoriteterna inom sydsvensk dialektologi och ortnamnsforskning.¹

Göran Hallberg var född 1939 i Ängelholm. Under kriget bodde familjen i Landskrona, där fadern arbetade i krigsmaterielproduktionen på Landsverk. Ett första frö till det språkintresse som skulle bli avgörande för Görans yrkesval såddes redan i sandlådan, där han noterade att hans eget – halländskt färgade – språk avvek från lekkamraternas. Efter Görans fem första levnadsår flyttade familjen tillbaka till Falkenberg. Det var i mötet med dialektalande kunder i morfaderns frisersalong som Görans intresse för språk och kultur väcktes på allvar. Hit kom fiskarna från fiskeläget Glommen och bönderna från kyrkbyn Morup, och mötena resulterade ibland i »riktiga bål av inte så illa menade smädelser och anmärkningar på hur de andra snackade».

¹ Detta minnesord publiceras även i Svenska landsmål och svenskt folkliv 2019.

Göran kom efter fyra års realskola i Falkenberg att gå latinlinjen i Halmstad. Latinstudierna har han beskrivit som »spännande» men »ingen huvudsak eller lockelse». Efter studentexamen 1959 gjorde Göran militärtjänst, under en tid som soldat i en svensk FN-bataljon förlagd i Gaza och Kongo. Det var på regementet i Halmstad som Göran alltmer började luta mot studier i språk och språkhistoria. Han slets dock mellan detta mera passionsdrivna val och en tryggare framtid inom läraryrket. Utan att inse hur »högtidligt och allvarligt» ämnet kunde vara sökte han och kom in på nordiska språk i Lund – men bedrev också studier vid lärarhögskolan i Malmö.

I Lund kom Göran i kontakt med professor Gösta Holm, som skulle bli hans handledare, och Sven Benson, som då var arkivchef vid Landsmålsarkivet, inrymt i samma hus som institutionen för nordiska språk. Här skulle Göran komma att slitas mellan professor Holm och arkivchef Benson; den förre påpekade t.o.m. en gång förmanande att man inte kan tjäna två herrar. Göran ställdes således inför ännu ett val, ett val mellan två mentorer.

Han kom att välja båda. Med Holm som handledare lade Göran 1969 fram sin licentiatavhandling i stencil med titeln *Om accentueringen av sammansatta ortnamn i Årstads och Faurås härad, Hallands län*, en brett upplagd undersökning som visar prov på vetenskaplig självständighet och försiktighet i en kombination som är typisk för Görans vetenskapliga gärning. När han sex år senare disputerade för doktorsgraden var det på en sammanläggningsavhandling som jämte tre uppsatser i Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift (SOÅ) innefattade de två volymer av serien Skånes ortnamn (del A:16, Rönnebergs härad och Landskrona stad och del A:11, Ljunits härad) som han hade hunnit utge sedan han 1968 fått anställning vid Landsmålsarkivet. Lärarbanan, som hela tiden varit en plan B, var nu definitivt överspelad.

Vid Landsmålsarkivet – senare Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL) – stiftade Göran bekantskap med Ingemar Ingers (1902–1983), den skånska dialektforskningens nestor. Den stora ålderskillnaden till trots skulle de två bli goda vänner. Ingers förtrogenhet med skånska dialekter blev en stor tillgång för Göran, som under sin tid som arkivarie och (från 1993) arkivchef kärleksfullt förvaltade kunskapsarvet. Det är ingen överdrift att säga att Göran behärskade den skånska dialektgeografin bättre än någon annan gjort sedan Ingemar Ingers. Detta märks tydligt i Görans artikel om skånska dialekter i Nationalencyklopedin (under rubriken *Dialekter* i artikeln *Skåne*), och i artiklar i *Språken i Sverige* (ett band av Sveriges nationalatlas), men även i uppsatser kring olika särskilda problem. En kortare text som jag särskilt vill nämna är Görans klarsynta och balanserade recension av Stig Örjan Ohlssons *Skånes språkliga försvenskning* (1978–79) som publicerades i Svenska landsmål och svenskt folkliv 1980 (tryckår 1981). Förtrogenheten med sydsvenska dialekter var givetvis inte enbart ett resultat av litteratur- och arkivstudier. Redan från

början var Göran inställd på att i görligaste mån fylla de luckor som fanns i arkivets samlingar. Hans uppteckningar och inspelningar utgör i dag ett väsentligt bidrag till samlingarna. Om Görans grepp om Skånes dialekter skall också sägas att det inte var begränsat till sakkunskap och rent vetenskaplig skicklighet. Som arkivchef engagerade han sig i debatten kring skånskans status som dialekt eller språk med en lång och insiktsfull uppsats i *Språkvård* (nr 3, 2003), och han bemötte nyktert och kritiskt – men energiskt – ovetenskapliga ansatser inom arkivets ämnesområde. Görans vetenskapliga integritet var orubblig.

Emellertid är det troligen som ortnamnsforskare som Göran har satt det allra största avtrycket. Ytterligare fem volymer i Skånes ortnamn skulle följa efter de två som ingick i sammanläggningsavhandlingen: del A:7, Harjagers härad och Eslövs stad (1979), del A:2, Bara härad (1991), del A:4, Frosta härad (2000), del A:15, Oxie härad och Malmö stad (2009) och del A:19, Torna härad och Lunds stad (2016). Jämte Claes Ringdahl medverkade Göran dessutom vid bearbetningen av Bertil Ejders del A:12, Luggude härad med Högnäs stad. Helsingborgs stad (2003). Görans bidrag till serien Skånes ortnamn är dock inte bara kvantitativt utan även i hög grad kvalitativt notabelt. Förtroendet med den skånska dialektgeografen och det gamla agrarsamhällets organisation samt dess invånares livsbetingelser paras här med högt specialiserade expertkunskaper om skånska namnmiljöer och ett sunt namnforskarförnuft där namntolkningarnas sakliga sida ofta står i förgrunden.

Jämte de över 1 700 sidorna i Skånes ortnamn skrev Göran ett stort antal uppsatser i bl.a. *Namn och bygd* och Sydsvenska ortnamnsällskapets årskrift. De yngre ortnamnen, tillkomna efter medeltiden, ges i Görans namnvetenskapliga författarskap stort utrymme. Uppkallelsenamn intar en särskild plats i Görans vetenskapliga eftermäle. Dessa behandlas förtjänstfullt i de båda sinsemellan besläktade uppsatserna *Kring några skånska namnmiljöer – indelningsverk, herrgårdskultur och uppkallelse efter utomskånska förebilder* (i SOÅ 1976) och *Uppkallelse efter utomskånska förebilder. Namn som ej avser bebyggelse* (i SOÅ 1977). Som ortnamnsforskare med Skåne som arbetsfält finner man att man ständigt återkommer till dessa uppsatser.

Göran var under en lång följd av år engagerad i Sydsvenska ortnamnsällskapet och efterträdde 1970 Ingemar Ingers som sekreterare, en post som han skulle inneha i nära 40 år. Han redigerade sällskapets tidskrift i två perioder, från 1976 till 1996 samt från 2004 till nedläggningen 2008. Mellan 1997 och 2008 redigerade han dessutom i samarbete med Christer Platzack Arkiv för nordisk filologi. Göran var också en folkbildare av betydelse. Han var en ofta anlitad föredragshållare och medverkade i flera radioprogram.

Vid sidan av allt detta satt Göran till sin pension i referensgruppen för namnären den i Lunds kommun. Han var också fackligt och politiskt engage-

rad, det senare bl.a. som ordförande i kommunfullmäktige i Eslöv under 1980- och 1990-talet. Det är inte att undra på att han regelmässigt avslutade brev och mejl med de nu i våra kretsar bevingade orden »I hast hälsar», som så passande fick utgöra titel på den festskrift som Göran förärades på sin 60-årsdag den 7 oktober 1999.

Mathias Strandberg

Smärre bidrag

Sjönämnet *Boren*

En av Östergötlands större sjöar är Boren som ligger vid Motala och har tillflödet Motala ström som rinner till sjön från Vättern. Sjönämnet *Boren* har ovanligt många tidiga belägg eftersom det fungerat särskiljande för sockennamnet *Ekeby* (nu *Ekebyborna* 'Ekeby vid Boren', jfr *in egby borne* 1344 22/8 Linköping SRap, SD 5 s. 289, *ekboborno sokn* 1399 27/8 Vadstena UUBp). De tidigaste beläggen för sjönämnet är:

apud borne 1336 28/6 u.o. SRap (SD 4 s. 506), wid Bornem 1359 u.d. u.o. regest 1572 (SD 7 s. 153), vidh borne 1381 31/3 Skänninge SRap, widh borne 1389 29/8 Vadstena SRap, Boren Lacus u.å. [1650-talet?] LSA D 1, Boren Lacus u.å. [1600-talet?] LSA D 5, Boren Lacus 1660 LSA D 9, Bohrn Lacus 1673 LSA D 13, Boren 1693 LSA D 17.

Sjönämnet är konsekvent upptecknat i trakten med uttalet *Bòern* eller *Bòren* med slutet *o*, medan sockennamnet uppges variera mellan slutet *o* och *å* (dvs. *Egbybòrna* eller *-bårna*), med det senare som »det vanliga uttalet» (Gösta Franzén u.å. OAU). Natan Lindqvist (1928 OAU) har däremot upptecknat endast slutet *o*, vilket troligen också är det historiskt äldsta. Riksspråksuttalet av sjönämnet idag är väl snarast *Båren*.

Elof Hellquist (1903–06 1 s. 66) föreslår att sjönämnet är bildat med *r*-suffix till en indoeuropeisk rot *bha-* 'lysa, glänsa', som han även vill se i det från lågtyskan lånade verbet *bona* 'polera, göra blank'. Denna härledning av verbet tar han emellertid själv senare avstånd från (Hellquist 1948 s. 90), utan att ge ett nytt förslag. Troligast är det väl bildat med avljud till samma grundrot med betydelsen 'hetta upp, värma' som *bada* och *baka* (jfr de med *bona* formellt identiska verben ty. *bühen*, *böhen*, sv. dial. *böna*, båda med betydelsen 'värma och/eller rengöra [med het vätska]'; se SAOB BÖNA v. 2 samt utförligt Ljunggren 1905). Utan denna germanska anknytning framstår Hellquists förslag till etymologi för *Boren* som än mer otroligt. Hans analys av sjönämnets bildning utgår dessutom felaktigt ifrån att det finns två fornsvenska belägg skrivna *Borin* 1318 resp. 1336, vilket tydligen är ett rent missförstånd. Några sådana belägg är inte kända. Han konstruerar därför ett fsv. *Borin* med *-in*-suffix.

Bengt Hesselman (1930 s. 33) menar i stället att *Boren* är bildat till ordet *bor* 'bärningsställe, sträcka där man bär (båtar eller last)'. Han skriver: »Också *Boren* i Östergötland hör säkert hit [till *bor* 'bärningsställe'] trots det slutna *o*-ljudet i dialektuttalet.» Vidare: »Dessa sjönamn [bl.a. *Boren*] [...] innehålla ett avledningselement».

SOL (s. 44) skriver om *Boren*: »Namnet betyder möjligen 'den glänsande, lysande'.» Man återgår här uppenbarligen på Hellquists tolkning.

En fast punkt att utgå från är att namnet i fornsvensk dativ har formen *Borne*. Det är belagt 1336, 1381 och 1389. Dessutom torde regestbelägget 1359 *wid Bornem* sannolikt motsvara *wid borne* i originalet, eftersom kontexten är densamma som i de andra

1300-talsbeläggen, dvs. en bestämning till *Ekeby*. Det troligaste är därmed att namnformen i fornsvensk nominativ varit **Born* – i obestämd form, dvs. med radikalt *n*. När sedan sjönamn allmänt börjar uppträda med bestämd slutartikel vid 1500-talets början har **Born* sannolikt kommit att uppfattas som ett namn i bestämd form.

Därefter har man hyperkorrekt utvidgat *Born* till *Boren* efter mönster av andra sjönamn med slut på *-en*. Det verkar ha skett relativt sent. Äldsta säkert daterbara belägg på *Boren* är från 1660 och kartformen *Bohrn* 1673 visar sannolikt på att det då fortfarande funnits en variation mellan äldre *Born* och yngre *Boren*.

Den förändring till tvåstavighetsaccent, som man med denna förklaring av namnet måste räkna med, kan kanske delvis bero på påverkan från dativformen *Borne* som (så småningom stelnad) bestämning till sockennamnet.

Den här antagna utgångsformen fsv. *Born* är väl förenlig med Hesselmanns tilltalade förslag att se namnet som innehållande *bor* 'bärningsställe' samt ett »avlednings-element», dvs. ett *-n*-suffix. Sjönamn bildade med *-n*-suffix är väl belagda från både Sverige, Norge och Danmark (Hellquist 1903–06 2 s. 34 f., DSÅ 8 s. 234 ff.). Dessutom ger det en förklaring till det slutna *o*-ljudet, som Hesselmann såg som en möjlig invändning mot sin tolkning, nämligen som det väntade resultatet av kort *o* före *m*.

Sakligt sett är Hesselmanns tolkning starkt motiverad genom Motala ström. Man var till och med tvungen att bygga Göta kanal parallellt med strömmen här eftersom den var för stark för reguljär båttrafik. Avståndet mellan Vättern och Boren är ca 3,6 km med en nivåskillnad på 15 meter. Sträckan förbi Motala ström har alltså varit en klassisk typ av *bor* i betydelsen 'bärningsställe förbi strömmande vatten' och påminnande om den vid Borlänge.

Källor och litteratur

- Hellquist, Elof, 1903–06: Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning och historia 1–6. Stockholm. (SvLm 20:1–6.)
 — 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
 Hesselmann, Bengt, 1930: Långheden och Hälsingskogen. Namnstudier kring en gammal färdväg. I: NoB 18. S. 1–53.
 Ljunggren, Evald, 1905: Dial. böna v. badda. I: SvLm. S. 80–87.

Staffan Fridell

Om *Namn* i Jämtland

I denna tidskrift publicerade 1985 Mattias Tveitane en undersökning av gamla ortnamn på *Navn-* (*Namn-*). Sådana är kända från några håll i Norge och från Jämtland i Sverige. I Jämtland rör det sig om två byar som heter blott *Namn*, den ena belägen i Ovikens socken (?j *namþne* 1526 16/6 [Sprotedet] JHD 3 s. 91, j *Namph* 1544 17/9 Ovikens DN 14 s. 805), den andra på fastlandssidan av Frösö socken (j *namþne* j *frøsø* sokn 1421 17/6 Frösö kyrka JHD 1 s. 189). Tveitane vänder sig mot att dessa namn skulle innehålla ordet *namn* 'nomen'; han finner det svårt att sakligt motivera en sådan tolkning. I stället argumenterar han för att det kan ha funnits ett konkret appellativ **nafn* 'något utstickande (i terrängen)', avlett med ett *n*-suffix till roten **naf-*, samma rot som bör ingå i till exempel fvn. *nef* 'näsa'. Ett sådant appellativ skulle ge en god förklaring till åtminstone några av de norska ortnamn som han behandlar.

Tveitane antog att ett dylikt appellativ skulle kunna ligga till grund även för de två jämtländska byarnas namn, men här fick han mothugg av Bertil Flemström, den tidens auktoritet på jämtländska ortnamn. »[J]ag tror att man knappast kan hitta någon terrängformation som 'skjuter upp' där», skrev Flemström i ett brevsvår till Tveitane. Flemström höll i stället fast vid sin egen, tidigare (1972 s. 157 f.) framförda tolkning om att ordet *namn* 'benämning' ingår i de båda byarnas namn: »Jag lutar numera mest mot att det är fråga om noanamn» (brev 20/10 1982 citerat av Tveitane 1985 s. 33 f.).

Flemströms svar är dock enligt vår mening inte helt rättvisande. Det finns i bägge de jämtländska byarna terrängformationer som skulle kunna stämma in på ett namn

Fig. 1. Namn, Ovikens sn. Foto: Olof Holm 17 oktober 2017.

Fig. 2. Namn, Frösö sn. Strandbrinken ned mot Storsjön börjar längst t.v. i bild. Foto: Olof Holm 27 februari 2019.

med betydelsen 'något utstickande'. Fig. 1 visar en sådan i Namn, Ovikens socken: en åsrygg som ändar med en sluttning. Åkermarken på platsen har varit uppodlad åtminstone sedan 1700-talet, enligt den äldsta kartan över byn (LMA 23-OVI-11). Fig. 2 visar en motsvarande utskjutande åsrygg i Namn, Frösö socken, nära Storsjöns strand. Åsryggen har här ändat med en sluttning, i vilken den moderna landsvägen (som löper parallellt med stranden) nu skär in. Åkermarken på ömse sidor av åsryggen tillhörde hemman nr 1 och 2 i Namn enligt den äldsta kartan över byn, från år 1800 (LSA Y 12-20:2).

Att det av Tveitane rekonstruerade ordet **nafn* 'något utstickande (i terrängen)' ingår i de båda jämtländska byarnas namn är enligt vår mening en möjlighet som sakligt kan motiveras. Vi menar också att denna topografiska tolkning är att föredra framför förklaringen av *Namn* och *Namn* som två noanamn.

Litteratur

Flemström, Bertil, 1972: Jämtländska ortnamn. Östersund.

Tveitane, Mattias, 1985: Om navn på *Navn-* (*Namn-*). I: NoB 73. S. 29–41.

Olof Holm Josefin Devine

Sockennamnet *Naum* i Västergötland

En av socknarna på den vidsträckta Västgötaslätten är Naum i Barne härad. Äldre skrivningar av kyrkbyns och socknens namn är bl.a. *naweem* 1380-t. u.d. u.o. UUBp or., *nauem*, *nauem* 1407 3/3 Naum UUBp or. (SDns 1 s. 620), *Naffwem* 1540 Skjb s. 159 och *naffwem* 1546 OAUjb; se Lundahl 1961 s. 42, 45 för ytterligare belägg.

Ivar Lundahl (a.a. s. 45) framhåller att förleden i det med *-hem* sammansatta namnet tycks vara ordet *nav* 'hjulnav', fvn. *nōf* f., men också att syftningen är oklar. Han tillägger: »Möjligen åsyftas från början den punkt sydsydväst om Naums kyrka, där ett biflöde rinner in i Afsån, som här gör en vinkel.» Lundahl nämner ett norskt älvnamn som i NE (*Naava* s. 169 f.) förbinds med en av älven bildad vinkel (jfr fvn. *ffjósnōf* f. 'horn på ladugård, ladugårdsknut'). Gunnar Linde (1997 s. 44) återger Lundahls tolkningsförslag. I SOL (s. 232) antas *Naum* kunna innehålla *nav* 'hjulnav' i terrängbeskrivande funktion. Jfr SOÄ 9:2 s. 210 om *Navsjön*, SOSk 17 s. 93 om ö- och fyrnamnet *Naven* och om *nōf* i ortnamn NG Indl. s. 69.

Den av vattendrag bildade vinkel sydsydväst om sockentemplet, som Lundahl omtalar, låg vid sammanflödet mellan Getabrobäcken och Starebäcken (ek 8C2g [1961], T 8CSO [1968]). Idag är stora delar av Starebäcken rörlagda och ej längre synliga. Om förbindandet av *nav* 'hjulnav' med just denna vinkel stämmer till viss tvekan, är ett skäl att den ensam inte är en mäktig eller i landskapet starkt framträdande formation. Vill man förbinda fsv. *Navem* med *nav* 'hjulnav' syftande på en enda utbuktning, kan man möjligen också överväga att »navet» i stället är hela det breda, österut mot Afsåns tillflöde utskjutande markområde som i norr avgränsas av Getån och Afsån och i söder av Getabrobäcken (se de ovannämnda kartorna).

Att ordet *nav* under järnåldern kunnat användas för att beskriva utskjutande, mer eller mindre vinkelformade landområden ter sig rimligt. Det forntida hjul som hittats i sjön Filaren i Mellösa sn, Sörmland, har ett kraftigt utskjutande nav (se fig. 1). Enligt Tage Långström (1955 s. 24) stammar hjulet sannolikt från 400-talet e.Kr. (jfr Christiansson 1985 s. 42 ff.).

Ett bidrag av Olof Holm & Josefin Devine i nu föreliggande årgång av NoB har lockat mig att återvända till det västgötska by- och sockennamnet *Naum*. Vid behandlingen av det om två jämtländska byar använda *Namn* håller de för möjligt att topony-

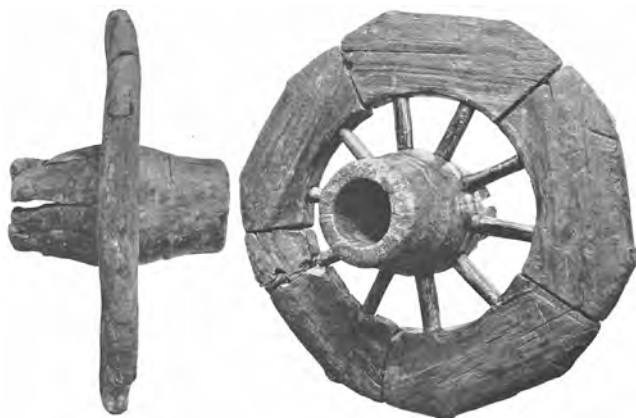

Fig. 1. Hjulet från sjön Filaren i Mellösa sn. Bilden återfinns i von Post, Oldeberg & Fröman 1939 s. 11.

men i fråga innehåller ett **nafn* 'något utstickande (i terrängen)' (jfr dock Flemström 1972 s. 157 f.). De utgår därvid från en undersökning av Mattias Tveitane (1985); denne rekonstruerar (s. 32 ff.) ett sådant **nafn* 'något utstickande'(?), en avledning till basen **naf-* i fvn. *nef* 'näsa'.

Som redan omtalats förenar sig Starebäcken med Getabrobäcken nära Naums kyrka. LSA-kartan P 152–31:5 (1849) visar hur bybebyggelsen ligger samlad vid kyrkan och bäckmötet. Ett stycke nordnordöst om kyrkan rinner de förenade vattendragen ut i Afsån vid Vara (T 8CSO). Mellan Ribbingstorp i sydväst och utflödet i Afsån har vattendraget ett mycket vindlande lopp: det bildar där en stor mängd små vinklar eller utsprång. Man måste fråga sig om inte detta förhållande är ett mer iögonfallande topografiskt drag än enbart den lilla vinkeln vid bäckarna sydsydväst om kyrkan. Namnet *Naum* skulle kunna innehålla genitiv av ett forntida ånamn, ett fsv. **Nav(a)* f. 'den av »nav», vinklar eller utbuktningar kännetecknade ån'.

Fsv. *nefn* n. 'näbb' ställer Emil Olson (1916 s. 169) till roten **nab-* 'skjuta fram (i en spets)'. För fvn. *nef* 'näsa; näbb' och fsv. *nef* ansätter Harald Bjorvand & Fredrik Otto Lindeman (2007 s. 790 f.) den äldre formen **nabjá-* n. 'näsa, spets, näbb'. De håller för troligt att detta **nabjá-* är nära besläktat med germ. **nabō-* f. i no. *nov* f. »sted der stokkene blir felt sammen i hornene på et laftet tømmerhus», nyisl. *nöf* 'utstående klippa' och fär. *nøv* »'utstående klippeparti' (særlig i stedsnavn)» (jfr Torp s. 463, Tveitane 1985 s. 32 f., Magnússon s. 662, 681).

Det förefaller som om by- och sockennamnet *Naum*, fsv. *Nav(h)em*, tilltalande kan förklaras som sammansatt med ett vattendragsnamn på urnord. **Nab-* eller ett appellativ på **nab-*, föranlett av de många små nav- eller näbbliknande vinklarna i åsträckningen mellan Ribbingstorp och Afsån. Den närbelägna och större Afsån utmärks också av vindlingar, men ett **Nab-* buret av vattendraget mellan sockenkyrkan och Afsån kunde måhända vara framkallat av en jämförelse mellan detta och Starebäcken, som inte har lika buktande lopp. Säkrare ter sig kanske ändå en tolkning av *Naum* som '-hem-bebyggelsen vid de små utsprången, »naven» eller »näbbarna»' e.d.

Tveitane (1985 s. 33) återger ett uttalande av Kåre Hoel om »elvenavna *Neffneaa* (nå Bingselva) på Eiker, og *Namnå* i Grue: 'både *Namnå* og Bingselva har skarpe, markante svinger som danner spisse nes' (brev til meg, 17.9. 1982)».

För säkerhets skull vill jag påpeka att förleden i *Naum* alternativt kan förbindas med markerade vindlingar av Afsån, om man vågar räkna med möjligheten att bebyggelsens centrum någon gång har förflyttats och äldst låg ett stycke norr om den från senare tid kända byboplatsen (jfr Linde 1997 s. 44).

Om *Naum* bevarar ett *Nav-* med innebörden 'hjulnav', 'näbb' eller 'spets, udd(e)' eller *Nav-* är någonting annat, utgången från grundbetydelsen 'något utstickande, utskjutande', är en fråga som här får lämnas därhän. Ett mycket rimligt antagande är hursomhelst att *-hem*-namnets förled ytterst har betingats av ett eller flera nav- eller näbbliknande inslag i området vid Naums kyrka.

Källor och litteratur

- Bjorvand, Harald & Lindeman, Fredrik Otto, 2007: Våre arveord. Etymologisk ordbok. Revideret og utvidet utg. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. Skrifter 105.)
- Christiansson, Hans, 1985: Flens forntid. I: Ett stycke Sörmland. Flens kommun i tiden och historien. Huvudred.: Hans Christiansson. Flen. S. 27–51.

- Flemström, Bertil, 1972: Jämtländska ortnamn. Östersund.
- Holm, Olof & Devine, Josefin, 2019: Om *Namn* i Jämtland. I: NoB 107.
- Linde, Gunnar, 1997: Ortnamn i Västergötland. 2, reviderade uppl. Skara.
- Lundahl, Ivar, 1961 = SOSk 2.
- Långström, Tage, 1955: Svenska fordonstermer. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 10.)
- Magnússon = Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- Olson, Emil, 1916: De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan. Bidrag till den fornsvenska ordbildningsläran. Lund.
- von Post, L., Oldeberg, A. & Fröman, I., 1939: Ein eisenzeitliches Rad aus dem Filaren-See in Södermanland, Schweden. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar 46:1.)
- Skjb = Skara stifts kyrkliga jordebok af år 1540. 1899–1902. Skara. (Bihang till Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 2.)
- Torp = Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- Tveitane, Mattias, 1985: Om navn på *Navn-* (*Namn-*). I: Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985. Red. av Thorsten Andersson. Uppsala. S. 29–41. (Bidraget är också publicerat i NoB 73, 1985.)

Svante Strandberg

Recensioner

István Hoffmann, Anita Rácz & Valéria Tóth: History of Hungarian Toponyms. Translation by Balázs Venkovits. 313 s. [Hamburg]: Buske 2017. ISBN 978-3-87548-844-9.

I ungerska språket återspeglas folkets brokiga historia och långa förflyttningar. Sina närmaste språkliga anförvanter, de obugriska språken, har ungrarna öster om Uralbergen. Efter att de skilts från dessa kom de i kontakt med andra, nomadiserande folk på stäpperna och blev även själva ett nomadiserande ryttarfolk i en mångspråkig omgivning. De (finsk-)ugrisktalande magyarerna kom att utgöra den ledande gruppen i ett förbund av ryttarfolk som vid mitten av 700-talet ingick i kazarernas välde, norr om Svarta havet. Här påverkades deras kultur på många områden, bl.a. inom jordbruk och boskapsskötsel. Det var också här som de fick sina första kontakter med kristendomen och ungerskans äldsta kristna terminologi lånades in i turkiskspråkig form. På 890-talet trängde de in i Karpaterbäckenet, det nutida Ungern, ett område som lämpade sig för ett ryttarfolk men som då var bebott av slaviska folk. Under 900-talet ägnade sig ungrarna åt härjningståg runt om i Europa, men efter ett par förödande nederlag vid mitten av 900-talet drog de sig tillbaka till Donau-området. Den magyariska Árpád-ättens ledare Géza tog ledningen i riket och landet kristnades. 1001 döptes Gézas son István – »Stefan den helige» – som Ungerns kung och landet kom in i den västliga, katolska kyrkans latinskspråkiga kultursfär. Därmed inleddes Ungerns period som stormakt i medeltidens Europa. Den fick dock sitt abrupta slut i slaget vid Mohács 1526 då landet delades i tre delar som kom under olika herrar. Det katolska Österrike tog områden i väster, Osmanska riket lade under sig landets mellersta delar, medan det östligaste området, till stor del i nuvarande Rumänien, behöll en viss självständighet och utvecklades till ett starkt fäste för kalvinismen.

Denna presentation av ungrarnas förhistoria och tidigaste historia på tjugotalet rader ger förhoppningsvis en bakgrund till varför ungersk ortnamnsforskning är ovanligt fascinerande. Här finns en mångspråkighet i bakgrunden med en finsk-ugrisk bas, blandad med turkiska element och tryffrad med indoiranska lånord. Denna mix inplanterades så i ett slaviskspråkigt område och därtill blev folket förhållandevis tidigt kristnat. Såväl det språkliga godset som namngivningsmönstren är därmed av mångahanda slag och de skrivna källorna är rika och rikliga ända från tidig medeltid. Det är inte att undra på att onomastiken lockat många ungerska forskare.

Författarna till översikten *History of Hungarian Toponyms* är knutna till universitetet i Debrecen. Där verkade även Béla Kálmán, som i väst är känd för sin handbok *The World of Names* (engelsk översättning 1978; ungerska: *A nevek világa*, i flera upplagor). István Hoffmann är professor i ungerska och hans elever Valéria Tóth och Anita Rácz har också avancerat till professor resp. biträdande professor. Deras arbete har gjort avtryck både internationellt genom deras aktiva arbete för och i tidskriften *Onomastica Uralica* (1–, 2001 ff.) och nationellt genom ett mycket stort antal publikationer, både av källskrifter som *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból 1–* ('Ortnamnshistoriska belägg från den tidiga fornungerska perioden' 1–, 1997 ff.) och tid-

skrifter som *Helynévtörténeti tanulmányok 1–* ('Ortnamnshistoriska studier' 1–, 2004 ff.). Här finns inte plats för någon utförligare redogörelse, men ett par arbeten av Hoffmann måste ändå nämnas, dels en historik över ungersk ortnamnsforskning, *Magyar helynévkutatás 1958–2002; 2003*, dels en studie av ortnamnen i grundläggningensbrevet för abbotstiftet i Tihany, *A tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás: 2010*. Den sistnämnda urkunden är visserligen på latin, men den härrör från 1055 och innehåller en rad ungerska glossor, inte minst ortnamn som anger gränser för det nya stiftet, och utgör en grundsten i ungersk språkhistorisk och onomastisk forskning. Tihany ligger vid Balatonsjön – »tichon super balatin» (1055). Det råder ingen som helst tvekan om att Hoffmann, Rácz och Tóth är synnerligen väl skickade att presentera ungersk ortnamnsforskning för en internationell publik.

History of Hungarian Toponyms inleds med ett teorikapitel som bl.a. behandlar namngivning ur olika aspekter (s. 13–37). Här framhålls att ett ortnamns semantik »does not map the world directly but rather our knowledge of the world» (s. 29) och namnens motivering ska därför sökas i namnanvändarens kognitiva system. På sidorna 39–84 ges en välskriven och koncentrerad översikt av Ungerns och ungrarnas historia, välbehövligt som jag sökt visa inledningsvis. Kapitel 3 (s. 85–110) ägnas hydronymin och kapitel 4 (s. 111–123) namn på områden, även sådana där ungrarna uppehållit sig under sin vandring mot Karpaterbäckenet. Det femte kapitlet, som är det mest omfattande (s. 125–253), ägnas olika typer av bebyggelsenamn och förändringar i bebyggelsenamn. Det är tydligt att ungrarnas etablering i trakterna runt Donau och Tisza är det som står i särskilt fokus för namnforskarnas intresse, förstaeligt med tanke på källäget och de dramatiska förändringarna efter 1526. Det kortfattade kapitel 6 (s. 255–273), slutligen, behandlar mikrotoponymer. Ett läsarvänligt grepp är att man genomgående låter teoretiska resonemang följas av en rad exempel som markeras typografiskt med indrag och lodräta streck i marginalen. Boken avslutas med en litteraturförteckning och ett index över de ortnamn som behandlats. Här måste också nämnas den tabell på bakre pärmens insida där de ungerska bokstävernas ljudvärde anges i IPA-transkription. Det ger värdefull hjälp till läsare som saknar kunskaper i ungerska, men tabellen borde ha kompletterats med påpekandet att första stavelsen undantagslöst bär huvudbetoningen i ungerska ord.

History of Hungarian Toponyms är en mycket innehållsrik och informativ bok. Tack vare den rikliga mängden av inte minst medeltida källor kan förändringar i namnskicket följas över långa perioder. 300 bebyggelsenamn bär t.ex. namn efter någon av landnamets stammar (s. 42). Det är – enkelt uttryckt – tiden före Mohács som är av störst intresse. Längre beläggsviter hade dock kunnat visa vilka namn som stått stabila genom de oroliga tider landet genomlevt.

Vid landnamet befolkades Karpaterbäckenet huvudsakligen av slaviska stammar och det framgår också av hydronymin. Tidigast uppträder hydronymerna i latinsk form och deras ungerska former dyker upp något sekel senare, vilket även det kan vara nog så tidigt, t.ex. formen *Losiuduna* år 1192 för *Lassúduna* 'långsamma Donau'. De äldsta namnen på sjöar och vattendrag kom emellertid genom slavisk förmedling eller var av slaviskt ursprung, så t.ex. namnet på Ungerns största sjö Balaton (*balatin* 1055 se ovan) av ett slaviskt **blatъnъ* besläktat med ryska *болото* 'kärr, sumpmark'. Även sjöns tyska namn *Plattensee* går tillbaka på samma slaviska ordstam. De slaviska ordstammarnas ursprungliga betydelse har dock gått förlorad tidigt, vilket författarna elegant visar med exempel som *Hideg Tepla* (1319; latinsk form *Frigidam Toplam* 1278), där *tepla* går tillbaka på en slavisk ordstam med betydelsen 'varm' medan det ungerska attributet *hideg* betyder 'kall', och *Fejér-Béla* 'vita Béla', där även den slovakiska

ordstammen i *Béla* betyder 'vit'. Som på så många andra håll i världen har nykomlingarna således tagit över den äldre hydronymin. Det är endast mindre vattendrag som namngivits av ungrare, oftast är de mindre än tio mil.

Det rika källmaterialet från en lång tidsperiod gör det möjligt att visa förändringar i namngivningsmönstren och även att tidfästa dem. En intressant namntyp av mycket hög ålder utgörs av personnamn som utan någon avledningsändelse eller annat element blir ett bebyggelsenamn. Namnen på städerna *Sopron* och – något osäkrare – *Debrecen* är exempel på sådana namn. Som förklaring till ett sådant namnskick skriver författarna: »In a fundamentally oral culture, the settlement names also had the function of establishing and maintaining the association between the person and the place within the particular name-using community.» (S. 133). Baserat på ett material om ca 1 300 namn visar man att namntypen var den vanligaste i det knappa materialet från tiden före 1150 för att öka dramatiskt under det därpå följande seklet. Runt 1250 minskade dock sådana namn i antal och i stället ökar avledda bebyggelsenamn och – än mer – sammansatta namn av typen *Acsád* (personnamnet *Acsa* + avledningsändelsen *-d*) respektive *Péterfalva* ('Peters by'). Bruket av ursprungliga personnamn i en funktion som bebyggelsenamn är okänt i de språk som omger Ungern – slaviska, germanska, rumänska – men det spelar en viktig roll hos turkiska folk. Förändringen i bebyggelsenamnens struktur kan således ses som ett tecken på en europeisering av nykomlingarna österifrån. Dessa och många andra resonemang illustreras av grafer som belyser förändringar i namnskicket och olika namntypers andel i namnbeståndet.

Om de turkiska dragen i namnskicket minskade under medeltiden, ökade i stället de kristna namnen och skyddshelgon kom att ge namn åt orter som *Szentpál* och *Szentmárton*; här var det kyrkan i byn som var helgad åt ett helgon, varpå namnet överfördes också på byn. Den här namntypen finns under hela medeltiden och når en topp runt år 1300 för att i det närmaste försvinna runt 1500. Försvinnandet sätts – säkert med rätta – i samband dels med Ungerns uppdelning i tre delar efter slaget vid Mohács, då den centrala delen hamnade under turkarna, dels med protestantismens framväxt, inte minst i dess kalvinistiska form i östra delen av det gamla ungerska riket (som alltså omfattade Transsylvanien). Bebyggelsenamn som bygger på kyrkans skyddshelgon är vanligast i sydvästra delen av det gamla Ungern, men namnet *Szentmárton*, som betecknar inte mindre än 104 orter på ungerskspråkig mark, är också vanligt inom ett område längst österut. Detta får sin förklaring av att den stam som på ungerska heter *székely* (och på svenska kallas *szekler*) flyttade från södra och västra Ungern till östra Transsylvanien omkring sekelskiftet 1200–1300. Szeklerna, vilkas etniska ursprung är omtvistat, hade tjänstgjort som väktare av gränsen i väster och när de inte längre behövdes där flyttade de till gränsområdet i öster. Landet hade ju ett utsatt läge som mongolstormen på 1230-talet visade.

Marknadsplatser kunde också namnge bebyggelser. Redan Stefan I – Szent István – hade sökt bidra till kristendomens spridning genom att befalla att marknader skulle hållas på söndagar och då intill kyrkan. Detta bruk återspeglas i ordet för söndag, *vasárnap* 'marknadsdag' (jfr *vásár* 'marknad', ett iranskt lånord av samma ursprung som vårt *basar*). Denna veckodag förekommer inte i ortnamn, eftersom marknad på söndag var det normala. Avvikelser kunde däremot registreras i namnen: *Hétfőhely* (*villa Hettfehely* 1221, 'måndagsplatsen') eller *Szombathely* (*terra Zumbathel* 1231; 'lördagsplatsen'). I några fall har marknadsdagens beteckning ensam blivit namn på bebyggelsen, t.ex. *Csütörtök* (*Chewthwrthek* 1493; 'torsdag'). Marknadsplatser kunde även karaktäriseras efter andra kriterier, t.ex. *Hódmezővásárhely* 'marknadsplatsen vid bäver-

ängen' eller *Székelyvásárhely* 'szeklernas marknadsplats', belagt 1349, som bytte namn till *Marosvásárhely* 'marknadsplatsen vid floden Maros', belagt 1539.

I boken ges talrika exempel på olika slag av namnförändringar. Att byn Kápolna (*kápolna* 'kapell') delades i två byar, *Alsókápolna* och *Felsőkápolna*, alltså 'Nedre' respektive 'Övre Kápolna', ser knappast originellt ut, men att byn Pércs (belagd 1282) delades i byarna *Egyházaspércs* och *Egyházatlanpércs* (båda belagda 1347), dvs. 'Kyrkförsedda Pércs' respektive 'Kyrklösa Pércs', har väl färre motsvarigheter i andra språk och belyser bruket av ungerskans rika avledningsmöjligheter.

En annan, långt mer sentida typ av flerledade ortnamn tillkom mellan 1898 och 1912, då statliga myndigheter ville åstadkomma unika namn på varje ort. Staden Bősörmény i distriktet Hajdúság blev då *Hajdúböszörmény* i en process som starkt påminner om den svenska fastighetsdatareformen. I det lokala språket omtalas emellertid staden fortfarande som *Bősörmény*.

Bland det som kan diskuteras eller kritiseras i boken kan nämnas försöken att förklara gamla, svårtolkade hydronymer, som *Duna* (dvs. Donau), *Tisza*, *Maros* m.fl., med hjälp av Krahes teori om »alteuropäische Hydronymie» (s. 86, 89). Ett okänt substratspråk kan aldrig ge någon förklaring; det blir bara en låda där man stoppar ned oförklarade namn eller ord, det må sedan handla om ungersk hydronymi eller »protolapska» ortnamn i norra Skandinavien. Vidare hade det inledande teorikapitlet kunnat vara utförligare vad gäller begreppsapparaten och generösare med definitioner av termerna, när nu den ungerska forskningstraditionen presenteras internationellt. Den engelska översättningen hade också bort kontrolleras av en modersmålstalare; här och var ser det hemsnickrat ut, vilket är beklagligt när det gäller en så viktig bok. Det kan också diskuteras om det är lämpligt att överföra personnamn till engelsk form och omtala nationalhjälten János Hunyadi som »John Hunyadi» (s. 51) eller den mäktige och lärde kungen Könyves Kálmán som »king Coloman the Learned» (s. 75; kungen i fråga kallas alltså 'Boklige Kálmán' på ungerska). Man frågar sig också varför titeln på ungerska arbeten översatts i litteraturförteckningen; den som inte kan läsa ungerska har knappast någon nytta av den informationen.

Det ungerska folkets bakgrund skiljer sig på många sätt från andra européers och deras namnskatt visar både spår av en annorlunda förhistoria och historia där turkiska kontakter spelat en mycket stor roll. I namnen kan man emellertid se deras fortgående europeisering och sammantaget betyder detta att ungerska namnforskare har ett mycket rikt och – för att använda en modern klyscha – »spännande» material att arbeta med, vilket jag här försökt visa med endast några få exempel. Trots olikheterna i det språkliga materialet kan man se många paralleller mellan ungrare och skandinaver: när vikingar härjade Europa sjövägen, skrämde ungerska ryttare folk över stora delar av Europa. S:t Stefan och Olof Skötkonung döptes nästan samtidigt och – för att ta ett språk i tiden och in i ett helt annat sammanhang – beteckningsreformen har en ungersk motsvarighet. Ändå tycks språket ha förhindrat närmare kontakter mellan namnforskare i våra länder: ingen svensk namnforskare förekommer i bokens 15 sidor långa litteraturförteckning. *History of Hungarian Toponyms* är därför välbehövlig som en lättillgänglig och synnerligen innehållsrik presentation av en stark namnforskningstradition i ett språkligt mycket intressant land.

Lars-Gunnar Larsson

Det medeltida Sverige 7. Värmland. [Av] Annika Björklund. Del 1–2. 950 s. Stockholm: Riksarkivet 2018. ISBN 978-91-87491-30-6 (hela verket). ISBN 978-91-87491-28-3 (del 1). ISBN 978-91-87491-29-0 (del 2).

Intresserade av det medeltida Värmland kan nu glädja sig åt att DMS 7 Värmland kommit ut. För beskrivning av hela projektet *Det medeltida Sverige*, se Riksarkivets hemsida. Det nyttkomna arbetet omfattar två delar, av vilka den första, förutom förord och innehållsförteckning, består av en inledning samt en redovisning av det medeltida Värmland. Källmaterial är medeltida brev och kronans jordeböcker, även kallade landskapshandlingarna, där gårdar i landskapet registreras från 1530-talet och framåt. Medeltidsmaterialet, som huvudsakligen bygger på excerpter av belägg i Ortnamnsarkivet i Uppsala även tillgängliga digitalt (OAU; <https://www.isof.se>), belyses och kommenteras. Band 1 redovisar Fryksdals härad–Kils härad, band 2 Nordmarks härad–Ölme härad. Band 2 avslutas med en förteckning över källor, litteratur och förkortningar samt med Ortregister, Personregister och Register över kyrkliga institutioners gods-innehav. Inledningen avslutas med en förteckning över sätesgårdar med karta och med en förteckning över oidentifierade egendomar. Ett register över kyrkliga institutioners gods-innehav har däremot placerats sist i del 2 och har inte heller tagits upp i innehållsförteckningen. Det är beklagligt. En läsare på jakt efter ett register över kyrkliga institutioners gods-innehav får då intrycket att detta, till skillnad från flera andra delar av DMS, saknas i DMS 7. Uppgifter om ödeläggelse respektive okänd lokalisering av vissa bebyggelser och icke identifierade gods förekommer i anslutning till respektive härad liksom platser för häradsting och ting. Ett flertal kartor gör innehållet lättöverskådligt.

För äldre agrarhistoriska och rätthistoriska uttryck och kamerala termer hänvisar förf. generellt till SAOB. Då de inte förekommer där förklaras de i texten. Liksom i andra delar av DMS presenteras i inledningen förtydligande kommentarer till sockenredovisningarna (s. 22 ff.). Tanken är god men kommentarerna väcker i några fall läsarens undran. Som ett exempel kan nämnas att namnet *Tånäs*, som med denna skrivning förekommer i Gärder och Hjälp, omnämns som det första belägget på svenska (s. 22 f.). Dock anför förf. två äldre skrivningar *in Thatae nees* 1322 och *Tatanæs* 1352 utan att sätta i fråga att dessa två belägg inte skulle vara fsv., alltså svenska. Hur menar förf.?

Om Värmlands äldsta historia är inte mycket känt. Den tidigaste bevarade skriftliga källan är en avskrift av Adam av Bremens Norden-skildring från 1000-talet, i vilken förekommer inbyggarbeteckningen *Wermilani* här daterad till omkring 1070. Ett urval av äldre belägg av namnet *Värmland* presenteras på s. 26, t.ex. *Guarmelande* i Florensdokumentet 1103 (datering efter Palmqvist 1961). Enstaka uppgifter om Värmland finns också att hämta i den fornvästnordiska skaldediktningen och i de fornvästnordiska sagorna. I ett speciellt avsnitt, Värmland i berättande källor (s. 65 ff.), presenteras utdrag ur Sverres saga och ur Håkon Håkonssons saga – ett fint grepp som levandegör den kontakt som fanns mellan Värmland och norskt område under medeltiden. Tyvärr har dock ej den senast utgivna utgåvan av Sverres saga (Sverris saga. Reykjavík: Íslenzk fornrit 30, 2007) uppmärksammats av förf., inte heller den senaste utgåvan av Håkon Håkonssons saga (Håkonar saga Håkonarsonar. Reykjavík: Íslenzk fornrit 31–32, 2013). Enligt utgåvan 2013 avser namnet *Morast* (fvn. *Mórastir*) en bygd (jfr gård i DMS 7 s. 67) i Värmland. Vidare förekommer en benämning »gården Strand» i rubriken till det avsnitt där bygden *Strand* med gårdar diskuteras (s. 68). Jfr *Strand* i Älgå socken (s. 346), där förf. framför åsikten att fornorskt *bygd* i Håkon Håkonssons saga

motsvarar *socken*, eftersom i de övriga fall »när denna källa nämner bygder motsvaras de av kända socknar». Enligt förf. får detta tolkas som belägg på att det 1225 fanns en socken vid namn *Strand*. En i sanning diskutabel slutsats. Omnämmandet i sagan av en helig man som vilar i Strand anses av förf. tyda på att det vid denna tid fanns en kyrkobyggnad i Strand. En ytterligare underbyggnad av detta påstående är både befogad och önskvärd.

Flera avsnitt i inledningen belyser det medeltida Värmland ur olika synvinklar. Så kan exempelvis nämnas att jaktens betydelse i landskapet illustreras med hjälp av skriftligt källmaterial medan dess arkeologiska spår berörs mera knapphändigt. Den betydelse för vår kunskap om skatteuppbörden före upprättandet av Gustav I:s jordeböcker, som skatteboken över Värmland från 1503 har, betonas i det avsnitt där skattesystemet beskrivs. Som ytterligare exempel kan nämnas det avsnitt som beskriver judiciella förhållanden, där bland annat medeltida belägg på tingsplatser i landskapet redovisas såväl som huvudorten för de centrala landstingen, *Tingvalla* (*Thingwallom* 1397) med *Lagberget* (*a Lagberge i Thingwallom* 1445). Här framhålls också att i Värmland dömdes efter värmländsk lag. Lagtexten är numera försvunnen men ett flertal diplom vittnar om dess förekomst. En lista över lagmän i Värmland presenteras i slutet av detta avsnitt. I avsnittet Fiskeri i Värmland redovisas fiskeri i Jösseforsen, Klarälven och fiskeområdet **Amn* med hjälp av ett rikligt antal medeltida belägg. Här får läsaren en god uppfattning om den roll i länet som fisket spelade som näringsfång i det medeltida Värmland. Förf. anknyter till Gullspångsälvens gamla namn *Am(p)n* men påpekar att namnet på fisket inte betecknar denna älv, vilket också framgår av kartan i DMS 7 (s. 61). Sannolikt innehåller namnet på fisket dialektordet *am(p)* 'liten vattenhåla, sumpmark, dalsänka' belagt i Västergötland, Östergötland och Värmland (SOSk 17 s. 3), och kan sammanställas med det vattenbetecknande element **am* man räknat med i vattendragsnamnet *Ammerån* och i älvnamnet *Ampn* (*Ammerån* och *Amnehärad* SOL s. 23). Presentationen av fiskeområdet *Am(p)n* är intresseväckande, inte minst för en namnforskare. Sannolikt är ännu inte sista ordet sagt härom.

DMS 7 kompletterar SOV med följande belägg av två sockennamn, 1370 i *Gladhowaldz sokn* (s. 152), avseende Glava socken, Gillbergs härad, och 1359 *parrochie Bøtrelsetra* (s. 536) betecknande Botilsätters sn, Näs härad. Båda är äldsta belägg av respektive sockennamn. Belägget från 1359 förekommer inte heller i SOL. Under sockennamnen *Glava* (s. 152) och *Ekshärad* (s. 778) har emellertid placerats belägg som inte syftar på socknarna. Namnet *Gladapros* avser enligt källan en bygd. Vilket område namnet betecknar måste dock, liksom namnets bestämmingsled, i nuvarande forskningsläge betraktas som ovisst. Se SOV 4 s. 10 och SOV 1 s. 35. Namnets huvudled innehåller sannolikt värmlandsdialektens *os* n. 'åmyrning, ställe i sjö där vattnet ej så lätt fryser till, antingen utanför mynningen av ett vattendrag eller vid själva utloppet' (SOV 1 s. 119). Belägget 1190 (omkring) *Ækis-herad* avser bygden Ekshärad. Jfr DMS 7 (s. 767). Belägget 1415 *elwedalen* avser säkerligen bygden eller det efter bygden benämnda häradet *elwedalen*. Det är ett typiskt områdesnamn och som sådant troligen en variant till närnamnet **Dalen* (se Dalby socken samt SOV 1 s. 27 f. och SOL s. 71 f. resp. 389.). Äldsta belägget på socknens namn är säkerligen *Ekyssherrede* 1503 (se SOV 1 s. 50 och SOL s. 71). Sockennamnet *Rudskoga* i Visnums hd, säkerligen primärt betecknade ett skogsområde, tolkas i DMS 7 (s. 647) som 'skogen med röjningar' med hänvisning till SOL (s. 267) eller som 'Råda sockens skog'. Sannolikt innehåller namnet dock det fsv. sammansatta substantivet **rudhaskogher* 'skog med röjningar', varom se Sahlgren 1938 (s. 86 f.), SOV 12 (s. 2), SOV 1 (s. 47) och SOL (s. 267).

Kort sagt, DMS 7 tillför åtskilliga nyttiga upplysningar om det medeltida Värmland. Som ett exempel kan nämnas medeltida Värmlandsberg, äldst belagt 1437 (DMS 7 s. 704 ff.). Olika händelser av vikt inom Värmlandsberg kommenteras och tidfästs, antal skattebergsmän, husmän och torpare anges liksom namn och data för hyttor och bergsmän. Värmlandsberg kom genom en administrativ omorganisation att utgöra det under 1700-talet tillkomna Färnebo härad.

Birgit Falck-Kjällquist

Namn som kjelder. Rapport frå Den sekstande nordiske namneforskar-kongressen på Jæren folkehøgskule, Kleppe 8.–11. juni 2016. Red. av Tom Schmidt & Inge Særheim. 284 s. Uppsala: NORNA-förlaget 2017. (NORNA-rapporter 96.) ISBN 978-91-7276-096-7.

Den sextonde nordiska namnforskarkongressen genomfördes 2016 på Jæren i Rogaland. Sammankomstens tema, »Namn som kjelder», täcker ju snart sagt all onomastisk forskning. Att den tematiska och rumsliga spännvidden i kongressrapporten är avsevärd framgår redan av språnget från det inledande bidraget, Gunnstein Akselbergs Toponymgjenbruk knytt til moderne samferdsle gjennom gamalt kulturlandskap. Om stasjons- og haldeplassnamn langs Vossebanen og Bergensbanen frå Bergen til Finse, till det avslutande, Michelle Waldspühls Flerspråkiga medeltida pilgrimer? En kontaktonomastisk pilotstudie av de nordiska personnamnen från Reichenau.

Av de 20 uppsatserna är 17 – eller 18 om man medräknar också Gudlaug Nedrelids bidrag Munnlege kjelder i namnegranskinga – inriktade på ortnamn eller (och) personnamn. Både antroponymer och toponymer belyses i Josefin Devine, *Ubbe, Gök och Fjäder?* Personnamn i ortnamn i Jämtland. Kategorin övriga namn företräds av Dag Orseth, Betydning i navn på skandinaviske travhester och Anita Schybergson & Ole-Jørgen Johannessen, Nordiska fartygsnamn från 1800-talets första decennier i ett komparativt perspektiv. Devine undersöker förlederna i vissa ortnamn på -åsen. Frågan »Kan munnlege kjelder vera skriftlege?» besvaras jakande av Nedrelid, som också ställer frågan »Kan ein vera sin eigen informant?». Namngivningen av travhästar saknar förvisso inte intresse; Orset (s. 183) anför bl.a. hästnamnet *Ni Talar Bra Latin!* Jämförelsen mellan olika nordiska fartygsnamn under den angivna perioden har t.ex. givit vid handen (s. 213 ff.) att det finländska nautonomastikonet vida mer än det danska, norska respektive svenska kännetecknas av namn ur antik mytologi och att det danska materialet innehåller »överlägset flest kvinnonamn».

Ortnamns värde som historiskt källmaterial belyses i pedagogiskt strukturerade, överblickande framställningar av Eva Nyman (Ortnamn som källor till de nordiska språkens äldre historia. Några exempel) och Inge Særheim (Stadnamn som språk- og kulturhistoriske kjelder. Eit oversyn med nokre spørsmål og moglege svar sett ut frå sørvestnorsk materiale). En av de viktiga frågor Nyman tar upp är rekonstruktion av ord ur ortnamn; hon finner bl.a. (s. 174 f.) att de uppländska toponymerna *Tjursåker* och *Torsåker* och det halländska *Tjolöholm* kan innehålla ett höjdbetecknande **þiul-*. Særheims rika material illustrerar på ett utmärkt sätt bakgrunden till det inte sällan använda uttrycket *ortnamn berättar*.

Den berömda broderskapsboken från klosterön Reichenau i Bodensjön innehåller en stor mängd nordiska namnbelägg från 1000- och 1100-talen (»nordbor som förmodligen var pilgrimer på genomresa» s. 263). Waldispühl studerar olika typer av anpassning till tyska i detta material. Möten mellan olika språk är det också fråga om i Zane Cekula, Place name standardization in Latvia with special reference to Soviet and Post-Soviet periods (»The majority of names coined during Soviet times have been changed.»), Birgit Falck-Kjällquist, Bohuslänska namn i främmande källor och Väinö Syrjälä, Svenskfinland på främmande språk – förhållandet mellan namn och ställe. Beträffande handelsstaden Marstrand framhåller Falck-Kjällquist (s. 76) att mycket talar för att det »i äldre tid fanns två inom olika namnbrukarkretsar allmänt spridda och accepterade namn på staden, det ena, *Malstrand* o.d., med en inhemsk nordisk namnbrukarkrets och det andra, *Mastrand* o.d., med en internationell».

Det språkliga landskapet längs Karl Johans gate i Oslo är ämnet för Botolv Hellelands bidrag till kongressvolymen. I det landskap förf. analyserar ryms en mängd olika språkliga uttryck. Han anser att den undersökta gatan är ett område lämpligt för att utläsa något av den maktstruktur som namn och andra språkliga enheter representerar. »Den underliggande hypotesen er at eit gatelandskap er 'kledd' med eit variert språkleg uttrycksapparat» (s. 100). Helleland inriktar sig på tre grupper: 1. Offentleg informasjon i gaterommet (t.ex. *Karl Johans gate* 14); 2. Bygningar (t.ex. *Lambda*, namngivning med en av det grekiska alfabetets bokstäver); 3. Kommersiell skilting (t.ex. *W. B. Samson konditori*).

Personnamnsforskningen är väl företrädd i kongressrapporten. I vilken mån upplever svenska vuxna att deras namn säger något om deras identitet? Detta är en av de frågor Emilia Aldrin söker besvara i sin undersökning (Vad säger mitt namn om mig? En folkonomastisk studie av vuxnas syn på relationen mellan namn och identitet). Folkonomastik är studiet av »lekmäns observationer av och tankar om namn och namnbruk».

Hvad er det rigtige navn? Eksempler på personnavnevariationer gennem 300 år är titeln på Birgit Eggerts bidrag. Hennes material visar oss, framhåller hon (s. 68), »ikke alene at den enkelte persons navne kunne staves forskelligt, men også at den samme person kunne have forskellige navne i forskellige kilder». En flicka med det »noget særprægede navn *Juldagoline*» (hon var född på Juldagen) kallades t.ex. *Julda Guline Anders Datter* 1837, *Juuldag Guline Andersen* 1840, *Juldagoline Andersdatter* 1845 och *Juldagoline Andersen* 1855 (s. 64 f.).

Eggert utnyttjar bl.a. brev skrivna av en kvinna tillhörande hennes egen släkt. Tematiska likheter med hennes utredning företer Mats Wahlbergs uppsats Personnamnskicket i några skånska släkter under 1800-talet, särskilt kvinnornas efternamnsbruk. Wahlberg ber (s. 245) läsaren ursäkta om hans framställning »stundtals tar form av släktkrönika». Det gör man gärna; han använder på ett givande sätt både officiella och privata dokument rörande tidigare generationer i den egna släkten. Förf. visar liksom Eggert hur en och samma person kunnat benämnas på mer än ett sätt i ett äldre källmaterial. I sin sammanfattning framhåller Wahlberg (s. 258) bl.a. att »andra källor [än de officiella] visar att bruket med giftasnamn kan ha varit mer utbrett i privata sammanhang än vad som kan utläsas av de officiella källorna».

Linnea Gustafsson (Förnamn med klass: fonetisk ljudsymbolism i ett intersektionellt perspektiv) inriktar sig på förnamns fonetiska drag och deras ljudsymbolik i en jämförelse mellan förnamn på barn födda 1998–2015 inom dels den svenska adeln, dels totalbefolkningen. Som ett bland många resultat kan nämnas att *Gabriel*, *Nils*, *Fredrik*, *Henrik* och *Jacob* endast förekommer på den adliga topplistan, medan *Elias*, *Linus* och *Rasmus* endast återfinns på den andra topplistan (s. 92).

I uppsatsen *Valg af mellemnavne som kilde til forståelse af identifikationsbehov i 1800-tallet* redogör Lars-Jakob Harding Kællerød för ett ph.d.-projekt, i vilket han undersöker danskarnas bruk av mellannamn under 1800-talet och därvid bygger på namnmaterial i den danska folkräkningen 1880. Av intresse är bl.a. de frekvenskillnader i mellannamsbruket mellan skilda orter han påvisar; i socknen Froslev på Mors t.ex. bar 24,9 % av invånarna mellannamn 1880, medan andelen mellannamsbärare i socknen Engestofte på Lolland endast uppgick till 0,9 % (s. 122 f.).

I det uppsaliensiska Seminariet för nordisk namnforskning har nya eller moderna efternamn under åren varit ett publikdragande föredragstema. Detta framstår inte som förvånande, när man tar del av Katharina Leibrings både intresseväckande och roande framställning om Namn och nutidskänsla. Semantiska fält i nybildade efternamn. Två av de frågor Leibring inledningsvis (s. 134) ställer är: 1. På vilket vis framgår det om moderna preferenser och synsätt speglas i nybildade namn? och 2. Kan mer oväntade eller okonventionella semantiska fält eller domäner identifieras, och förekommer andra bildningstyper än de traditionella sammansatta eller avledda namnen? Hennes material bjuder förvisso på en del överraskningar. Bland de bildningar förf. betecknar med orden *självvvalda binamn* eller »yrke» eller *sysselsättning* eller *egenskap* finner man t.ex. namn som *Hellashjärta*, *Soljänta*, *Bonnmora* och *Oblyg*. I namnet *Rockstierna* möts svensk ancien régime och den nyaste tiden. (S. 140 f.) »Det förefaller råda högsåsong för i vid mening fantastiskt inspirerade namn» är en av de slutsatser förf. drar.

Redan titeln på Minna Nakaris bidrag *Namnfrasen visars kvinnans sociala ställning i Finland 1780–1930* erinrar om banden mellan personnamnsforskning och sociolingvistik. Förf:s avsikt är att »visa sambandet mellan den samhällseliga utvecklingen och omtalet av finländska kvinnor i historiskt material» (s. 147). I sin avslutning konstaterar hon (s. 151) att »Utvecklingen av namnfraser för kvinnor i Finland 1780–1930 avspeglar klart förändringar i kvinnans ställning i det finländska samhället».

Lennart Rymans personnamnsartikel berör utgivningsfrågor. Förf. framför tänkvärda synpunkter på hur SMP kan eller bör förhålla sig till antroponymiska belägg från de fordom norska landskapen Bohuslän, Härjedalen och Jämtland. Han framhåller bl.a. (s. 197) att uppgifter i litteraturen »ger visst stöd för omdömet att Jämtlands (och möjligen även Härjedalens) förnamnskick under senmedeltiden intog en mellanställning mellan svenskt och norskt».

Namn som kjelder är en mycket läsvärd bok med talrika givande inslag. Volymen ger bl.a. exempel på en strävan att pröva nya forskningsvägar och infallsvinklar på egennamn. Det anmälda arbetet intar värdigt sin plats i den nu mycket imponerande raden av skrifter utgivna i serien NORNA-rapporter.

Svante Strandberg

Stefan Nordblom & Europeiska unionens råd: Utländska namn på svenska. Handbok om translitterering och alternativa geografiska namnformer. 160 s. Version 22. Red.: Gustaf Hansson. Luxemburg: Europeiska unionens publikationsbyrå 2018. ISBN 978-92-824-6454-0 (tryck), ISBN 978-92-824-6453-3 (pdf).

Utländska namn på svenska (version 22, 2018) har en rad tryckta och digitala föregångare (under titeln *Translitterering och alternativa geografiska namnformer*). Den

senaste tryckta versionen utkom 2009. Version 22 innehåller, utöver två förord och en diger innehållsförteckning, två alfabetiska förteckningar – en per språk/skriftsystem (s. 16–17) och en per land/område (s. 18–25), vilket gör det lätt att hitta det man söker i boken. Efter dessa följer avsnittet Inledning (s. 26–28) samt bokens två huvudkapitel, kallade Del 1 (s. 29–72) och Del 2 (s. 73–147). I förordet till den upplaga som här anmäls redogör redaktören Gustaf Hansson för de förändringar som gjorts i förhållande till de tidigare versionerna. Men också Stefan Nordbloms förord från version 20 återges i den senaste upplagan. Där läser man följande:

För många utländska egennamn, i första hand personnamn och geografiska namn, finns det på svenska väl etablerade namnformer. Om det inte finns någon sådan kan utländska egennamn dock vålla bekymmer vid översättning till svenska. Föreliggande material är tänkt att vara till hjälp i sådana situationer och tar upp fall av translitterering och transkribering samt exonymer. Problemen uppstår främst på grund av att olika språk har olika system för translitterering och transkribering från ett visst språk och på grund av att orter kan ha olika namn på olika utländska språk. Eftersom vi oftast översätter från engelska eller franska innehåller sammanställningen även translittereringar och exonymer på engelska och franska (samt tyska). Man kan alltså i detta material göra en sökning på sådana namnformer och komma fram till den svenska namnformen.

Bokens fokus ligger alltså på en jämförelse mellan metoder och resultat på svenska, engelska, franska och tyska, men den behandlar också mer övergripande translittereringsproblem och ger tydliga rekommendationer om hur allehanda utländska ort- och personnamn ska skrivas och stavas på svenska. I inledningen förklaras termerna *translitterering* och *transkribering* samt helt kort vad som i detta sammanhang avses med *alternativa geografiska namnformer*, nämligen a) olika namnformer för ett och samma ortnamn till följd av namnbyten (från 1970-talet och framåt; äldre, historiska namn berörs således inte) och b) exonymer (i detta fall begränsat till moderna namn på orter, stadsdelar, landsdelar, halvöar, öar och sjöar som i skrift skiljer sig från endonymen på det lokala eller officiella språket och som inte bara är en translitterering eller transkription). Mängder av individuella exempel på exonymer och andra alternativa namn presenteras sedan i den omfattande del 2. I inledningen finns också en allmän kommentar om diakritiska tecken och andra tilläggstecken, liksom en bruksanvisning för de återstående delarna av boken.

Därefter följer bokens två huvuddelar. I del 1, som rubriceras Translitterering från olika skriftsystem, behandlas latinsk, kyrillisk, grekisk (för modern grekiska) och arabisk skrift samt övriga skriftsystem som används för staters officiella språk, t.ex. etiopisk, tibetansk, koreansk, armenisk och japansk skrift. Illustrativa tablåer med beledsagande kommentarer och exempel visar tecken för tecken skillnaderna mellan engelsk, fransk, tysk och svensk translitterering. Som en enkel illustration av translitterering av kyrillisk skrift kan jag återge delar av en sammanfattande tablå från bokens s. 40 (se fig. 1).

sv.	Archangelsk	Brezjnev	Gorbatjov	Jeltsin	Solzjenitsyn	Sotji
eng.	Arkhangelsk	Brezhnev	Gorbachev	Yeltsin	Solzhenitsyn	Sochi
fr.	Archanguelsk	Brejnev	Gorbachev	Elt sine	Soljenitsyne	Sotchi
ty.	Archangelsk	Breschnew	Gorbatschow	Jelzin	Solschenizyn	Sotschi

Fig. 1. Exempel på translitterering av ryska namn med kyrillisk skrift till svenska, engelska, franska och tyska namnformer med latinsk skrift.

I del 2 behandlas under rubriken »Alternativa geografiska namnformer» först namnbyten. Exempelen här kommer mestadels från de länder som uppstått ur det forna Sovjetunionen, såsom de ukrainska *Charkov* > *Charkiv* och *Lvov* > *Lviv*. Därefter följer exonymer område för område över hela jorden, från de skandinaviska länderna till Antarktis. En typisk »landartikel» börjar med information om landets officiella språk, följd av en allmän rekommendation om hur vi ska använda landets ortnamn i ett svenskt sammanhang och hur vi ska hantera »okända» eller specifika skrivtecken (om sådana finns) på det eller de berörda språken. Två korta exempel (andra exempel kan täcka en hel sida eller mer), med de rekommenderade formerna i kursiv stil:

Luxemburg

Officiella språk är franska, tyska och luxemburgiska. Vi använder de franska namnformerna (som ofta egentligen är tyska) och inte de alternativa formerna på luxemburgiska, utom i fråga om – huvudstaden *Luxemburg* (fr. och en. Luxembourg, lux. Lëtzebuerg, it. Lussemburgo) samt landsdelarna *Gutland* (fr. och en. äv. Bon Pays, lux. Guttland) och *Ösling* (fr. och en. Oesling, lux. Éislak).

Mauretanium

Officiellt språk är arabiska, som skrivs med arabisk skrift. Vi använder dock förfranskade arabiska namnformer, t.ex. för huvudstaden *Nouakchott* (ar. Nawākshūt, Anwākshūt el. Inwākshūt), eller franska namn, som i fråga om udden *Kap Blanc* (ar. Ra's al-Abyad, ”vita udden” el. Ra's Nuādhibu, en. och ty. äv. Cape/Kap Blanco) och nationalparken *Banc d'Arguin* (ar. Hawd Arghīn).

Normalt rekommenderas i detta kapitel användningen av landets endonymer, men i de flesta fall finns det åtminstone någon eller några etablerade svenska exonymer, som då nämns tillsammans med motsvarande exonymer på engelska, franska och tyska.

Namnexempel tillhandahålls från alla länder och territorier i världen, från en ansenlig mängd olika språk och skriftsystem. Den omfattande innehållsförteckningen och de båda alfabetiska förteckningarna i bokens början gör den lätt att använda för översättare, författare, journalister, redaktörer, geografer och andra som behöver skriva utländska namn i svenskspråkiga texter. Boken är utgiven av Europeiska unionens råd (ministerrådet) men är resultatet av ett interinstitutionellt EU-samarbete mellan representanter från de svenska översättningsenheterna vid ministerrådet, kommissionen och parlamentet samt vid Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén (mer om enskilda arbetsinsatser, se förordet). Boken kan beställas kostnadsfritt i tryckt form och laddas ned i pdf-format från Publikationsbyrån på följande adress:
<https://publications.europa.eu/sv/publication-detail/-/publication/5aa51666-ebb0-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-sv/format-PDF/source-80761230>

Staffan Nyström

Onomastics between sacred and profane. Ed.: Oliviu Felecan. 412 s. Wilmington: Vernon Press 2019. (Series in language and linguistics.) ISBN 978-1-62273-401-6.

På tytan är det här ett mycket imponerande arbete. Utgivet av Vernon Press i Series in language and linguistics innehåller det 26 uppsatser av författare från 16 länder, alltsammans redigerat av Oliviu Felecan, en välbekant och ledande gestalt i den internationella namnforskarvärlden. Men tyvärr motsvarar inte innehållet det imponerande utanverket.

Bokens första del bär titeln *Onomastic theory. Names of god(s) in different religions/faiths and languages*. Flera av bidragen här har en teologisk prägel och väldigt lite med namnforskning (eller i vissa fall ens forskning) att göra. Men det finns ett par pärlor. Hit hör Leo Lovedays bidrag som utforskar olika aspekter av shintoismens förhållningssätt till namn och namngivning. Särskilt fäster jag mig vid det avancerade systemet av namntabun, som drevs av föreställningen att man genom en persons namn kunde kontrollera hennes själ. Det är en tankegång som möter i många kulturer, men i Japan tog man den ett steg längre genom att hävda att varje ord inrymmer en ande, en *koto-dama* 'ordsjäl'. För att skydda sin själ ändrade man namn flera gånger under sin livstid, en sedvänja som bröts först med en folkbokföringslag från 1874. Jag vill också nämna Bertie Neethlings utredning om relationen mellan de båda gudsbenämningarna *uQamatha* och *uThixo* hos amaXhosa-folket i Sydafrika. De kanske inte är namn i strikt bemärkelse men likväl mycket intressanta. Neethlings uppsats är för övrigt ett av inte mindre än fyra afrikanska bidrag i boken, vilket är en glädjande hög representation.

Verkets andra del har rubriken *Toponymy between sacred and profane*. Här stannar jag gärna vid Vladislav Alpatovs uppsats som kartlägger hur böneformler, namn på böner och anspelningar på böneläsning letat sig in i europeiska ortnamn. Det är en disparat samling namn som dock har det gemensamt att de inte återspeglar platsers fysiska kvalitéer utan händelser – eller snarare handlingar – knutna till dem. Här skimtar även ett nordiskt material fram. Det gäller den utbredda sedvänjan att be böner eller sjunga psalmer på den plats längs kyrkvägen där kyrkobyggnaden först kom i sikte. Isländska namn som *Tíðaás* och *Messuflöt* liksom det färöiska *Kyrjarsteinur* (av *Kyrie eleison* 'Herre, förbarma dig') minner om sådan praxis.

Andra uppsatser står jag lite frågande inför. Det gäller t.ex. Joan Tort-Donadas bidrag, som avser att undersöka relationen mellan profant och sakralt i ortnamn inom floden Ebro's avrinningsområde i nordöstra Spanien. En stor del av texten upptas av topografiska skildringar och de namntolkningar som emellanåt refereras är vaga och ofta utan källhänvisningar. Av de namn Tort-Donada diskuterar är heller inget sakralt, möjligen – om man är generös – med undantag för *La Maladeta* 'det förbannande berget'. Den sakrala delen av relationen förblir således tom.

Man får en känsla av att flera författare har bánt ner sina ämnen i det givna temat med ganska kraftiga skohorn. Hit hör Frank Nuessels *Ethnophaulic toponyms in the United States*. Efter att ha konstaterat att ett av volymens teman är »the sacred and profane in toponymy» deklarerar han frankt att hans studie »addresses the profane in selected U.S. toponyms». Ett sådant flagrant missförstånd måste nästan vara medvetet. Uppsatsen har inget alls med bokens tema att göra utan handlar om nedsättande etniska benämningar i amerikanska ortnamn, såsom *negro*, *squaw* och *Jap* (för *Japanese*). En reaktion mot namn av liknande slag (t.ex. *Zigenarbacken* i Köping) har funnits även i Sverige och här väckt en diskussion om hur hänsyn mot etniska grupper ska vägas mot

ortnamnens kulturhistoriska värde. Nuessel har dock inga sådana betänkligheter. Dessa namn, menar han, måste bort och en sådan process är också i gång. Ortnamnen dras här in i en språkpolitisk diskurs där känsligheten för och den vikt som läggs vid språkliga uttryck är påfallande. Etymologiska betydelser av ortnamn, som namnbrukarna nog normalt sett sällan reflekterar över, aktualiseras och värderas efter vår tids normer. Intressant är att ställa Nuessels uppsats mot Roman Razumovs och Sergey Goryaevs bidrag. Det handlar om hur man efter Sovjetunionens fall i Ryssland har strävat efter att restaurera städernas namnskick, bl.a. genom att ta tillbaka namn med religiös bakgrund. Efter revolutionen försvann sådana namn helt eftersom »the Bolsheviks perceived the given names as propagandizing religion and its values, and not reflecting the features of the site» (s. 199). På samma tema skriver Oliviu Felecan om hur det under den kommunistiska regimen i Rumänien fanns »a systematic process of transformation of the country's oikonymic landscape in agreement with the ideology of the new regime» (s. 176). Det ledde t.ex. till att ett namn som *Püspökfürdő* 'bishopric baths (resort)' byttes ut mot *Băile 1 Mai* '1st of May baths (resort)'. Felecan konkluderar att »geographical names were employed as instruments of communist propaganda, whose aim was to eliminate whatever disagreed with the new ideology» (s. 177). Ingrepp i ortnamnsskicket på ideologisk grund är något som totalitära regimer av olika slag gärna ägnar sig åt. I demokratier, däremot, låter man för det mesta ortnamnen vara som de är. Det är nog bra.

Ytterligare tre avdelningar finns i boken. Först en som behandlar antroponymer, sedan en om ergonymer (kommersiella namn) och slutligen ett samlingsheat med bl.a. en uppsats om namnen på tarot-kort av Alina Bugheşiu och ett bidrag inom genren litterär onomastik. I det senare, *Profane in literary anthroponomastics* (based on S. Townsend's *Adrian Mole* diary series), använder Anna Tsepikova *profane* och verbet (*to*) *profane* helt utan relation till det heliga, ungefär som man kan använda verbet *profanera* i betydelsen 'visa vanvördnad för något, dra ner något i smutsen'. Därmed faller hennes uppsats utanför bokens tema.

Onomastics between sacred and profane har ett globalt anslag men det europeiska perspektivet är strikt kristet. Jag bortser då från Ephraim Nissans uppsats som behandlar judiska gudsnamn och som inte har något med europeisk namngivning att göra. Hela det väldiga antika arvet med sin rikedom av religiöst motiverade namn skyntar bara fram indirekt hos rumänen Gheorghe Chivus. Gammal finsk folketro dyker upp i Paula Sjöbloms bidrag *The Influence of The Kalevala on Finnish commercial naming*, men den stora nordiska forskningstraditionen om förkristna sakrala namn lyser med sin frånvaro.

Det råder också en viss grad av språkförbistring i boken. Texter, som säkert är utmärkta på t.ex. rumänska, har inte riktigt funnit sin engelska form och är svåra att tränga in i. Det gäller t.ex. Gheorghe Chivus ovan nämnda uppsats *Names of gods and goddesses in old Romanian culture*, där läsningen också störs av att långa partier satts inom parentes. Här borde redaktören ha gripit in. På det hela taget är det här en mycket ojämn volym där alltför få av uppsatserna rör sig inom det intressanta spänningsfält mellan sakralt och profant som titeln utlovar. Det finns också en teologisk underström som stör; det är påfallande men kanske också signifikativt att utgivaren i förordet poängterar att de olika studierna har ett gemensamt mål »despite the contributors' cultural diversity [...] and their adherence to different religions/faiths».

Per Vikstrand

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län 14. Ortnamnen i Sotenäs härad 1. Bebyggelsenamn. Av *Maria Löfdahl*. XXXV, 164 s., 1 laust kart. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen. Dialekt, namn- og folkminnesarkivet i Göteborg 2018. ISBN 978-91-86959-44-9.

I 2018 kom band 14:1 i serien Ortnamnen i Göteborgs og Bohus län (OGB). Bandet, som omfattar busetnadsnamna i Sotenäs härad, er utarbeidd og gjeve ut av Maria Löfdahl. OGB 14:2, som enno ikkje er utgjeve, vil omfatta naturnamna i Sotenäs härad, dvs. namn på alle slag terrengformasjonar, dessutan såkalla kulturnamn som ikkje er namn på busetnader, t.d. namn på åkrar, enger, beitemark, vegar, bruer og byggjer.

Serien OGB følgjer den administrative inndelinga av Sverige i bl.a. herad og sokner som galdt fram til byrjinga av 1950-talet. Det første bandet i denne serien kom ut i 1923. Berre to utgjevingar står att før serien er komplett, nemleg OGB 13:1 (busetnadsnamna i Stångenäs härad) og OGB 14:2 (naturnamna i Sotenäs härad). Eit kjenne-merke for denne serien jamført med andre svenske namneseriar er det store namnetilfanget og detaljrikkdomen – svært mange namn er presenterte per band og per side. Mykje av oppsettet og presentasjonen, bl.a. todelinga i *bebyggelsenamn* og *naturnamn*, har følgd med frå byrjinga av serien. Löfdahl har med andre ord i dette arbeidet hatt mykje å byggja på, og – ikkje minst – mykje å tilpassa seg etter.

Löfdahl har også gjeve ut eit anna band i denne serien, nemleg 19:2 (2006), som omfattar naturnamna i Tanums härad. Denne utgjevinga var ein del av doktorgradsarbeidet hennar, og er meld av Staffan Nyström i NoB 95 (2007, s. 49–60). Doktorgradsavhandlinga omfattar også art. Serien Ortnamnen i Göteborgs og Bohus län som organisation, forskarskola og modell, der Löfdahl på ein innsiktsfull måte viser korleis gjeldande tidsånd, bl.a. nasjonalromantiske straumdrag, og fagsyn, særleg Hjalmar Lindroths idear, på mange måtar har gjennomsyra arbeidet med serien OGB. Eit sentralt punkt i art. er diskusjonen av ulike tolkingsprosessar. Denne art. er tidlegare publisert i NoB 92 (2004). Löfdahl er med andre ord ein røynd utgjevar som har svært god kjennskap til serien OGB, bl.a. når det gjeld historisk bakgrunn, utvikling og dominerande fagsyn.

OGB 14:1 (ca. 200 s.) omfattar både gamle og unge namn på store og små landsbyar, gardsbruk og andre busetnadseiningar i dei tre soknene Askum, Bärfendal og Tossene. Framstillinga følgjer i hovuddrag mønsteret frå tidlegare utgjevingar i denne serien.

I eit innleiingskapittel (s. I–XXXV) er det bl.a. gjort kort greie for registreringa av stadnamn frå Bohusläns sokner og seinare kompletteringar av dette tilfanget. Registreringa tok til i 1916. Dei eldste oppteikningane frå Sotenäs härad er frå perioden 1927–1936, med kompletteringar i 1960- og 1970-åra. Det kunne ha vore interessant å få vita meir om registreringa av namneopplysningar som ligg til grunn for undersøkinga og utgjevinga av busetnadsnamna frå Sotenäs härad. Kor mange innsamlarar og informantar er det tale om? Kven var dei? Korleis er kvaliteten på registreringane? Kor omfattande har kompletteringane og kontrollane til forf. vore?

I innleiingskapittelet gjer forf. også greie for nokre særdrag i dialekten i området (ca. ei side). Dette underkapittelet er kort og nokså summarisk; det kunne gjerne ha vore utvida. I innleiingskapittelet skriv ho også kort om bl.a. lagingsmønster for yngre namn, om namn som inneheld *-are* (*Gråtaremyren*, *Roparebacken* mfl.), om personnamn i stadnamn og om plurale busetnadsnamn. Ho skriv også om nokre namneledd (hovudledd) som førekjem i eldre stadnamntypar (*hem*, *land[a]*, *röd*, *sta[d]*, *torp*, *vin* mfl.), og om nokre andre vanlege hovudledd i namna frå området (*hed*, *hog*, *kärr*, *myr*

mfl.); men det går ikkje klart fram kva som ligg til grunn for utvalet av namneledd i den sistnemnde gruppa. Presentasjonane i innleiingskapittelet er korte og noko skjematisk; fleire av dei kunne gjerne ha vore meir utførlege. Forf. viser ofte til fylldigare omtale i diverse faglitteratur.

I hovuddelen av boka (s. 1–149) presenterer og tolkar forf. namna på større busetnadseiningar (landsbyar og gardar) og på mindre busetnader (torp, backstugor m.m.). For kvar sokn er namna på større busetnader ordna alfabetisk, og for kvar større busetnad er det presentert namn på mindre einingar, som «Torp o.d.». I tillegg til oppslagsforma (normert form) finn ein for mange av namna nedarva uttaleform, dessutan eldre skrivemåtar. For nokre av landsby- og gardsnamna er det teke med opplysningar om preposisjonsbruk og innbyggjarnemningar (inkolentnamn). Men slike opplysningar, t.d. om dialektuttale og preposisjonsbruk, vantar for ein god del av namna. Dei einskilde namna er tolka språkleg og realt. Denne katalogdelen er nokså kompakt og skjematisk, med mange namn og namneopplysningar per side. Bruken av feite typar for kvart busetnadsnamn som blir omtala, gjer det lettare å få oversyn over teksten og gjer lesinga enklare. Sist i boka (s. 157–164) er det diverse register. Her finst det eit omfattande stadnamnregister, men også register over førenamn, binamn, soldat- og båtsmannamn, dessutan ordregister og eit kulturhistorisk register.

Dei språklege analysane og resonnementa er som hovudregel vel gjennomførte og synest vera rimelege, men i nokre høve kan det vera grunn til å stilla spørsmål ved framstillinga og dei vala som forf. har gjort. Mange namnetolkingar er uvisse, og stundom presenterer forf. – naturleg nok – fleire tolkingsalternativ. I nokre høve kunne ein ha ønskt at forf. hadde teke klarare standpunkt mellom dei ulike framlegga til tolking. Det gjeld t.d. i omtalen av *Anneröd* (s. 88–89), der forf. føreslår anten mannsnamnet *Arne* eller fuglenemnet *örn*, og namn som *Björnemyren* (s. 105), *Björnsskogen* (s. 146) mfl., der det er framlegg om anten mannsnamnet *Björn* eller dyrenemnet *björn* m. Det gjeld også *Gyllebacken* (s. 89), der forf. føreslår anten eit mannsnamn *Gylle*, eller samanheng med ordet *guld* ‘gull’ (ei mogleg laging til ei form av *gylla* vb. ‘forgylla’ blir diskutert). Kva er rimelegast?

For nokre av forklaringane som er presenterte, kunne det vore ønskjeleg med grundigare omtale av den reale bakgrunnen for tolkinga. Dette gjeld t.d. for *Gategård* (s. 68), der forf. reknar med appellativet *gata* f. ‘veg’, men ho utelukkar ikkje eit appellativ som svarar til det norske *gote* f. ‘innskoren renne’ m.m. Høver den sistnemnde forklaringa med topografiske tilhøve på staden?

I fleire høve kunne ein ha ønskt meir omfattande diskusjon og vurdering av bakgrunnen for namnelaginga. Det gjeld t.d. *vin*-namnet *Legene* (s. 116), der føreleddet svarar til gno. *leikr* m. Dette namnet har mange parallellar i Skandinavia, særleg i Sør-Noreg (bl.a. *Løken*, *Løge*, *Lekve*, *Lekven*). Forf. viser til diverse faglitteratur, men det ville ikkje ha vore unaturleg om ho hadde gått meir inn i diskusjonen om bakgrunnen – særleg den reale – for eit namn som dette.

I fleire høve kunne ein ha ønskt fleire kommentarar av den språklege forma til namnet, og i nokre høve meir diskusjon av eldre skrivemåtar. Det sistnemnde gjeld t.d. *j Biellandom* 1407 (Bjällane, s. 92) og *j Skralundi* 1391 (Skråland, s. 126). Det gjeld også *j Gielobudum* 1317 (Gerrebo, s. 103), der føreleddet er tolka som mannsnamnet gno. *Geiri*.

For mange av namna som er presenterte i boka, er det ikkje lagt fram noka forklaring, men det er vist til tolkinga av eit tilsvarande eller liknande namn i eit anna band i OGB-serien eller i ein annan svensk namneserie. Det gjeld t.d. omtalen av *Dössedal* (s. 14–15) og *Svalebacka* (s. 139). Sjølv om dette gjerne kan seiast å vera tilfredsstill-

lande fagleg sett, vil mange lesarar oppleve det som noko tungvint i slike høve å måtta skaffa seg ein annan publikasjon for å få tilgang til namneforklaringa. Men fleire av dei vala som forf. har gjort når det gjeld presentasjonsmåte, har sjølvsagt samanheng med dei sterke føringane og konvensjonane som er knytte til denne serien.

Det synest ha vore lese grundig korrektur på teksten, for det er svært lite å innvenda på dette punktet. Nemnast kan likevel at det vantar eit «er» i den nestsiste perioden på s. 42. Elles er oppføringa (gno.) «**eyðibø/eyðibýr*» (s. 59) noko uheldig. Dette er likevel småting som ikkje må skyggja for heilskapsinntrykket.

Ved utarbeidinga og utgjevinga av OGB 14:1 har Maria Löfdahl gjennomført eit stort og svært arbeidskrevjande forskings- og utgjevingsprosjekt. Eit omfattande og mangslunge forskingsmateriale er registrert, systematisert og analysert i samsvar med anerkjent metode og presentert i ei utgjeving i OGB-serien som stort sett følger malar og oppsett som er fastlagde gjennom tidlegare utgjevingar i denne serien. Det er all grunn til å gratulera Löfdahl og namnemiljøet i Göteborg med nok eit viktig verk inom svensk og nordisk namneforskning.

Inge Særheim

Ortnamnen i Hälsingland 2:2. Hudiksvalls kommun. Hudiksvallsområdet. Bebyggelsenamn. Av *Lennart Hagåsen*. 320 s. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen 2014. (Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Serie A: Sveriges ortnamn.) ISBN 978-91-86959-18-0.

Lennart Hagåsen fylgjer opp tidlegare utgjevingar i serien *Sveriges ortnamn* og gjev med det eit nytt og viktig tilskot til kunnskapen om bustadnamna i landet. Serien er eit pretensjøs prosjekt som ein må vona ein gong kan forast til ende. No opplever dei tradisjonelle språkvitskaplege disiplinane trongare kår. Det er såleis god grunn til å gle seg kvar gong eit verk innan namneforskning kjem ut. Bustadnamna (på norsk stundom busetnadsnamn) har alltid stått sentralt i nordisk namneforskning. Denne namnekategorien gjev ei mengd språklege og historiske opplysningar om korleis landet vart bygd og busett.

Boka til Hagåsen er utgjeven som bind 2:2 i underserien *Ortnamnen i Hälsingland* (eigentleg det fyrst utkomne bindet i denne underserien). Som det går fram av tittelen, er det bustadnamna (sv. bebyggelsenamnen) i Hudiksvallsområdet i kommunen Hudiksvall som står i fokus. Den innleiande bolken er delt i åtte nummererte kapittel med fylgjande overskrifter: 1. Serien *Ortnamnen i Hälsingland*; 2. Termen *ortnamn*; 3. Tidsperioder; 4. Namnens ålder; 5. Namnens relativa kronologi; 6. Namntyper; 7. Namnartiklarnas oppbyggnad; 8. Uttalsanvisningar. Deretter kjem hovudteksten utan noko artikkelnummer.

Når det gjeld attgjeving av uttalen, har forfattaren valt å nytta ei noko grov lydskrift og må dermed gje avkall på ein del nyansar i attgjevinga. Men denne løysinga lettar tileigninga for vanlege lesarar. I kjeldematerialet er uttalen for det meste notert i det svenske landsmålsalfabetet, og særskilt interesserte kan gå til den digitaliserte stadnamnbasen *Ortnamnsregistret* og sjå detaljane der. Dei einskilde vokal- og konsonantlydane og dei tilhøyrande lydteikna er greitt forklarte i ei eiga liste.

I den generelle diskusjonen om alder på stadnamn viser forfattere til at det i Norden nok finst namn som kan rekkjast attende til sein bronsealder, men stiller seg avventande til om nokon av dei namna han har hatt under lupa, kan vera så gamle. Han ser det som sannsynleg at dei eldste namna har kome til rundt byrjinga av vår tidsrekning. Dei namnetypane som vert særskilt diskutert i innleiingsdelen, med talrike tilvisingar til annan litteratur, er *-boda* (4 namn), *-by* (16 namn), *-sta* (40 namn) og *-sätter* (6 namn). Ein del av diskusjonen i denne bolken gjeld det vanskeleg skiljet mellom *-boda* (*-bo*) og fleirtalsforma *-bodarna* (den siste til dels brukt om febuer og utmarksgardar). *Sta* med sine mange nedslag vert naturleg nok drøft inngåande. For dei fleste *-sta*-namna i dette arbeidet ser Hagåsen eit personnamn, og han tenkjer seg at dei fyrste kom til alt i eldre jernalder, og at typen var produktiv fram til midten av vikingtida. Det er såleis berre desse fire etterledda som er drøfte i egne kapitler i boka. Eit alfabetisk register over alle etterledd i materialet ville vore nyttig, og då med tilvising til teksten der dei er omtala.

Etter desse meir tekniske kapitla kjem diskusjonen av dei einskilde namna, ordna soknevis. Det undersøkte området er avgrensa til vel halvparten av soknene i kommunen (gjerne omtala som distrikt), og då dei som ligg nærast Hudiksvallsområdet. Det gjeld Hudiksvalls stad og soknene Forsa, Hälsingtuna, Hög, Idenor og Rogsta. Dei fem andre soknene Bjuråker, Delsbo, Enånger, Njutånger og Norrbo må venta på sin tur. Analysen av materialet er ordna slik at fyrst vert soknenamnet utførleg diskutert, deretter vert namna på soknedelane behandla. Dei fleste av desse er retningsnamn som *Norrvidan*, *Söribygden*, *Sörsidan*, *Vestisocknen* og *Östisocknen* i Högs socken. Så fylgjer drøftinga av namna i alfabetisk ordning. Om ein samanliknar denne oppstillinga med den norske heradsbaserte serien BØ (1994 ff.), vil ein sjå at namna der er behandla etter gards- og bruksnummer (matrikkelnummer), eit system som òg er nytta i mange norske bygdebøker og ikkje minst i Oluf Ryghs NG (1897–1926). Ordninga med alfabetisk oppstilling under den einskilde sokna som i den svenske serien gjer det lettare å finna fram til einskildnamn enn i den norske serien, der ein er meir avhengig av å kjenne matrikkelnummereringa for å finna fram til enkeltnamn. Hudiksvalls-boka tek også med namn på «andra obetydligare bebyggelser» (s. 7), men visst ikkje i same omfang som den norske serien som har med alle kjende namn som er eldre enn rundt 1900.

Namnartiklane er bygd opp etter eit klassisk mønster: Fyrst det språklege materialet med oppslagsform, uttale (også av eventuelle variantnamn) og dokumentasjon av eldre belegg. Alle kjende belegg frå mellomalderen og fram til 1550 er tekne med og kontrollerte mot grunnteksten. For seinare hundreår er det gjort eit utval av førekomstane. Soknenamna opptre naturleg nok oftast i dei eldre kjeldene, som *Forsa* med rundt 70 belegg. Materialet byr på mange språklege utfordringar som forfattere har takla på ein kunnig måte, mellom anna ved å dra inn relevant faglitteratur. Kvar namneartikkel vert avslutta med ein kortfatta konklusjon som vil kunna passa i eit leksikon for ålmenta.

Soknenamnet *Hudik* og det tilhøyrande *Hudiksvall* er av dei namna som vert særleg grundig diskutert. Forfattere tolkar *Hudik* som ‘viken vid (den huvudliknande) bergsanden’ (s. 38). Her synest *Hovedøya* /hu'øya/ i Oslo vera ein parallell; fyrstelekken er i NSL forklart som norrønt *høfuð* n. ‘hovud’ brukt som namn på den noverande *Hovedøykollen*. Eit av dei meir problematiske namna er *Skålla* (s. 48); her diskuterer forfattere ulike løysingar og føreslår tolkinga ‘den kala (genom brand?) stora markytan’, men legg til at tolkinga er «mycket osäker». Det er ein real måte å konkludera på. Artikkelen om det problematiske *Fränö* (s. 61) vert avslutta med at namnet «tills vidare gäckar alla tolkningsförsök». Men med diskusjonane av dette og ei rad andre proble-

matiske namn som *Smålsk* (s. 160 ff.) vonar forfattaren å ha gjeve betre grunnlag for vidare diskusjon. *Kalvhaga* (s. 72 ff.) synest likefram i si form, men her viser forfattern at namnet er ei forvansking av *Kalvhoga*.

Ullsätter (s. 165 ff.) og *Frölland* (s. 187 ff., 252) er namn som har vore kopla til gudenamn, men både Hagåsen og andre argumenterer for meir jordnære forklaringar her. Det fyrste set han til plantenemneet *ull* (eit slags halvgras), og det andre til eit norrønt **frøyland* ‘fruktbar (åker)mark’ og viser mellom anna til Inge Særheims drøfting av det norske *Frøyland*. Særheim set førelekkjen til eit norrønt **frøyr* ‘frodig’, sideform til norrønt *frær*, *frjór*, og denne tydingskrinsen meiner Hagåsen er representert i *Frölland*. *Åsak* (s. 211 ff.) forklarar han som ‘åker på åsen’, og det synest ei nærliggjande tolking. Same namnet finst i Østfold og andre stader, og med same forklaring av Rygh i NG (1 s. 224). Men som Olav Veka nemner i sin omtale av Hudiksvalls-boka i Nytt om namn (65–66 s. 107 f.), har Kåre Hoel og seinare utgjevaren Tom Schmidt i BØ drøft desse *Asak*-namna inngåande og meiner at dei er laga til norrønt *áss* ‘heiden gud’ og ei form avleidd av verbet *aka*. *Asak* skulle dermed sikta til ein kultstad der guden (Tor) vart køyrd rundt i vogn.

Undersøkingsområdet til Hagåsen ligg nær Austersjøen, og det vil seia at ein må ta omsyn til landhevinga når namna skal tolkast. Sidan 600 e.Kr. har grunnen stige heile 10 m. I diskusjonen av soknenamnet *Idenor* er dette eit særleg relevant fenomen; sistelekkjen er *nor* n. ‘smalt vassføre’ (jf. *Sund* ved *Sundbobäcken* vest for *Idenor*). Kartet på s. 215 viser at ei smal vik har gått inn mot *Idenor* og *Vik*. Førelekkjen meiner Hagåsen (med støtte av Stefan Brink) er fiskenemnet *id*. Denne framstillinga har også stor pedagogisk verdi.

Den pedagogiske nytten av boka kjem til uttrykk ikkje minst i bruken av fotografi og kart. Det rike illustrasjonsmaterialet gjer at ein er meir visuelt med på vegen i den språklege utforskinga av materialet.

Botolv Helleland

Ortnamnen i Värmlands län 17. Register 2. Huvudleder. Av *Birgit Falck-Kjällquist*. 76 s. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen 2018. (Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Serie A. Sveriges ortnamn.) ISBN 978-91-86959-50-0.

Med den nu utkomna del 17 är serien *Ortnamnen i Värmlands län* (SOV) fullständig. Detta är ytterst glädjande, och man känner stor tacksamhet mot *Birgit Falck-Kjällquist*, som dels skrivit seriens Inledning (SOV 1, 1984), dels nu också genomfört arbetet med att förteckna huvudlederna i de sammansatta ortnamnen samt de namn som innehåller dessa huvudleder. Särskilt det senare arbetet måste ha varit tidsödande och slitsamt.

Det här recenserade registret, SOV 17, avser huvudleder, men undantagna är de enledade namnen, som bara består av en huvudled. I praktiken blir SOV 17 ett register över senare leder i sammansatta namn, med något enstaka undantag för namn som *Det grymma under berget*, vilket anförs under huvudleden **Det grymma** (s. 17). Senare leden i namn som *Prästgården* tas inte upp som huvudled, eftersom sådana lexikaliserade sammansättningar är att betrakta som enledade. Senare elementet i de definitions-mässigt enledade uppkallelse-namnen tas emellertid upp, om mönsternamnet är sam-

mansatt. Namnet *Ringerike*, t.ex., leder till att **rike** anförs som huvudled med ett exempel. Anförandet av **beck** från ortnamnet *Lybeck* är mer kontroversiellt, då läsaren kan tro att en sådan huvudled skulle existera. I inledningen till SOV 17 sägs, att *Lybeck* är ett uppkallelseamn. Vilket mönstret är, utsägs inte, men det bör vara det tyska *Lübeck*. Då detta emellertid är av slavisk härkomst och inte en tysk sammansättning, förvånar ansättandet av denna huvudled. I SOV 6 (s. 39) anses för övrigt namnet i fråga, *Lybeck* (med biformer) i Gunnarskogs sn, återgå på ett *Lidbäck*, dock med senare anslutning till det tyska *Lübeck*. Om något **beck** alls skall tas upp i registret, borde där hänvisas till **bäck**.

Det är utmärkt att ett register baserat på huvudleder har kommit. Men hur skall registret användas och av vem? Ett register över huvudleder förutsätter en användare som har en känsla av vad som kan utgöra en huvudled. Den språkligt helt obevandrade söker knappast efter huvudleder/senare leder utan letar troligen efter hela namnet i Register 1, SOV 16. Den språkligt någorlunda initierade läsaren däremot, som har en känsla av vilka ord som normalt ingår eller skulle kunna ingå i huvudleder, främst efterleder, söker rimligen efter sådana ord och vill då ha dem skrivna på övligt sätt och med betydelseangivelse, så att han/hon kan känna igen dem. I förf:s tidigare verk, inledningsbandet SOV 1, tas ett stort antal huvudleder upp och kommenterats på fördömligt vis. Men i SOV 17 anförs huvudlederna i regel utan någon betydelseangivelse och dessutom normalt i den form, som huvudleden uppvisar i det/de aktuella namnets/namnens nutida, officiella skrivform.

Att ordslut utan analys anförs som huvudleder är förvirrande och inte lämpligt. Till exempel borde en huvudled **es** inte tas upp. I SOV 17 (s. 19) förtecknas denna »huvudled» utan uppgift om språklig form eller betydelse, men under rubriken anförs gårdnamnet *Höljes* i formen *Hölj-*. Den läsare som vill få reda på något ytterligare om senare leden i *Höljes* får följa hänvisningen till SOV 14 (s. 23 f.), men där förklaras efterleden vara *-öse*, en »från no. dial. känd biform till os 'åmynning'». En huvudled **öse** återfinns i SOV 1 (s. 144 m. hänv.) men saknas i SOV 17.

I SOV 17 (s. 7) uppräknas många ånamn (att det rör sig om ånamn nämns ej) under en huvudled **an** utan annan kommentar än en hänvisning till SOV 1 (s. 63 ff.), där det ges en god utredning av ånamnsändelsen *-an*, som dock normalt i n t e är en huvudled. Enda anledningen att i SOV 17 anföra en huvudled *an* är möjligheten att vissa ånamn kan innehålla en efterled fsv. *ā* f. 'å', som »förkortats i svagton, varefter namnen kommit att sammanfalla med urspr[ungliga] *ōn*-stammar» (så SOV 1 s. 63). De säkra eller någorlunda säkra fallen hade emellertid, tillsammans med dem som nu anförs under rubriken »å ån, åna» (SOV 17 s. 70 f.), bort anföras under en gemensam rubrik; jfr att i SOV 1 (s. 142) rubriken är »å fsv *a*, fvn *á* f; sv *å*». Men nu uppträder i SOV 17 dessutom under rubriken **an** ett flertal ånamn som i SOV 1 och på andra ställen klart klassificerats som svaga femininer, såsom *Ölm-* (Ölman) (jfr SOV 1 s. 63). Dessa är enledade och hör ej hemma i SOV 17.

Läsaren tvingas självt ta reda på vad t.ex. huvudleden **an** kan vara och vilka namn som kan tänkas höra dit. Hur skall den icke initierade läsaren veta att han/hon skall söka t.ex. *Bortan* under rubriken »taka ta, takan, takene, tan, tane» (s. 57) och inte under **an** (s. 7)? Exemplet vill visa svårigheterna att använda detta register.

Huvudlederna hade alltså bort skrivas som i SOV 1. Att några enstaka huvudleder såsom t.ex. de på sjönamn återgående **sången** och **vänern** då måste få en speciell kommentar torde inte ha inneburit några större problem.

Det är föga funktionellt att bara förlederna i de sammansatta ortnamnen anförs och inte hela namnen, trots att efterlederna ofta har många olika lydelseer under samma

rubrik. Under det ovan nämnda »**taka** ta, takan, takene, tan, tane» anförts t.ex. *Annita* och *Bortan* som *Anni-* och *Bor-*, och läsaren måste själv avgöra vilken av efterledsformerna som skall läggas till.

Utredningar som gjorts i SOV 1 eller ännu tidigare beaktas ej alltid i SOV 17. Söker man exempelvis den huvudled som uppträder i namnen på *-lev/-löv* finner man den inte, trots att *Återslöp* (*j ottersleiff* 1463) i By sn brukar räknas som ett sannolikt *-lev/-löv*-namn. Men namnet sätts på **löp** i SOV 17, väl enligt SOV 11 (s. 27), en häradsdel som skrevs innan belägget 1463 var känt. I SOV 1 (s. 115 m. hänv.) behandlas namnet under rubriken **löv**.

Östanås i Älvsbacka sn, Nyeds hd, sätts under **ås** m.fl. former (SOV 17 s. 71 f.), trots att det i både SOV 10 (s. 13) och 1 (s. 142) har klargjorts, att namnet ursprungligen innehåller senare leden *-å*. Namnet saknas under rubriken »**å** ån, åna» (SOV 17 s. 70 f.). Två *Årås*, ett i Sunne sn och ett i Södra Råda sn, båda innehållande gen. *ar* av fsv. *a 'å'* samt en efterled *os 'åmyning'* (SOV 2 s. 27, 12 s. 21), anförts i formen *År-* under **ås** (SOV 17 s. 71 f.) men saknas under rubriken »**os** oset».

För att registret har kommit till och att serien SOV därmed är komplett, får vi varmt tacka Birgit Falck-Kjällquist. Men utgivaren borde i samarbete med förf. ha reflekterat djupare över registrets utformning och redigering innan det befordrades till trycket.

Eva Nyman

Sonstige Namenarten. Stiefkinder der Onomastik. Hrsg.: Rita Heuser & Mirjam Schmuck. 451 s. Berlin/Boston: de Gruyter 2018. ISBN 978-3-11-054475-6.

Inom namnforskningen ägnas mycket uppmärksamhet åt ortnamn och personnamn, men i vardagen stöter vi också på en mängd andra namn som sällan blir språkligt analyserade. Denna insikt var utgångspunkten för ett symposium om övriga namn (ty. *sonstige Namenarten*) vid der Mainzer Akademie der Wissenschaften und der Literatur i Tyskland den 15–16 september 2014. Bidragen från symposiet har nu publicerats i volymen *Sonstige Namenarten*. *Stiefkinder der Onomastik*, en omfattande bok på 451 sidor. Volymen innehåller nitton artiklar på tyska (med abstract på engelska). Det är en imponerande bredd av namntyper som analyseras. Här finns studier av namn på föremål, produkter, fiktiva verk, institutioner, föreningar, mässor med mera. Däremot behandlas inte namn på fordon och djur. Majoriteten av studierna fokuserar på namn i samtiden, men det finns också ett par diakrona studier som berör förändringar under 1900-talet (såsom bidraget om namn på klättringsleder) och ett par rent historiska studier (såsom bidraget om namn på medeltida väderkvarnar). Geografiskt täcker bidragen inte bara namnbruket i tyskspråkiga länder såsom Tyskland och Österrike, utan de innehåller också utblickar till Frankrike, Italien, Rumänien, Ryssland, Tjeckien, Ungern samt tidigare tyska och holländska kolonier utanför Europa. De många kontrastiva jämförelserna över språkgränser utgör en styrka i volymen.

Artiklarna presenteras i fem delar, något som bidrar till att systematisera det omfattande innehållet och gör det lättare för läsaren att navigera till den del som är av intresse. Den första delen fokuserar på ortnamn (ty. *Ortsnamen*). Här finner läsaren inte mindre än två artiklar om namn på klättringsleder (i Tyskland respektive Österrike), en

artikel om exonymer i tidigare tyska och holländska kolonier samt en artikel om namn på medeltida väderkvarnar i en del av nuvarande Polen. Den andra delen behandlar namn på föremål (ty. Objektamen) och är den mest omfattande delen av boken. Här ingår flera studier av namn i olika produktkategorier och två artiklar om översättning av filmtitlar (i Tyskland respektive Tjeckien). Särskilt intressant är Mehmet Aydins innovativa studie av inofficiella namn på föremål i vardagen, såsom datorer och köksutrustning, vilken diskuterar såväl bildningsmönster som namngivningsmotiv och varför majoriteten av objekten ges ett könat namn. Volymens tredje del handlar om namn på händelser (ty. Ereignisnamen) – en ur nordiskt perspektiv särskilt utforskad kategori vars namnstatus inte är alltigenom självklar. Här kan läsaren fördjupa sig i namn (eller benämningar) på kommersiella projekt, aktioner, mässor – och mord. I ett av bidragen beskriver Susanne Flach, Kristin Kopf och Anatol Stefanowitsch hur namnleden *-gate* (i *Watergate*) har kommit att fungera som ett produktivt element med särskilda semantiska egenskaper vid bildningen av namn (eller tillfälliga benämningar) på skandaler av skilda slag (såsom *Cablegate*, *Harrygate*, *Irangate*) i både engelska och tyska språket. I en fjärde del av boken behandlas såväl namn på personer som på institutioner (ty. Personen-/ Institutionsnamen) med enskilda bidrag om användarnamn för chattforum, namn på fotbollsföreningar och namn på skolor. Den femte och sista delen i volymen har ett lite annorlunda perspektiv än de övriga och fokuserar på grammatiska eller grafematiska aspekter. I en korpusbaserad studie av så kallade »appellativa namn» för Julia Fritzingen en intressant diskussion kring namn som befinner sig i gränslandet mellan egennamn och appellativer (såsom *Gulfkriget*) och deras böjningsmönster på tyska. I andra bidrag analyseras stavningsmönster för utländska namn i Tyskland och behandlingen av egennamn i ett stavningslexikon.

Som helhet erbjuder volymen intressant läsning och många innovativa angreppsvinklar. Det är dock synd att det saknas en mer utförlig inledning eller sammanfattning för att knyta samman bidragen. Volymen redovisar inget teoretiskt helhetsgrepp om den namngrupp som analyseras, trots att den stora mångfalden av namntyper och resonemangen i de enskilda artiklarna skulle kunna utgöra en god grund för en mer generell diskussion. I vissa bidrag väcker författarna frågan om enskilda belägg verkligen utgör »övriga namn» eller namn överhuvudtaget, vilket också vore en intressant utgångspunkt för en fördjupad teoretisk diskussion. För den som vill få insikt i vardagslivets mångfald av namnbildningar eller är intresserad av gränslandet mellan egennamn och andra ord är volymen ändå mycket läsvärd.

Emilia Aldrin

Clas Tollin: Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården. Bebyggelseutvecklingen runt Mälarens utlopp från 900 till omkring 1600, med särskild hänsyn till förhållandena i Nationalstadsparken. 128 s. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien (KVHAA) 2017. (Handlingar. Historiska serien 33.) ISBN 978-91-7402-453-1.

Så har då ännu en bok om Stockholms äldsta historia sett dagens ljus. Finns det verkligen mer att säga om detta ämne efter drygt ett århundrade av seriös forskning? Ja, uppenbarligen, kan man lätt konstatera efter att ha tagit del av kulturgeografen och ag-

rarhistorikern Clas Tollins senaste arbete Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården. Hans bok har ett brett och mångsidigt angreppssätt och syftar till att belysa Stockholms och Stockholmstraktens äldre historia i allmänhet – med själva stadens uppkomst – och Nationalstadsparkens bebyggelse och bebyggelsehistoria i synnerhet. Den består av fem kapitel och tre bilagor.

Det första kapitlet ger en överblick över de mer generella politiska och sociala förutsättningar som fanns för stadens uppkomst vid 1200-talets mitt med handeln och Hansaorganisationen som en underliggande drivkraft. Det andra kapitlet behandlar äldre gränser och särskilt en möjlig gräns i Norrström, tidigare Stocksund, eller kanske över ön Stockholm/Stadsholmen söder om sundet. Vem rådde över denna holme i äldsta tid och vem rådde över den större Åsön (Södermalm)? Hörde Åsön till Ekeby eller Väsby på fastlandet i norr eller hörde den till gården Årsta söder om ön? Tollin argumenterar för att Åsön före stadens tillkomst hörde till Årsta, och därmed till Södermanland och Strängnäs stift, och att den först vid 1300-talets början överfördes till Uppland och ärkestiftet. I och med stifts- och landskapsgränsens lokalisering till Stocksund/Norrström vid tiden för Stockholms etablering finns det förutsättningar att betrakta Stocksund som ett 'gränssund' och Stockholm/Stadsholmen som en 'gränsholme', kanske med en rest gränssock på holmen, och därmed skulle också namnet *Stockholm* ha fått sin språkliga och sakliga förklaring.

Detta resonemang utvecklas i Bilaga 1, med rubriken Namnet Stockholm, där förf. underkänner de bägge huvudteorier om namnet som hittills dominerat forskningen, nämligen »spångteorin» och »spärrteorin». Bägge dessa utgår från att förleden *Stock-* i *Stockholm* syftar på en eller flera liggande stockar, vilka använts som antingen en spång över sundet till ön eller som en spärr i sundet för att hindra infarten till Mälaren. Istället lyfter Tollin – i anslutning till framför allt Petrus Envall (1962) – fram en annan möjlighet, nämligen att *stock* syftar på ett gränsmärke, en rest stock, och han visar att det finns gott om onomastiska parallellfall, alltså »gränsholmar» med namn som *Stockholm(en)*. Namnen på *Stock-* skulle då kunna jämföras med andra gränsindicerande namn på t.ex. *Stav-* och *Rå-*. Tollins resonemang är tilltalande, även om vissa sådana »stockholmar» nog kan förklaras på annat sätt, och jag kan inte se annat än att hans förklaring är fullt möjlig. Men det finns ändå mycket kvar att reda ut.

Uppenbarligen fanns det fler holmar än Stadsholmen i sundet i äldre tid. Ett par mindre sådana, som brukar kallas *Östön* och *Västön*, kunde väl också göra skäl för namnet *Stockholm*? Är det självklart att det är den nuvarande Stadsholmen som är den första »stockholmen»? Har de pålspärrar som, enligt Helgeandsgrävningarna, bevisligen fanns i sundet redan på 1000-talet inte satt några spår alls i namnskicket?

En annan komplikation, som Tollin inte riktigt berör, ligger i hur själva namnbildningen egentligen gick till. Om nu *Stock*-namnen har orsakats av en gränssock så kan denna stock knappast ha legat och flutit eller rests i vattnet. Den borde ha stått rest på land, på någon holme. Det blir då rimligast att tänka sig namnordningen *Stockholm* (holmen med gränssocken) > **Stockholmssund* (sundet vid Stockholm) > *Stocksund* snarare än det omvända *Stocksund* > **Stocksundsholm* > *Stockholm*. Om den senare ordningen vore den korrekta måste man fråga sig om holmen var namnlös eller om den bytte namn när den så småningom fick sitt formellt sekundära namn efter sundet? Det känns inte riktigt logiskt. Alternativt kan namnen *Stocksund* och *Stockholm* ha skapats i princip samtidigt och oberoende av varandra – bara föranledda av läget vid gränsen? En sådan tanke leder vidare till frågan huruvida *stock* vid detta tillfälle kan ha haft en mönsterbetingad innebörd 'gräns' (efter andra bekanta *stock*-lokaler vid gränser) utan

att någon fysisk stock har behövt finnas alls. Jag har inga säkra svar men väcker frågorna.

Bokens tredje kapitel är en inledande översikt över undersökningsområdet, där Solna medeltida socken, stadens viktigaste institutioner och särskilt Klara klostrets domäner och många ägotransaktioner beskrivs. Kapitel 4, som är bokens längsta, behandlar de vikingatida och medeltida bebyggelserna en och en i ganska korta men informativa avsnitt. En primär uppgift för förf. är här att med hjälp av fornlämningar, ortnamn, kartinformation (åkrars placering, avkastning, gränser) och formuleringar i de skriftliga källorna försöka lokalisera de äldre bebyggelserna till rätt plats, och det gör han mycket framgångsrikt. Enligt min mening är detta bokens viktigaste bidrag. Några exempel:

Tollin kommer fram till att Ekeby inte låg vid nuvarande Kungsträdgården, vilket tidigare förmodats, utan ungefär där Hedvig Eleonora kyrka ligger idag. Ekeby avhystes tidigt och slogs samman med Väsby till en avelsgård. Väsby 'den västra byn', vars namn Tollin vill se i relation till Ekeby, låg vid dagens Hötorget. Valmundsö by, alltså bebyggelsen på Södra Djurgården (Walmunzø 1286), bör ha funnits på ön under 400–500 år och varit belägen ca 300 meter väster om Djurgårdsbrunnsbron, där ett mindre gravfält har påträffats. Gårdnamnet *Vädla* innehåller ett ord för 'vadställe' och bars under 1300-talet av en mindre gård. Tidigare forskning har placerat den ungefär vid Nobelparken vid Djurgårdsbron, men sundet där var enligt Tollin alltför brett och djupt för att kunna karaktäriseras som vadställe. Han lokaliserar istället gården till Brobacken strax väster om dagens Djurgårdsbrunnsbron, där ett mindre gravfält finns. Vädla avhystes, liksom de närliggande Kaknäs och Medelby, i början av 1400-talet. Den nu försvunna gården Unnaröra, som tidigare antagits ha legat någonstans inom universitetsområdet, alternativt vid Östermalms IP, vill Tollin istället lägga vid Värtans järnvägsstation, nära vattnet, där en mindre ättebacke har påträffats. Han har säkert rätt i det. Medelby 'den mellersta byn' låg lite söder om nuvarande Borgen på Gärdet. Tidigare har hävdats att gården fått sitt namn efter läget mellan gårdarna Kaknäs och Vädla, men då Tollin nu omlokaliserat det äldsta Vädla till en plats längre österut så stämmer inte detta. Istället måste Medelby ha legat mellan Kaknäs och Unnaröra. De tre gårdarna gränsade till varandra.

Så ett exempel ett stycke längre bort från själva staden men ännu i den socken som Stockholm äldst hörde till. Det har förut hävdats att Solna kyrka är uppförd på byn Lundbys mark, en by som låg ca 700 meter rakt väster om sockenkyrkan och som avhystes i början av 1700-talet. Men varför heter då kyrkan och socknen inte *Lundby*, enligt det namngivningsmönster som helt dominerar i Mälardalen? Tollin identifierar en forntida ö, avgränsad av 15-meterskurvan, som kan ha varit den »Solnø» som lever kvar i sockennamnet *Solna* (parochie dicte Solnø 1305), vilket även kan ha varit prästgårdens förkristna namn. Ett gravfält ca 300 meter norr om prästgårdstomten talar för att gården haft en förhistorisk föregångare. Namnet *Solna* överfördes sedan på det medeltida skeppslaget och kyrksocken.

Ett intressant ortnamn är också *Lidherne* som dessutom förekommer på två olika ställen i trakten. Här anammar Tollin den tolkning som framförts av Staffan Fridell i en artikel i SaoS 2015. Fridell konstaterar där, liksom andra före honom, att namnet *Lidherne* har burits av dels den nuvarande Kungsholmen, dels ett område, tidigare en ö, som ungefär motsvarade det nuvarande universitetsområdet på Norra Djurgården. Namnen har från början inte varit likalydande, men de har kommit att bli det med tiden, och det ena namnet har då försetts med ett särskiljande tillägg: *Yttre* eller *Östra Lidherne*. Namnen har olika ursprung: det södra är bildat till en äldre form av ordet *lid*

'slutning' och det norra till det kortstaviga ordet *lidh* 'följe, krigarskara' etc. Vi har alltså, enkelt uttryckt, en »slutningsö» i söder och en »ledungsö» i norr.

Det som lite grann stör mig som språk- och namnforskare är att Tollin i sin framställning inte grafiskt skiljer mellan namn(former) och de objekt (ön, bebyggelsen etc.) som namnen syftar på. Inte heller skiljer han alltid mellan äkta, belagda namn(former) och sina egna beskrivande benämningar. Det är inte avgörande för hans resonemang eller hans slutsatser men det kan ibland leda tankarna lite fel. När han exempelvis skriver (s. 65) att »Staffan Fridell menar att 'västra Liderne' (Kungsholmen) är ett ursprungligt ö-namn...», så stämmer det inte. Man får leta förgäves efter ett »västra Liderne» i Fridells text. Och när han själv förklarar att det även fanns ett »Inre eller Västra Liderne» (s. 65) så återger han inte belagda namnformer, såvitt jag kan bedöma, utan sina egna »förklarande» benämningar på ön (fast skrivna med versal som om de vore namn). De många snarlika namnfraserna blir dessutom extra förvillande, då det finns bebyggelser med namnet *Övre Liderne* både på Kungsholmen och på Norra Djurgården.

Ortnamnen är ju som framgått ovan en viktig del av det omfattande källmaterial som Tollin utnyttjar i sin analys och argumentation. Som namnforskare är det förstas särskilt intressant att ta del av hur han gör detta, och här kan jag ibland sakna hänvisningar till namnparalleller, tidigare forskning och relevant litteratur. Utan detta blir det onödigt svårt att bedöma trovärdigheten i hans slutsatser. Jag ger ett par exempel. »Förleden *kak-* är en naturbeteckning besläktad med ordet *kaka* i betydelsen 'klump', ett uppstickande bergsparti eller liknande», skriver förf. på s. 58. Han fortsätter sedan: »Namnet förekommer i flera sammansättningar. Frågan är om det ursprungliga Kaknäset eller 'Kakan' kan identifieras.» Han drar sedan slutsatsen att det s.k. *Kammarjaksberget* (Cammarjakten 1690-tal) måste vara den »kaka» som gett namn åt Kaknäset och han lokaliserar bebyggelsen till i närheten av gravfältet raä 7 sydost om »kakan». Men var har han hittat ordet *kaka* i denna terrängbetecknande betydelse? Vilka andra »sammansättningar» förekommer *kaka* i? Vems namntolkningar stöder han sig på? För mig är detta långtifrån självklart. Jag påstår alltså inte att Tollin har fel men jag hade gärna sett lite fler referenser.

Angående *Lappkärrret* »vid Östra Liderne» skriver Tollin utan vidare kommentarer eller referenser: »Namnet anspelar sannolikt på vattenblänk i ett för övrigt vassrikt vatten. Det har således inte med samer eller vargjaktslappar att göra» (s. 68). Vattenblänk? Ja, det är väl möjligt men vad grundar han den tolkningen på?

Men Clas Tollins grundliga genomgång av landskapet och ortnamnen väcker också nyfikenhet och ger inspiration till vidare forskning. Jag vill nämna ett par namn som figurerar många gånger i boken men utan att Tollin ger sig in på namnens betydelse, nämligen *Färman* och *Isbladskärret*. Tollin skriver (s. 63):

Färman, som är ett äldre ö-namn, har som ovan nämnts felaktigt förlagts till Frescatiområdet, dvs. Färman skulle vara identiskt med Yttre Liderne. Detta har avvisats av Dahlbäck som anser att ön Färman låg söder om Husarviken och motsvarade området mellan Uggleviken och Djurgårdsbrunnskanalen [...] En strandlinje som motsvarar tiometersnivån avgränsade sannolikt den tidigare ön Färman till ett sammanhängande område som innefattar nuvarande [...].

Såvitt jag kunnat se är detta gåtfulla *Färman* bara belagt en enda gång, nämligen då det nämns i ett brev som »i vnnarøra by oppa færman liggjandes J solne sokn» (1433 13/11 Stockholm RAp or.), vilket gör det än mer svårtolkat. Tollins konstaterande, att namnet avser en ö, verkar rimligt, men det kunde möjligen vara ett områdes- eller byg-

denamn istället. Vi får gå väldigt långt tillbaka i tiden för att kunna avgränsa en ö med den utsträckning som Tollin beskriver.

Om *Isbladskärret* får läsaren veta (s. 8) att Martin Olsson (1973) redovisar »en för övrigt icke belagd gård vid namn 'Isbla' på norra sidan av Djurgårdsbrunnskanalen». Det må vara en lapsus från Olssons sida, men denna information är spridd i många sammanhang. Om man söker på *Isbladskärret* på Wikipedia (vilket väldigt många gör, då platsen är en förnämlig fågellokal) får man följande upplysningar: »Från början var detta en havsvik, Isbladsviken. Namnet har inget med is att göra utan lär ha kommit från ett jägarboställe som låg här och som hette 'Isbla'.» Tollin meddelar för egen del att »Isbla(det) var en insjö» (s. 52) och namnen »Vinterholmarna och den närliggande Isbla(d)sviken kan möjligen ha något samband». Så, har det funnits en bebyggelse här eller inte, vilken är den primära namnbäraren och vad är det för isbla(d) som har fastnat i namnen? Tidsmässigt hör väl detta komplex inte hemma inom Tollins forskningsram, men *Isbla*-namnen kunde förtjäna en bättre utredning.

Låt mig därmed lämna ortnamnen och kapitel 4. Bokens femte kapitel innehåller en sammanfattande diskussion kring markrådigheten fram till omkring 1600. Tollin understryker att jordägandet runt Mälartoppen under 1200-talet var starkt knutet till Magnus Ladulås, ibland till Birger Jarl och till Folkungaätten. Storgårdar präglade bygden närmast staden och man får gå ett gott stycke ut mot Frösunda och Järva innan man hittar mer ordinär bybebyggelse med familjejordbruk. Även ärkebiskopen och andra kyrkliga jordägare hade stora innehav i stadens absoluta närhet. Allt detta tyder på att Stockholm mycket tidigt hade nått positionen som rikets viktigaste stad. Tollin beskriver också framväxten av östra Solna socken, det som idag till stora delar är Nationalstadsparken, som en unik kronodomän och som därigenom kunde undgå den snabba urbaniseringen trots sin närhet till stadens centrum.

Clas Tollin har med sin bok Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården lämnat ett initierat och värdefullt bidrag till litteraturen om det äldsta Stockholm. Kombinationen av kulturgeografiska, arkeologiska, historiska, kamerala och onomastiska källor samt studier i fält är mycket lyckad och ger för det allra mesta en bred och stabil grund för de slutsatser författaren drar. En mängd illustrativa kartor och fotografier bidrar till mitt positiva intryck av boken.

Staffan Nyström

Författarna i denna årgång

Emilia Aldrin, fil. dr, Akademin för lärande, humaniora och samhälle, Högskolan i Halmstad.

emilia.aldrin@hh.se

† Thorsten Andersson, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Josefin Devine, doktorand, Institutionen för språkstudier,

Umeå universitet. josefin.devine@umu.se /

Namnarkivet i Uppsala. josefin.devine@isof.se

Birgit Falck-Kjällquist, docent, Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg, Institutet för språk och folkminnen.

bifak123@telia.com

Staffan Fridell, professor em., Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

staffan.fridell@nordiska.uu.se

Botolv Helleland, fyrsteamanuensis (pensj.), Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo.

botolv.helleland@iln.uio.no

Olof Holm, fil. dr, Riksdagsbiblioteket, Stockholm/Centrum för medeltidsstudier vid Stockholms universitet.

olof.holm@historia.su.se

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, lektor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

jggj@hum.ku.dk

Lars-Gunnar Larsson, professor em., Finsk-ugriska språk, Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet.

larsson.larsgunnar@gmail.com

Mats G. Larsson, docent, författare.

m.g.larsson@telia.com

Christian Lovén, docent, redaktör, Riksarkivet, Stockholm.

christian.loven@riksarkivet.se

Pirkko Nuolijärvi, professor em., Institutet för de inhemska språken.

pirkko.nuolijarvi@gmail.com

Eva Nyman, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

eva.nyman@nordiska.uu.se

Staffan Nyström, professor, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

staffan.nystrom@nordiska.uu.se

Mathias Strandberg, fil. dr, Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg, Institutet för språk och folkminnen.

mathias.strandberg@isof.se

Svante Strandberg, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

svante.strandberg@nordiska.uu.se

Inge Særheim, professor, Institutt for kultur- og språkvitskap, Universitetet i Stavanger.

inge.særheim@uis.no

Per Vikstrand, docent, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

per.vikstrand@arkeologi.uu.se

Auktoriserade translatoren Martin Naylor, Uppsala (martin.naylor@telia.com), har svarat för språkgranskning och översättning till engelska.

Förkortningar

ANF	=Arkiv för nordisk filologi	Lind Bin.	=E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden (1920–21)
APhS	=Acta philologica Scandinavica	Lind Suppl.	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. Supplementband (1931)
AS	=Anthroponymica Suecana	LMA	=Lantmåterimyndigheternas arkiv (i Landsarkivet, Härnösand)
bek	=beskrivning till ekonomisk karta	LSA	=Lantmåteristyrelsens arkiv (i SRA)
BK	=Bergens kalvskinn. Utg. av O.-J. Johannessen (2016)	LSB	=Linköpings stadsbibliotek: Stifts-biblioteket
BNF	=Beiträge zur Namenforschung	LSBp	=pergamentsbrev i LSB
BSH	=C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver	LUB	=Lunds universitetsbibliotek
BØ	=Bustadnavn i Østfold	LUP	=L. Peterson, Lexikon över urnordiska personnamn (http://www.isof.se) (2004)
DAG	=Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg	ml	=mantalslängd
db	=dombok	MM	=Maal og minne
DD	=Diplomatarium Danicum	NAU	=Namnarkivet i Uppsala
DDa1	=Diplomatarium Dalecarlicum	NE	=O. Rygh, Norske Elvenavne
DFU	=Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala	NEN	=Nationalencyklopedin
DGP	=Danmarks gamle Personnavne	NG	=O. Rygh, Norske Gaardnavne
DI	=Diplomatarium Islandicum	NG Indl.	=O. Rygh, Norske Gaardnavne. Indledning
DMS	=Det medeltida Sverige	NK	=Nordisk kultur
DN	=Diplomatarium Norvegicum	NN	=Namn og nemne
DRA	=Rigsarkivet, København	NO	=Norsk ordbok
DRAp	=pergamentsbrev i DRA	NoB	=Namn och bygd
DRApp	=pappersbrev i DRA	NRA	=Riksarkivet, Oslo
DRB	=Danmarks Riges Breve	NRL	=L. Peterson, Nordiskt runnamnslexikon (2007)
DS	=Danmarks Stednavne	NSL	=Norsk stadnamnsleksikon. Red. av J. Sandnes & O. Stemshaug (4. utg., 1997)
DSt	=B. Jørgensen, Danske stednavne (3. udg., 2008)	OAU	=Ortnamnsarkivet i Uppsala, samlingar, NAU
DSÅ	=J. Kousgård Sørensen, Danske sø- og ånavne (1968–96)	OAUjb	=excerpter i OAU ur kameralt material i SRA
ek	=ekonomisk karta	ODS	=Ordbog over det danske Sprog
FMU	=Finlands medeltidsurkunder	OGB	=Ortnammen i Göteborgs och Bohus län
FRA	=Riksarkivet, Helsingfors	or.	=original
G	=Generalstabens karta över Sverige, södra delen	OSDs	=samlingarna till Ordbok över Sveriges dialekter, Uppsala, DFU
gd	=gård	OUN	=Ortnamnsällskapet i Uppsala. Namnsalten i UNT
GFR	=Konung Gustaf den förstes registratur	OUÅ	=Ortnamnsällskapet i Uppsala årskrift
glk	=geologisk karta	RAÄ	=Riksantikvarieämbetet, Stockholm
Gn	=Generalstabens karta över Sverige, norra delen	RB	=Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Utg. ved H. J. Huitfeldt (1879)
hd	=härad	Rep	=Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis
hgd	=herrgård	RGA	=Reallexikon der germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops. 2. Aufl.
jb	=jordebok	SAOB	=Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien
JHD	=Jämtlands och Härjedalens diplomatarium		
jr	=jordregister		
KA	=Kammararkivet (i SRA), Stockholm		
kb	=kyrkbok		
KB	=Kungliga biblioteket, Stockholm		
KL	=Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid		
KrA	=Krigsarkivet, Stockholm		
LB	=M. Lundgren, E. Brate & E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden (1892–1934)		
Lind	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden (1905–15)		

SaoS	=Saga och sed	SOSk	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Skaraborgs län
SAS	=Studia anthroponymica Scandinavica	SOU	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Uppsala län
SD	=Svenskt diplomatarium	SOV	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands län
SDa	=Diplomatarium Svecanum. Appendix. Acta pontificum Svecica	SOV _m	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västmanlands län
SDns	=Svenskt diplomatarium [ny serie] från och med år 1401	SOV _n	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västernorrlands län
Sdw	=K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket (1884–1918)	SOÅ	=Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift
Sdw Suppl.	=K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Supplement (1925–73)	SOÄ	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län
skg	=skeppslag	SOÖg	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Östergötlands län
SkO	=Skånes ortnamn	SRA	=Riksarkivet, Stockholm
SMP	=Sveriges medeltida personnamn	SRAp	=pergamensbrev i SRA
SMPs	=SMP:s samlingar, NAU	SRApp	=pappersbrev i SRA
SMR	=Svenska medeltidsregister 1434–1441	SRP	=Svenska riks-archivets pergamentsbrev
sn	=socken	SvLm	=Svenska landsmål och svenskt folkliv
SNF	=Studier i nordisk filologi	T	=Topografisk karta över Sverige (Terrängkartan)
SOB	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Blekinge län	tg	=tingslag
SOD	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Dalarnas län	tl	=tiondelängd
SOH	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hallands län	u.d.	=utan datum
SOHä	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hälsingland	u.o.	=utan ort
SOJä	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län	UUB	=Uppsala universitetsbibliotek
SOJö	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jönköpings län	UUBp	=pergamensbrev i UUB
SOKa	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kalmar län	UUBpp	=pappersbrev i UUB
SOKo	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kopparbergs län	u.å.	=utan år
SOL	=Svenskt ortnamnslexikon. Red.: M. Wahlberg (2 rev. uppl., 2016)	vid.	=vidimation
		VJb	=Kong Valdemars Jordebog. Udg. ved S. Aakjær (1926–45)
		ÖNON	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Norrbottens län
		ÖNOV	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Västerbottens län

NAMN OCH BYGD

TIDSKRIFT FÖR NORDISK ORTNAMNSFORSKNING

Namn och bygd, grundad 1913 av Jöran Sahlgren och utgiven av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, utkommer årligen. Ort-namnsregister ingår i jämna årgångar.

Bidrag till tidskriften sänds digitalt till Staffan Nyström med adressen (staffan.nystrom@nordiska.uu.se). Dessutom sänds en pappersutskrift till redaktionen med nedanstående adress. PM för manuskript finns på tidskrif-tens hemsida (www.kgaa.nu). Böcker som önskas recenserade sänds till re-daktionen med nedanstående adress.

Tidskriften distribueras av eddy.se ab, Box 1310, SE-621 24 Visby, Sweden. E-post: order@eddy.se. Telefon: 0498-253900. Frågor rörande abonnemang och distribution riktas till eddy.se ab.

ISSN 0077-2704

NAMN OCH BYGD
Box 135
SE-75104 UPPSALA
Sweden